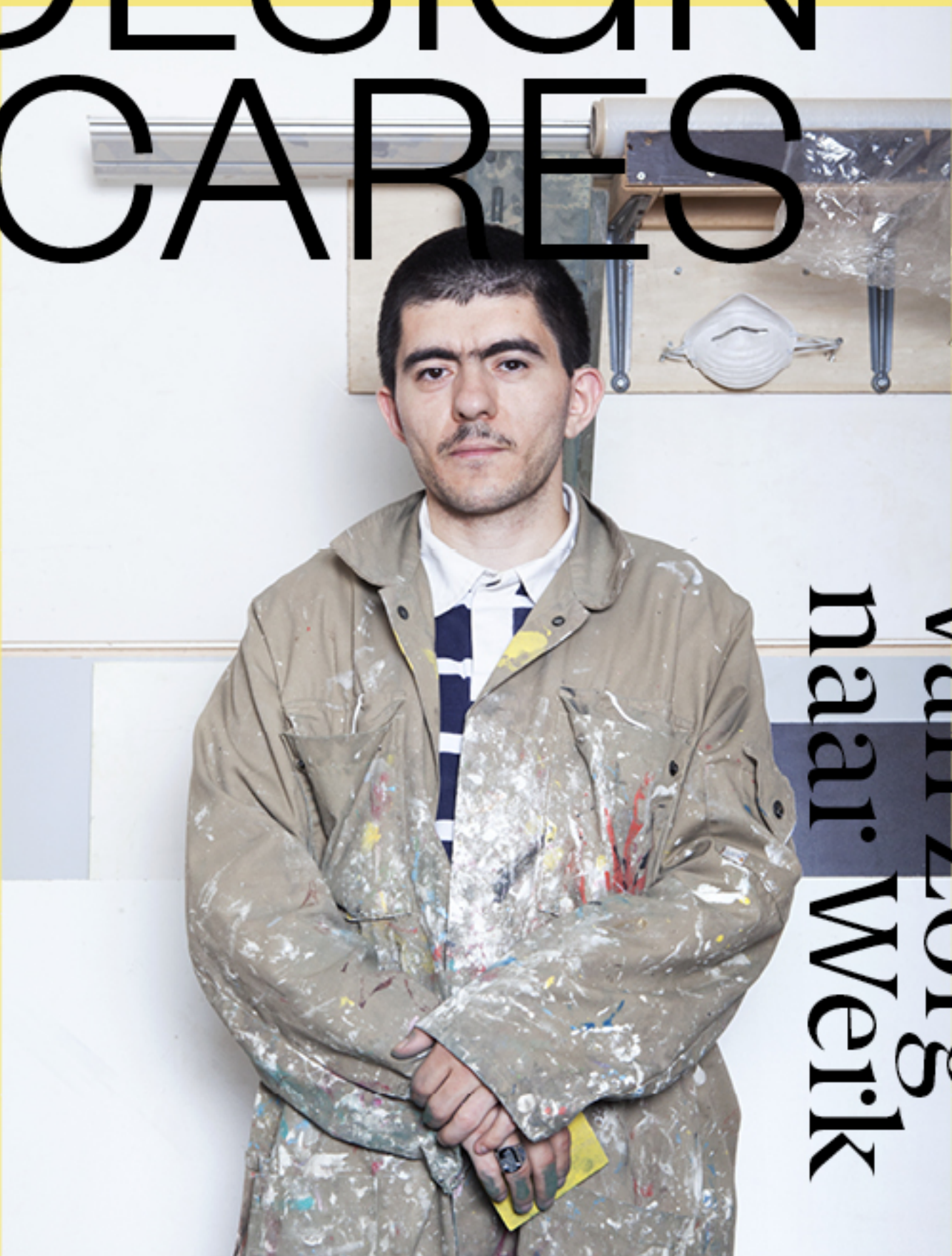

Issue #1
2016

DESIGN CARES

Van Zoig
naar Werk

Ontwerpers voor de zorg

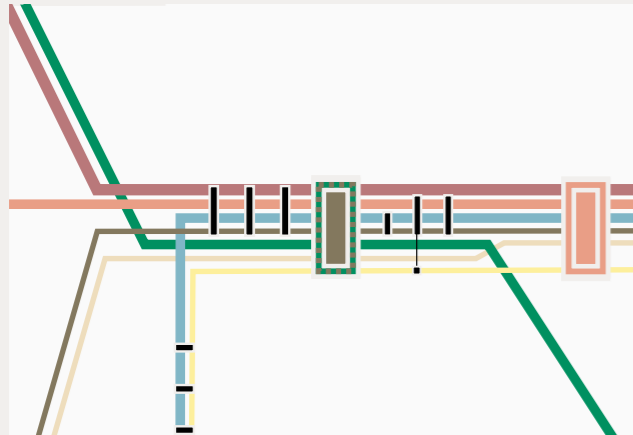
buro MA.AN / STUDIO STIX

Design Cares toont de veelzijdige manier waarop ontwerpers kunnen bijdragen aan actuele vraagstukken in de zorg. In dit eerste nummer wordt het onderzoek ‘Werken met een Beperking’ en de resultaten daarvan gepresenteerd. Buro MA.AN en STUDIO STIX namen eind 2013 samen het initiatief voor dit onderzoek naar de werk- en woonomgeving van mensen met een beperking. Het onderzoek werd uitgevoerd in nauwe samenwerking met Stichting WoonCompas, Stichting Pameijer en de Gemeente Rotterdam. Samen met hen verkende buro MA.AN en STUDIO STIX de helende werking van werken en ontdekten dat ziekte geen beletsel hoeft te vormen om deel te nemen aan het maatschappelijk verkeer.

Pag. 5

INLEIDING

Pag. 12

ROUTEKAART

Pag. 15

SAMENVATTING

Pag. 16

Van zorg naar werk

Pag. 23

Werk in de stad

Pag. 33

**ONTWERPEND
ONDERZOEK**

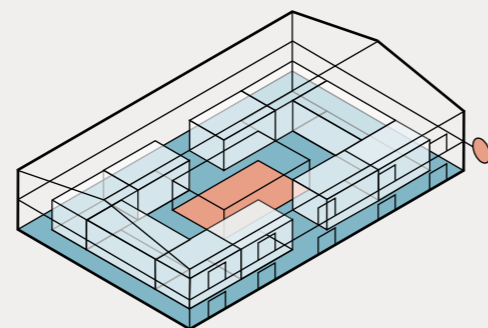
Pag. 36

**Ontwikkeling van
werk in de stad**

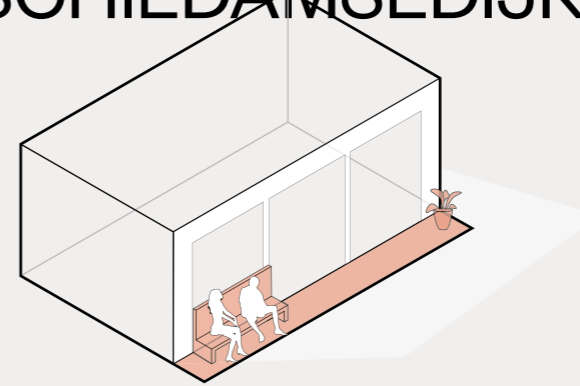
Pag. 58

Casus Rotterdam

Pag. 68

**CASUS
VIERHAVENS**

Pag. 86

**CASUS
SCHIEDAMSEDIJK**

Pag. 114

**CASUS
ZEVENKAMP**

Pag. 145

Foto essay

Pag. 169

**LITERATUUR
ONDERZOEK**

Pag. 173

De verzorgende mens

Pag. 185

De mens als maker

Pag. 201

**De kracht van het
ambacht**

Pag. 213

Zelforganisatie

Pag. 221

Arbeidsmarkt

Pag. 230

BEELDVERANTWOORDING

Pag. 232

COLOFON

INLEIDING

AANLEIDING ONDERZOEK

Eén jaar voor de aanvang van de nieuwe Wmo en Participatiewet is door STUDIO STIX en buro MA.AN het onderzoek ‘Werken met een Beperking’ opgezet. De fascinatie voor dit onderzoek kwam voort uit de toen aangekondigde veranderingen in de zorg en specifiek de onderdelen werken dagbesteding voor mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt.

Sinds de invoering van de Wmo en Participatiewet in januari 2015 richt het beleid ten aanzien van zorg en werk zich op nieuwe vormen van participatie, zelforganisatie en financiering. Kern van deze wetten is dat de zorgvrager (de cliënt) wordt geacht te participeren in de maatschappij en dat de zorg zo dicht mogelijk bij de thuissituatie komt te liggen. Deze beleidsrichting hangt samen met de decentralisatie en overdracht van taken, budgetten (verlaagd met 25%) en verantwoordelijkheden van Rijk naar de gemeenten. Nu verantwoordelijk voor een brede doelgroep,

richten gemeenten en zorginstellingen hun beleid op de kracht van de eigen omgeving: het lokale bedrijfsleven en de lokale samenleving (civil society). Met werkgevers is een sociaal akkoord gesloten om voor 2025 125.000 extra banen te realiseren.

ONDERZOEKSOPGAVE

Eén van de opgaven die vanuit de transities is gesteld, is dat een noodzakelijk meer marktgerichte oriëntatie — van verzorgingsmodel naar marktmodel, van cliënt naar werknemer — vraagt om aanpassing in attitude en fysieke werkomgeving.

De stedelijke opgave voor bedrijfs-huisvesting, sociale infrastructuur en zelforganisatie is gebruikt om vanuit architectuur, stedenbouw en design te onderzoeken hoe deze transitie van ‘zorg’ naar ‘werk’ kan plaatsvinden. Onderzoek naar de mogelijkheden tot participatie van de cliënt en de sociaal- maat-schappelijke samenhang in wijken en buurten staan hierin centraal.

De onderzoeksopgave die bij aanvang van de studie is gesteld, luidt:

‘Het beleid ten aanzien van zorg en werk richt zich op nieuwe vormen van participatie, zelforganisatie en financiering. Wat zijn binnen dit beleid de mogelijkheden van werk voor mensen met een beperking als mede transformator van de stad en de gebouwen?’

DILEMMA'S

- Door de overheid wordt voor de doelgroep opname in het reguliere arbeidscircuit bepleit. Tegelijkertijd is er sprake van een aantoonbaar tekort aan banen voor mensen met weinig of geen opleiding.
- Het aanbod van goedkope goederen uit onder meer Azië, gaat vergezeld met kritische vragen richting productiemethoden en arbeid.
- Tegenover schaalvergroting van arbeid en 'products by outsourcing' staat de behoefte aan kleinschaligheid, eerlijke productie en lokale producten.
- Terwijl de latente vraag naar 'lokale en eerlijke' producten op gang komt, worden de centra voor dagbesteding, als potentiële leveranciers van deze producten, met sluiting bedreigd.
- Tegenover de toenemende aankopen via internet, staat de behoefte aan een stedelijke beleving met een specialistisch winkelaanbod, ambachtelijkheid en 'leisure'.

- Ondanks dat een aantal centra voor dagbesteding wel degelijk voor de markt geschikte producten kan maken, wordt de markt niet of onvoldoende bereikt. Dit wordt mede veroorzaakt door een tekort aan vakmatige deskundigheid, commerciële gerichtheid en strategische huisvesting.
- Enerzijds nemen de arbeidsmogelijkheden in 'beschutte' situaties voor mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt af, anderzijds is er een toenemende vraag naar zingevend werk.
- De Rijksoverheid draagt verantwoordelijkheden over naar de gemeentes in de veronderstelling dat de noodzakelijke expertise vanzelfsprekend op de lokale politieke agenda staat.

METHODES

LITERATUURONDERZOEK

Het literatuuronderzoek legt de achtergrond en opgaven rondom de transities in de zorg bloot en omschrijft de kansen van de cliënt op de arbeidsmarkt.

Met het literatuuronderzoek wordt invulling gegeven aan de volgende aanname:

'Uitoefening van werk zorgt voor meer zingeving en biedt structuur aan ieder individu afzonderlijk; werk is daarmee één van de meest effectieve instrumenten in de zorg, 'cure' in plaats van 'care'.'

ONTWERPEND ONDERZOEK

Het ontwerp onderzoek richt zich op de betekenis van werk in de stad met daarbij de arbeidsparticipatie van mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt als aandachtspunt. Met het ontwerp onderzoek wordt invulling gegeven aan de volgende aanname:

'Werken en het zichtbaar maken daarvan — en in het bijzonder de werkomgeving van mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt — draagt bij aan de sociale infrastructuur en dynamiek van de stad.'

CASESTUDIES

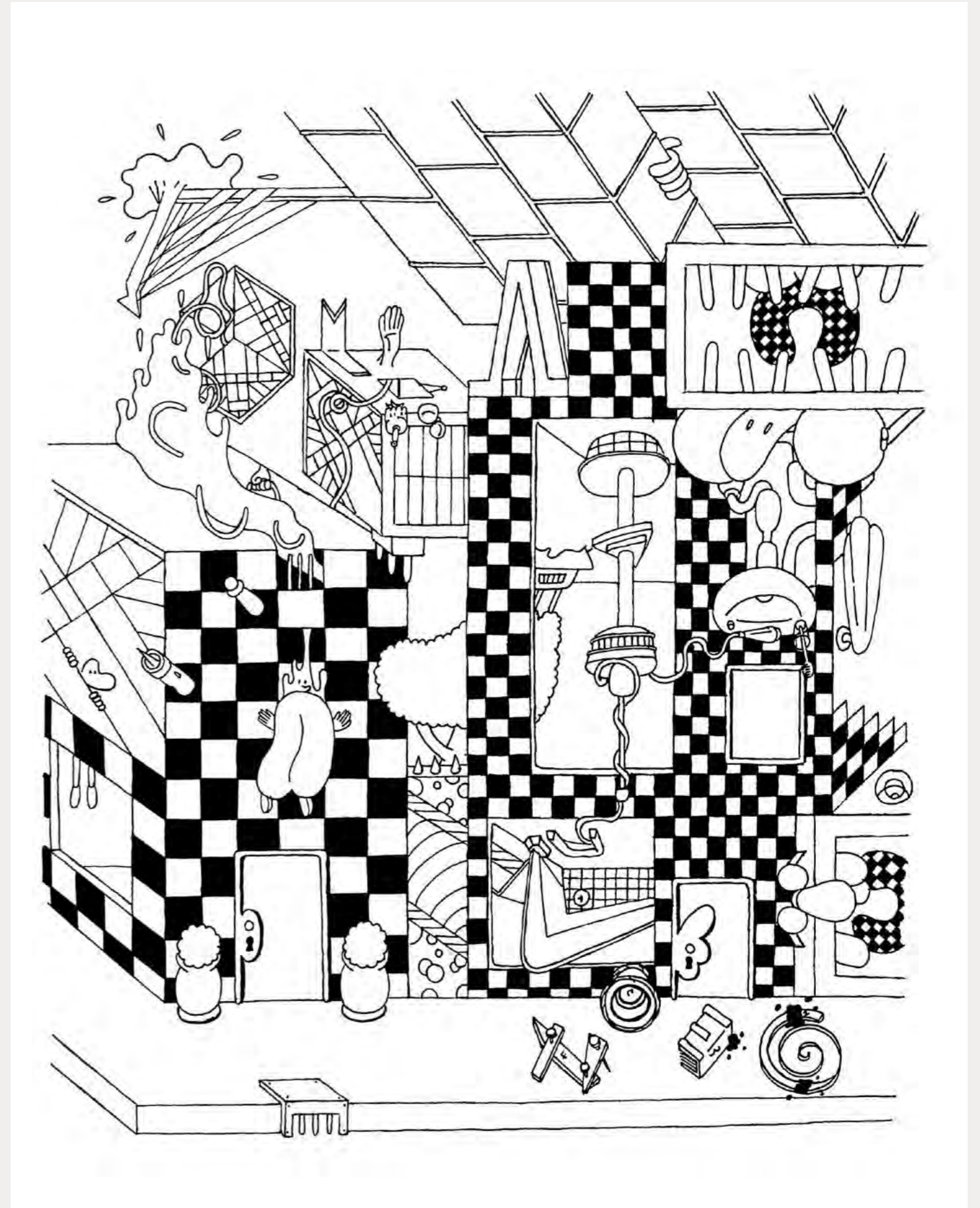
Aan de basis van het ontwerp onderzoek staat een historische analyse van de ontwikkeling van werk in de stad. Binnen het onderzoek zijn drie casestudies uitgelicht met elk hun eigen karakteristiek binnen de stad Rotterdam:

- De werklocatie Vierhavens (voormalig havengebied dat zich in een transitie bevindt);
- De centrumlocatie Schiedamsedijk (onderdeel van de binnenstad met een hoog, complementair voorzieningenniveau);
- De woonlocatie Zevenkamp (kwetsbare woonwijk waar verlies van de sociaal-maatschappelijke infrastructuur dreigt).

Het onderzoek toetst de probleemstelling aan deze drie stedelijke gebieden vanuit drie economische invalshoeken. Het literatuur- en ontwerp onderzoek zijn in elk gebied besproken in meerdere werkbijeenkomsten met lokale belanghebbenden om de bevindingen te toetsen en aan te scherpen.

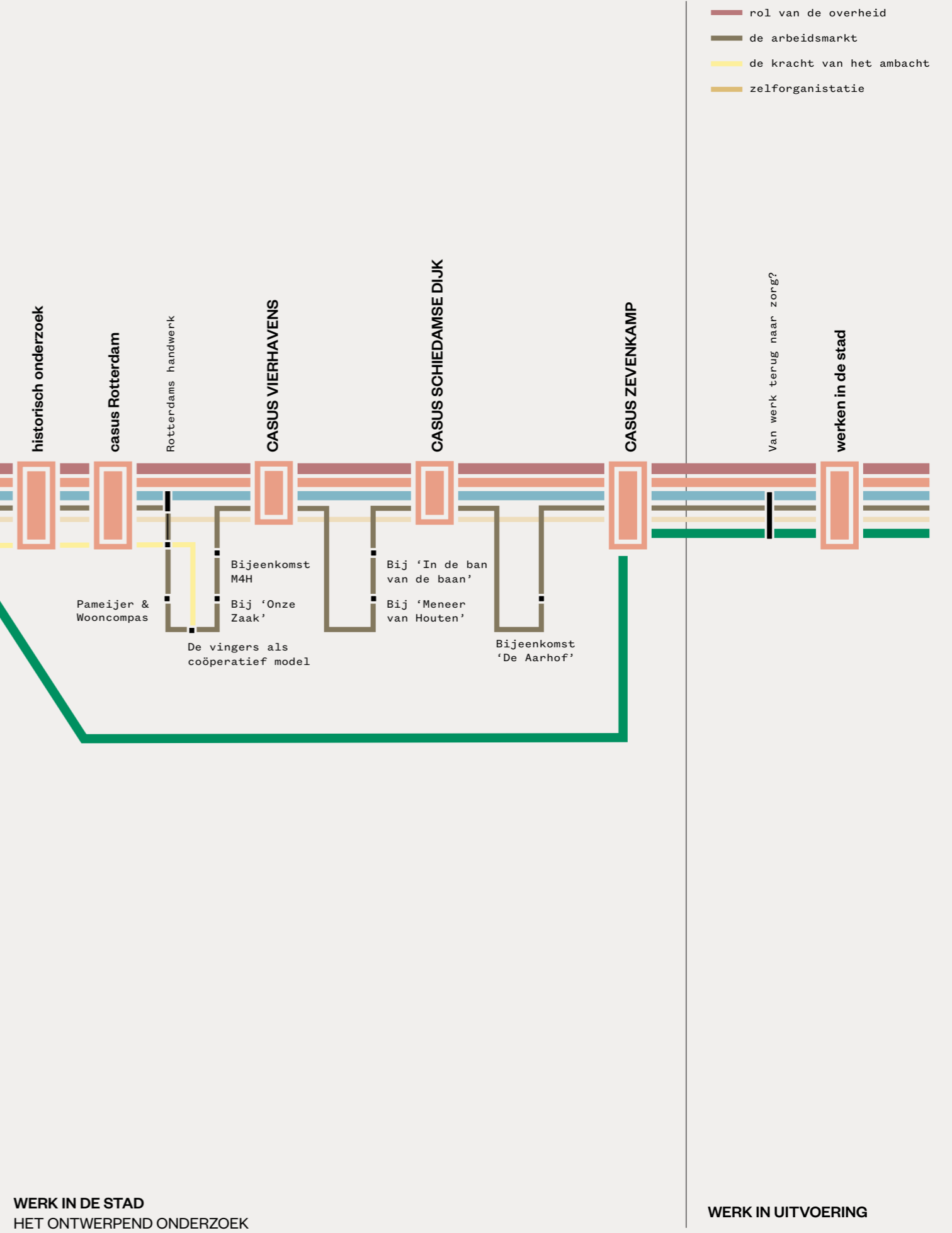
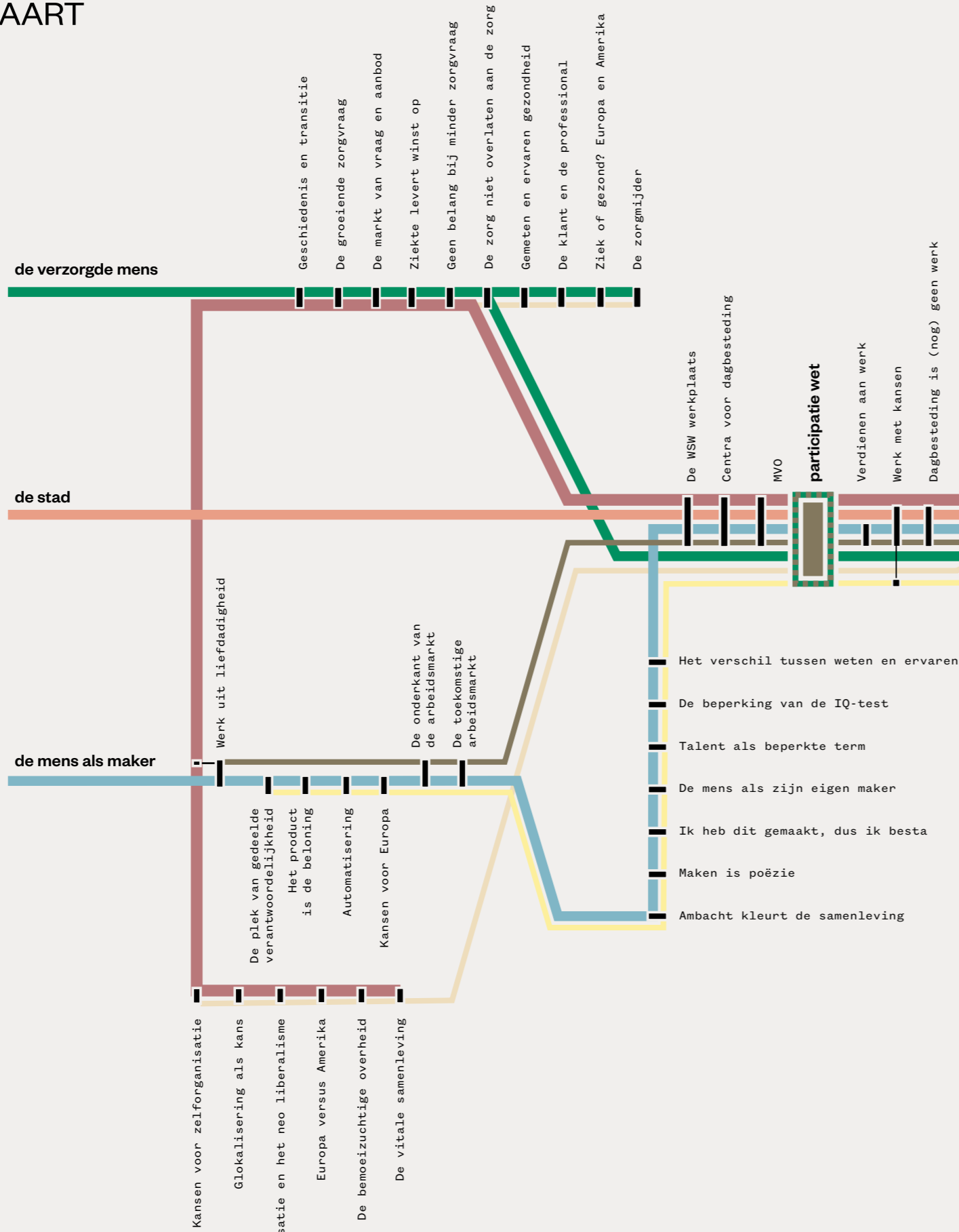
ROUTEKAART

Nu, twee jaar na de start van de studie en één jaar na de invoering van de Participatiewet, wordt de balans opgemaakt. Het antwoord op de onderzoeksvraag is niet eenduidig. De bevindingen die wij gaandeweg het onderzoek hebben opgedaan presenteren wij aan de hand van een routekaart. De routekaart op de volgende pagina toont het proces van twee jaar onderzoek, verbeeldt de onderzoeksrichtingen in lijnen en verbindt de inhoud in haltes. Zowel het ontwerpend onderzoek als het literatuuronderzoek komen hierin aan bod.

Illustratie Coen Ringeling (Kunstenaar Atelier Herenplaats)

ROUTEKAART

SAMENVATTING

Van Zorg naar Werk

Gezond of ziek zijn arbitraire begrippen. De ervaren toestand is dikwijls een heel andere dan een professional diagnosticeert en waarop de behandeling is gebaseerd.

DE VERZORGDE MENS

WERK IS DE BESTE ZORG

Gezond of ziek zijn arbitraire begrippen. De ervaren toestand is dikwijls een heel andere dan een professional diagnosticeert en waarop de behandeling is gebaseerd. Diagnoses leveren een behandeling op maar werken dikwijls ook stigmatiserend en maken 'de verzorgde mens' afhankelijk. Uit verschillende onderzoeken blijkt dat werk vaak de beste zorg is; ook een chronische ziekte hoeft op zich geen beletsel te vormen om deel te nemen aan het maatschappelijk verkeer.

TRANSITIES IN DE ZORG

In het recente verleden is de steeds ruimere beschikbaarheid van goede zorgvoorzieningen bepalend geweest voor de groeiende vraag naar zorg. Dit is de belangrijkste oorzaak geweest voor de hoge uitgaven in de zorg. Echter, niet zozeer de financiële molensteen die de samenleving als geheel meestorst, maar juist de passieve en afhankelijke houding die dit teweeg kan brengen voor het individu, is fnuikend. Deze afhankelijkheid is in veel geledingen van welzijn en gezondheidszorg aan de orde. De verzorgingsstaat waarin welzijn en zorg een taak van de overheid zijn, kent

hier zijn schaduwzijden. Met hoge kosten als aanleiding maakt de verzorgingsstaat nu plaats voor een 'participatiesamenleving'. De transitie van AWBZ naar Wmo en de invoering van de Participatiewet per januari 2015 hebben als uitgangspunt minder focus op instellingszorg en tegelijkertijd meer participatie van de cliënt/zorgvrager. De zorg bevindt zich zo dicht mogelijk bij de thuis-situatie. Dat doet een groot appèl op het zelforganiserend vermogen van de individuele burger en de organisatie.

VAN CLIËNT NAAR WERKNEMER

De transitie in de zorg betekent een radicale breuk met de jaren ervoor waarin de twee elementen zorg en werk- en dagbesteding sterk met elkaar verbonden waren. De ont koppeling van die twee en de noodzaak dat werk ook echt werk gaat worden, met financiële resultaten als doel, betekenen een breuk met het verleden. Dit schept voor alle partijen verplichtingen, maar vooral ook kansen.

EEN ANDERE PRAKTIJK

Vanuit de Participatiewet wordt werk ingezet als middel voor emancipatie, zelfstandigheid en

ontwikkeling. De overheid heeft bepaald dat er tot 2025 125.000 extra banen gecreëerd moeten worden voor mensen met een arbeidsbeperking. De zichtbaarheid hiervan moet bijdragen aan de acceptatie en het verder betrekken van deze groep in de samenleving. De vraag is echter: wie gaat dit realiseren en met welke middelen?

GEMEENTEN

In de transitie is een belangrijke rol weggelegd voor de decentralisatie van taken, budgetten en verantwoordelijkheden van Rijk naar gemeente. Tegelijkertijd wordt dit budget met 25% gereduceerd. Het idee is dat gemeenten deze taken beter en goedkoper kunnen uitvoeren omdat ze dicht bij de burgers staan dan de centrale overheid. De gemeente maakt beleid dat aansluit op de lokale omstandigheden. Zij heeft hierin minder een uitvoerende rol, maar zorgt voor faciliteiten als schakel tussen individuele burgers en aanbieders van zorg en welzijn.

ZORGINSTELLINGEN

Voor de zorginstellingen betekent deze budgetreductie dat binnen die instellingen kostendekkend gewerkt zal

moeten worden. Dit impliceert dat zoveel mogelijk cliënten naar bedrijven of allianties met bedrijven worden toegeleid, zoals in het project 'Pameijer Werkt'. In de praktijk heeft de grootste extramurale zorginstelling in de regio Rotterdam besloten verreweg de meeste centra te gaan sluiten. De cliënten worden zoveel mogelijk als werknemer, met een 'ontzorgpakket' gedetacheerd bij bedrijven en andere zorginstellingen.

BEDRIJFSLEVEN

De focus lijkt daarmee nu op het bedrijfsleven en de markt te liggen; een samenwerking tussen de instellingen en (lokale) ondernemers moet leiden tot opbloeiende ondernemingen en cliënten. De onderneming 'Rotterdams Handwerk' is hier een voorbeeld van.

De route van zorg naar werk is voor iedere gemeente en zorginstelling een gegeven. Echter

niet elke instelling kiest ervoor de eigen dagbesteding op te heffen en de markt zijn werk te laten doen. Andere instellingen zetten op dit moment juist in op werk vanuit de gedachte dat de zorg ook de regie kan nemen over werk.

lening zoals catering vallen hieronder; het heeft alles te maken met iets-met-je-handen-doen. Kern is dat het 'maken', en de zichtbaarheid ervan, een vitaal onderdeel is van mens-zijn, en samen-leven, en ingrediënt is van de stedelijke dynamiek. Het maken kan gezien worden als component van de pluriforme leefomgeving die de potentie van eigen regie en zelfstandig handelen laat zien. Maken toont wat mogelijk is.

DE MENS ALS MAKER

PARTICIPATIE

De mens als maker staat actief in het leven en participeert in de maatschappij. Hoewel hij ook ziek, beperkt of anderszins gehandicapt kan zijn, heeft hij tegelijkertijd een zekere mate van keuzevrijheid om deel te nemen aan de wereld om hem heen. Hij werkt aan de eigen zingeving en ontwikkeling, en levert een bijdrage aan de omgeving en samenleving.

AMBACHT EN MAAKINDUSTRIE

In ons onderzoek leggen we de focus op het brede terrein van ambacht. We hanteren daarvoor een eenvoudige definitie: een vak waarbij je iets met je handen doet. Binnen de mogelijkheden van deze doelgroep (mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt) biedt dit het meeste perspectief. Ambacht is hier ruim gedefinieerd; ook vormen van dienstver-

DE OPLEIDING

De weg van zorg naar werk begint met de lerende mens. Welke interesses en vaardigheden heeft de cliënt? Volgens Sennet investeert Europa naar verhouding weinig in 'lagere' opleidingen, trainingen en vakbekwaamheid. Onze onderwijsvormen zijn niet goed afgestemd op de ontwikkeling en waardering van 'vakmanschap' en 'talent'. Gemeenten, zorginstellingen en bedrijven kunnen alsnog zorg dragen voor deze ontwikkeling. Uitgaande van eigen interesses en latente kwaliteiten, maar ook van de vraag vanuit de markt.

In zijn boek de Ambachtsman beschrijft Sennett de essentie van het ambacht als: 'ervaring'; iets materieels maken. Dit in beide betekenissen van het woord: de directe ervaring van de omgang met het materiaal, en de ervaring, het leren, die de ambachtsman gedurende die omgang ermee opdoet. Sennett zegt dat we allemaal in globaal opzicht dezelfde mate ongepolijste talenten bezitten die ons in staat stellen goede vakmensen te worden. Intelligent vakmanschap heeft te maken met specifiek denken en maakt

gebruik van speelervaring uit de jeugd, niet met het invullen van het juiste antwoord in een IQ test. Het talent van de vakman om diep te graven en routine te ontwikkelen vraagt echter om gericht onderwijs.

DE WERKPLAATS

De werkplaats met een directe relatie tussen product en maker heeft bewezen een goed model te zijn voor mensen met afstand tot de arbeidsmarkt. Werkplaatsen hebben mensen verbonden door werkrituelen. De werkplaats als sociale ruimte, waar vakwerk werd uitgeoefend door mensen met uiteenlopende kwaliteiten. Basis is een zekere mate van kleinschaligheid en vertrouwdeheid op de werkvloer waar professioneel wordt gewerkt, maar waar ook gefaald mag worden. Opleiding en vaardigheidstraining zijn hier op de juiste plaats.

De werkplaats en de maker waren vroeger zichtbaar onderdeel van de stad. De afgelopen decennia zijn deze werkplaatsen als grote centra steeds meer verdwenen naar de periferie.

De huidige samenleving wil, ook los van de Participatiewet, mensen met een afstand tot de

arbeidsmarkt weer laten deelnemen in de samenleving. De werkplaats, zichtbaar en herkenbaar, gevestigd op de juiste locaties, kan veel mensen zingevend werk bieden en bijdragen aan de dynamiek van stad en regio.

Naar het voorbeeld van de verworven expertise in de Wsw werkplaatsen, kunnen ook de voormalige centra voor dagbesteding zich ontwikkelen tot volwaardige werkplaatsen.

DE MARKT

Voor het bedrijfsleven hebben niet alle werksoorten gelijke commerciële kansen. Uit onderzoek blijkt dat een repeterend arbeidsproces en werk binnen een organisatie als een leerwerkbedrijf op dit moment het meest geschikt zijn.

Maakindustrie en ambachtseconomie keren terug nu ook de nadelige effecten van uitbesteden zichtbaar worden. Binnen deze sector ontstaan innovatieve organisaties gebaseerd op verscheidene vormen van productie-, arbeid- en kennisdeling. Deze terugkerende markt biedt kansen voor mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt.

De weg van zorg naar werk begint met de lerende mens.

ZELFORGANISATIE

ZELFORGANISATIE EN HET NEO-LIBERALISME

Zelforganisatie, of liever de haalbaarheid ervan, is een fenomeen dat kritische benaderd dient te worden. Een terugtrekkende overheid maakt nogal eens plaats voor semi-ambtelijke instanties met een verwijzende en controlerende functie. Bedoeld om ruimte te geven aan de zelforganiserende burger blijken de inhoudelijke bemoeienissen van deze instanties vaak nog groot.

In de VS is het zelf organiserend vermogen van de burger een impliciet onderdeel van de cultuur. Vanzelfsprekende overheidstaken zoals welzijn en zorg die in Europa een lange geschiedenis hebben zijn nog steeds geen algemeen goed in de VS. De Amerikaanse burger is in de eerste plaats op zichzelf aangewezen, terwijl de Europeaan verwachtingsvol naar de overheid kijkt.

KANSEN VOOR ZELFORGANISATIE

De samenleving claimt steeds meer ruimte in het publieke domein, wat tot nieuwe vormen van sociaal ondernemerschap leidt. Op het terrein van wonen en welzijn ontstaan lokale en door burgers georganiseerde initiatieven. De burger doet het zelf,

met meer of minder bemoeienis van de overheid.

De verbinding tussen lokaal belang en globale idealen blijkt vruchtbaar. Het groeiende digitale netwerk van sociale media maakt het voor initiatieven eenvoudiger de organisatie zelf in de hand te nemen. De terugtrekkende overheid treedt soms faciliterend en dan weer controlerend op. Het is voor de (lokale) overheid dikwijls nog moeilijk de juiste positie te vinden.

KANSEN VOOR DE ZORG

Op het terrein van de zorg is er sprake van een terugtrekkende overheid, met tegelijkertijd een grotere vraag naar zorg met een menselijke maat. Maatwerk gericht op de participerende burger. In de sector komen weliswaar initiatieven van de grond, maar deze worden nog sterk beheerst door een op zorg gerichte aanpak. Aanbieders zijn nog dikwijls de reguliere instellingen. Kansen voor 'werk als beste zorg' zijn op de wijk georiënteerde pilots met ondersteuning van overheid en bedrijfsleven.

ACTOREN IN DE STAD

Zelforganisatie eist een andere rol van de bestaande actoren.

GEMEENTE faciliteren en sturen met minimale middelen

De gemeente heeft minder een uitvoerende rol, maar vooral een faciliterende rol met bedrijven, instellingen en burgers als partners. Voor de gemeente ligt er een kans om de welzijnsopgave te koppelen aan de gebiedsopgaven. Het mee-investeren in en faciliteren van initiatieven en werkprojecten in de stad, kan op een positieve manier bijdragen aan behoudt en versterking van de infrastructuur voor zorg en welzijn.

ZORGINSTELLINGEN zo min mogelijk eigendom, maximale samenwerking

Zorginstellingen zijn primair verantwoordelijk voor zorg aan de meest kwetsbare burgers. Door de reductie op het zorgbudget voelen veel instellingen zich gedwongen de eigen centra voor dagbesteding te sluiten. Gezocht wordt naar nieuwe marktmodellen voor leer-werkplaatsen waar cliënten naar de arbeidsmarkt worden geleid zonder daar zelf het volledige risico voor te dragen.

WONINGCORPORATIES experimenteren met leegkomend vastgoed

Woningcorporaties hebben van het Rijk de opdracht gekregen zich enkel met hun kerntaak bezig te houden. Dit heeft gevolgen voor projecten die een bredere maatschappelijke doelstelling hebben en niet alleen gericht zijn op huisvesting. Dit vraagt om een nieuwe strategie voor leegstaand vastgoed op centrale plekken in de wijk.

INCLUSIEVE STAD

Werk is de beste zorg. We spreken niet langer over cliënt maar over werknemer. Uitoefening van werk zorgt voor zingeving, biedt structuur aan het individu en is van meerwaarde voor de stad. Het verplicht alle actoren om vanuit een ander perspectief naar de stad en de mogelijkheden voor werk te kijken. Een aansporing om in uiteenlopende allianties vorm te geven aan een inclusieve stad. In de inclusieve stad is werk verankerd in een sterke stedelijke economie en participeren mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt vanzelfsprekend in de samenleving. Pas dan heeft

HET BEDRIJFSLEVEN initiatiefnemer en gebiedsaanjager

Het bedrijfsleven staat voor de taak vanaf 2015 meer dan honderdduizend garantiebannen te creëren als onderdeel van het sociaal akkoord. Het bedrijfsleven en ondernemers worden geacht in staat te zijn nieuwe werkprojecten in de stad te initiëren.

de gewenste arbeidsparticipatie en zelforganisatie vanuit bedrijfsleven en maatschappij een kans van slagen.

DE KUNST VAN HET LOSLATEN

Na de transitie van 1 januari 2015 is gebleken dat lokale overheden nog steeds de voorkeur geven aan samenwerking met bestaande instellingen. Zij verschaffen immers zekerheid en vertrouwen, gebaseerd op bewezen expertise. De huidige op zorg gerichte zorginstellingen beschikken vaak niet over het benodigde vakmanschap en een marktgerichte

DE BURGER bouwt mee

De burger moet meer verantwoordelijkheid nemen voor zijn eigen welzijn en leefomgeving. Initiatieven die hieraan bijdragen kunnen op ondersteuning rekenen van institutionele en professionele partijen. Daarmee krijgt de participerende burger de ruimte om zijn leefomgeving zelf te organiseren.

focus. Juist door niet los te laten is er weinig ruimte voor innovatie en experiment in de transitie van zorg naar werk. Nieuwe inzichten komen nooit voort uit zekerheden. Benut de innovatieve kracht van zowel kleine als grote partijen.

HET NIEUWE ZORGBEDRIJF

De verantwoordelijkheid voor de 'werkende mens' wordt door veel zorginstellingen uitbesteed en is niet langer de zorg van de zorginstelling. De zorginstelling heeft zich omgevormd tot intermediair en facilitator; een positie tussen

WERK IN UITVOERING

zorgvrager en zorgaanbieder. Er worden andere en nieuwe zorgproducten ontwikkeld met de zelfstandigheid van de cliënt als focus; van buurtcirkel tot zorg-app. Weliswaar een bijdrage aan de innovatie in de zorg maar niet gericht op de kwaliteiten die nodig zijn om als werkende mens deel te nemen aan de samenleving.

HET BEDRIJFSLEVEN

Onderzoek wijst uit dat bij het bedrijfsleven weinig animo bestaat om mensen uit de onderkant van de arbeidsmarkt op te nemen. Het verdienvermogen bij lage loonwaardes is nihil. De cliënt kan vanuit de zorgaanbieder worden verwezen naar het bedrijfsleven, maar staat daar vaak met lege handen. Ook met de zorgaanbieder op de achtergrond of ondersteunend op de werkvloer, ontbreken vakken-nis, vaardigheden en de juiste attitude om voor een bedrijf voldoende interessant te zijn. Om deze werkgelegenheid te realiseren is scholing en training nodig. Dit kan het beste op de werklocatie, gebaseerd op het model van de 'inservice opleiding'. Ook voor basale vaardigheden als op tijd komen en werkdiscipline. Het bedrijfsleven is er niet op ingericht om dit alleen te organiseren en te financieren. Het ontbreekt nog aan de durf bij alle partijen om hierin te investeren. Een gedeeltelijke verschuiving van de reguliere zorgbudgetten naar scholing en training biedt kansen.

TOENAME VAN DE ZORGVRAAG

Er is een blijvende toename van de zorgvraag. Behandeling volgt na diagnose en indicering. Het vaststellen van de diagnose verondersteld gebaseerd te zijn op objectieve maatstaven maar is veel eerder cultureel bepaald. Het grote aanbod van zorg bepaald in zekere mate de vraag, niet anders dan bij elk ander marktproduct. De zorgaanbieder heeft geen direct belang bij het verminderen van de zorg. Ziekte is lucratiever dan gezondheid.

BELEVEN VAN GEZONDHEID

Een uitgebreide studie van Machteld Huber, toont grote verschillen in interpretatie van het begrip gezondheid. Beleidsmakers en onderzoekers noemden vooral de lichamelijke functies, de patiënten legden de nadruk op aspecten met een 'spirituele dimensie' en het 'sociaal-maatschappelijk participeren'.

Huber pleit voor een cultuur waarin mensen leren hoe zij voor zichzelf moeten zorgen. Daarvoor is een andere definiëring van gezondheid nodig, anders dan een ziekte die het gevolg is van een 'opgerekte vraag'. Aspecten op het terrein van de preventie, waar de burger zelf de regie in handen kan krijgen beslaan nu slechts 4% van het zorgbudget.

VAKWERK MOET JE LEREN

Vakwerk, iets maken met je handen biedt zingeving, ook al maak je maar een klein onderdeel van het product. Arbeidsdeling om tot overzichtelijke en handelbare productie te komen is een goed instrument. Dat geldt ook voor inpakwerk of vormen van assemblage, waarin elke individuele bijdrage een onmisbare schakel is binnen een reeks van handelingen.

Iemands geschiktheid wordt niet bewezen door talent- of IQ tests. Ze zeggen niets over iemands mogelijkheden, noch over de dialoog met materialen. Het begrip 'vermogen' van de Amerikaanse filosoof Matha Nussbaum is daarentegen beter hanteerbaar. Het zegt iets over de latente kwaliteiten die geactiveerd kunnen worden.

NAAR DE MENS ALS MAKER

De ontwikkeling van de verzorgde mens naar de-mens-als-maker is een noodzakelijke stap naar onafhankelijkheid en eigenwaarde. De mens als maker wil pas verzorgd worden als hij geen andere keuzes meer heeft. De verzorgde mens wordt niet zomaar een mens als maker. Een relevante diagnose en verwijzing alsmede adequate ondersteuning en passende training zijn onontbeerlijk.

Werk in de stad

De mogelijkheden van werk voor mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt bevinden zich niet langer binnen de muren van de zorgorganisatie, maar moeten opnieuw gedefinieerd worden in de stad.

INCLUSIEVE STAD

WERK IN DE STAD

De ontwikkelingen rondom de organisatie van arbeid en werkgelegenheid zijn van grote invloed geweest op de ontstaansgeschiedenis en groei van de stad. Arbeidspecialisatie, arbeidsdeling, schaalvergroting en automatisering hebben door de eeuwen heen geleid tot nieuwe inzichten over het gebruik en de (her)inrichting van de stad. Opvallend is de steeds verdere scheiding van functies, die begon binnen het gebouw en uiteindelijk de opbouw van de stad heeft bepaald. IJkpunten in de stadsontwikkeling zijn de opkomst van de Hollandse handelssteden in de 14^e eeuw door beroepsspecialisatie, de stadsuitbreidingen van de 19^e eeuw in reactie op de industrialisatie en de verregaande ruimtelijk-functionele scheiding van werken en wonen in de 20^e eeuw door toenemende mobiliteit. Vooral de naoorlogse stadsontwikkeling geschiedde op basis van nieuwe maakbaarheidsidealen en een sterke verzorgingsstaat; een hoogtepunt in de Hollandse planningstraditie.

Ook de afgelopen decennia heeft de ontwikkeling van werk en arbeid het stedelijk landschap sterk veranderd. Door globalisering en automatisering zijn ambacht en productie uit de stad verdwenen of wegge-

trokken naar het buitenland. Een economie gestoeld op productie heeft plaatsgemaakt voor een economie gestoeld op consumptie. De binnenstad is daarbij steeds meer een plek geworden gericht op beleving en vermaak. In aansluiting hierop zijn in onbruik geraakte havens en industriegebieden nabij de binnenstad getransformeerd tot woongebieden, aangevuld met nieuwe stedelijke voorzieningen. Tegelijkertijd is het voortbestaan van kleinschalige voorzieningencentra in de buitenwijken steeds meer onder druk komen te staan.

Door de recente economische crisis is de gebiedsontwikkeling in de stad voor een deel vastgelopen of vertraagd. Tijdens de crisis zijn innovatieve vormen van samenwerking en ondernemerschap ontstaan met aandacht voor een zelfvoorzienende stad als plek van consumptie én productie. Zichtbaar is dat ambacht en industrie, innovatief, authentiek en schóón, weer plaatsnemen in de stad. Na een periode van schaalvergroting en massaproductie ontstaat een nieuwe stedelijke economie rondom productie op lokale schaal. De traditionele rol van de burger als werknemer en consument, verschuift daarbij naar een rol van burger als mede-producent en initiatiefnemer in de stad

ZORG IN DE STAD

Binnen het onderzoek is ook gekeken naar de wijze waarop de zorg zich als sector in de stad heeft gemanifesteerd. Met de ontwikkeling van de verzorgingsstaat ontstonden vanaf de 19e eeuw steeds meer zorginstellingen in de stad met een groeiende maatschappelijke, ruimtelijke én administratieve scheiding als gevolg. In de naoorlogse periode heeft verdere specialisatie geleid tot de realisatie van veel zorgvastgoed.

Net als in de stadsplanning draagt de overheid in de zorg haar verantwoordelijkheid steeds meer over aan andere actoren. Zorg en werk verdwijnt steeds meer uit de instellingen en de gemeente staat voor de opgave deze, op andere plekken en met andere partijen, opnieuw in de stad te plaatsen. De mogelijkheden van werk voor mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt bevinden zich niet langer binnen de muren van de zorgorganisatie, maar moeten opnieuw gedefinieerd worden in de stad. Dit vergroot de kans op participatie en een meer marktgerichte werkwijze vanuit de zorg.

INCLUSIEVE STAD

Voor drie kenmerkende Rotterdamse gebieden zijn de bedrijfstypologieën en netwerken geanalyseerd

die de ontwikkeling van de stad mede hebben bepaald. Dit zijn aanknopingspunten voor het opnieuw activeren van werk in deze gebieden, met de inclusieve stad als uitgangspunt. In de inclusieve stad is werk veranderd in een sterke stedelijke economie en participeren mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt op vanzelfsprekende wijze in de samenleving. Een belangrijke bevinding die wij gaandeweg het onderzoek ook in gesprek met verschillende

belanghebbenden hebben opgedaan: werk voor mensen met een beperking is geen afzonderlijke ruimtelijke opgave.

De inclusieve stad heeft kans van slagen als werk een integraal onderdeel vormt van gebiedsgerichte opgaven en wanneer partijen gebruik maken van elkaars onderscheidende expertise. Vanuit dit gedachtegoed zijn voor drie casestudies de gebiedsgerichte opgaven geformuleerd.

Door hernieuwde lokale netwerken en verbindingen kunnen wonen, werken, scholing, innovatie en assemblage naast elkaar plaatsvinden. Ruimtelijke ingrepen en nieuwe verbindingen maken het mogelijk lokale productie en ambacht zichtbaar te positioneren in de stad. Een nieuwe werkplek in een vertrouwde woonomgeving, als bijdrage aan een vitaal sociaal maatschappelijk netwerk.

De inclusieve stad heeft kans van slagen als werk een integraal onderdeel vormt van gebiedsgerichte opgaven en wanneer partijen gebruik maken van elkaars onderscheidende expertise.

CASUS VIERHAVENS

DE WERKLOCATIE Maakindustrie trans- formeert het havengebied

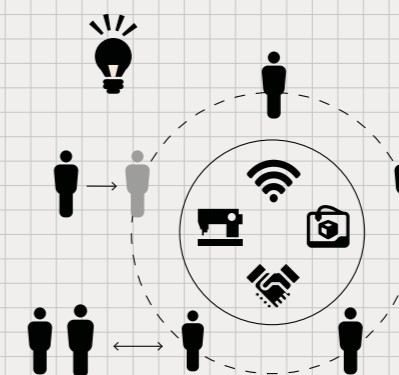
Het Vierhavensgebied is tussen 1900 en 1930 als stukgoedhaven ontwikkeld in samenhang met omliggende arbeiderswijken Bospolder en Tussendijken, voor de arbeiders werkzaam in de haven. Ondanks de directe nabijheid is de oorspronkelijke relatie tussen wonen en werken grotendeels verdwenen. Het gebied heeft na een periode van verval en verloedering recentelijk een nieuwe betekenis gekregen door de komst van pioniers uit de creatieve industrie. Deze ondernemers voelen zich aangetrokken door de goedkope huisvestingsmogelijkheden, het industriële karakter van het gebied en mogelijkheden voor lokale productie zonder overlast te veroorzaken.

De schaal en maat van de oorspronkelijke pakhuizen en fabrieksgebouwen vraagt bij hergebruik om creatieve samenwerkingsvormen. Nieuwe netwerken rondom de maakindustrie en experimentele coöperaties delen ruimtes, kennis, middelen en arbeid. De coöperatie als organisatievorm en plek van kennisuitwisseling biedt kansen voor werk- en scholingsprojecten.

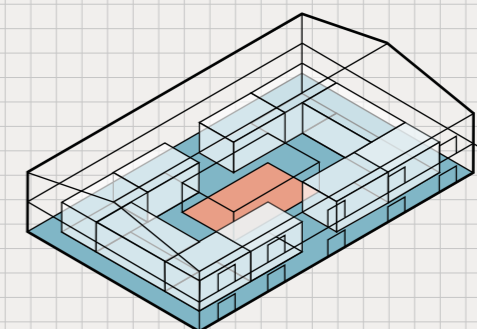
De programmering van pakhuizen en fabrieksgebouwen en het tijdelijk gebruik van braakliggende terreinen in het gebied trekt nieuwe gebruikers en bezoekers naar het gebied. Dit wordt versterkt door de herstructurering van de wijken Bospolder, Tussendijken en de realisatie van het Dakpark. Hiermee wordt de oorspronke-

lijke samenhang tussen de het Vierhavensgebied en de omliggende arbeiderswijken niet alleen functioneel hersteld, maar ook ruimtelijk vormgegeven. Het herstelde netwerk met de stad en de vernieuwde betekenis van het gebied, is een ideaal vestigingsklimaat voor verdere groei van de maakindustrie en opschaling van productie- en assemblagelijnen.

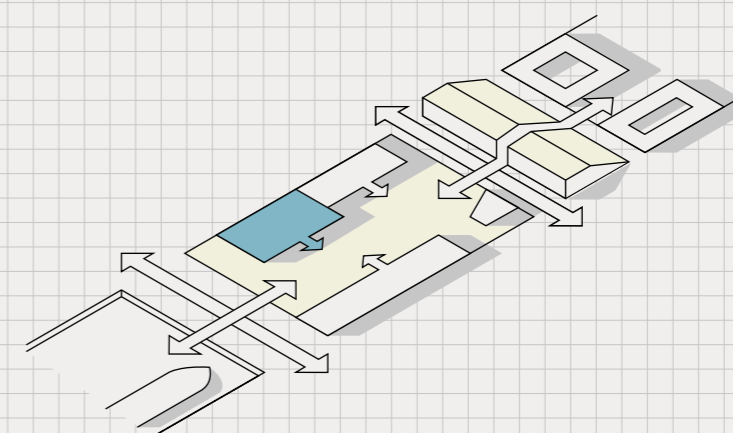
Door de mogelijkheid van arbeidsdeling binnen productie- en assemblagelijnen kunnen werkplekken worden gecreëerd die zijn afgestemd op de vaardigheden en loonwaarde van de werknemer met een afstand tot de arbeidsmarkt. Samen met de aanwezigheid van kleinschalige leer-werkplaatsen biedt dit de kans voor de groei van de cliënt.

SAMENWERKEN ALS COÖPERATIE
delen van ruimtes, kennis, middelen en arbeid

TRANSFORMATIE PAKHUIZEN EN FABRIEKSGEBOUWEN
individuele ateliers of productielijnen rondom collectieve ruimtes en voorzieningen

NIEUWE VERBINDINGEN EN GEBRUIK
relatie wonen en werken hersteld

CASUS SCHIEDAMSEDIJK

DE CENTRUMLOCATIE Lokale producten en makers in de etalage

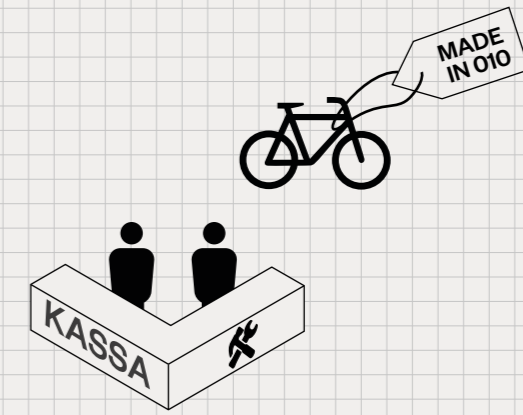
In de historische Rotterdamse binnenstad uit de 17^e eeuw was sprake van een sterke ruimtelijke functionele mix van verschillende vormen van wonen, werken en vermaak.

Ondanks de functiescheiding die het wederopbouwplan uit 1946 kenmerkte, is aan de Schiedamsedijk en het achterliggende Baankwartier een menging van wonen en werken in de stad behouden. Gelegen in de luwte van het sterk ontwikkelde kernwinkelgebied en de cultuuras Witte de Withstraat, met plekken van beleving en vermaak, heeft dit gebied nog veel ontwikkelingspotentieel.

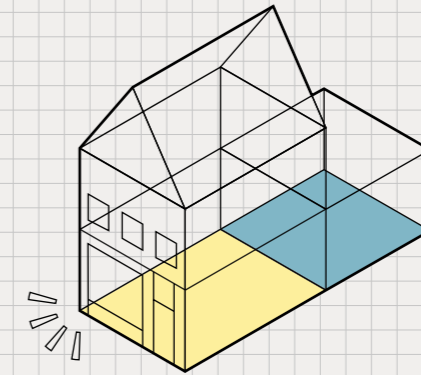
Door veranderend winkelgedrag en het verdwijnen van kleinschalige werkgelegenheid zijn de plinten in de aanlooproutes van het centrum kwetsbaar voor leegstand en verloedering. Ook de Schiedamsedijk heeft te kampen met leegstand en beperkte aantrekkingskracht, ondanks de ligging aan de looproute naar de Kop van Zuid. Met een aantal ruimtelijke ingrepen en nieuwe verbindingen tussen de Leuvehaven en de Witte de Withstraat, worden de dijk en het achtergelegen Baankwartier opnieuw aantrekkelijk voor de vestiging van een gemengd programma in de nabijheid van de binnenstad. Het specifiek branden van het gebied als etalage van de Rotterdamse maakindustrie draagt bij aan de dynamiek van de binnenstad.

Ingrepen aan de leegstaande en gesloten plinten maken het mogelijk lokale productie en ambacht zichtbaar te positioneren in de stad. Hiermee worden niet alleen de producten maar ook de makers in het gebied zichtbaar. Een verschuivende vraag van goedkope generieke massaproducten naar lokale ambachtelijke producten en diensten draagt bij aan de afzetkansen voor lokale makers. Lokale producten die niet in de binnenstad kunnen worden gemaakt, kunnen hier wel worden getoond en verkocht.

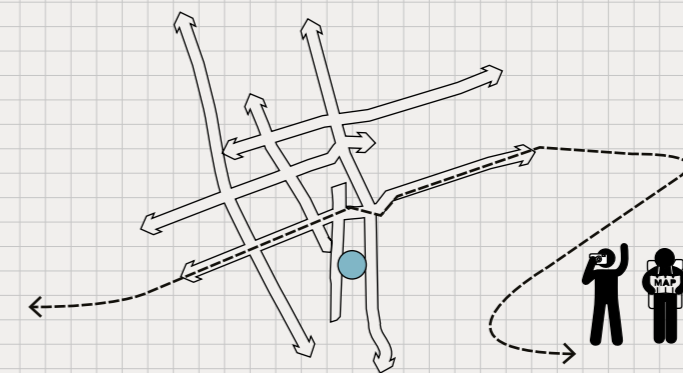
Voor werken met een beperking biedt het Baankwartier vanwege de zichtbaarheid van het werk en het directe contact met de bezoeker, kansen voor mensen met creatieve en sociale vaardigheden. Hun talent staat in de schijnwerpers. Door de directe relatie tussen maker en publiek krijgt de participatie van mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt als opmaat naar een inclusieve stad een zichtbare uitwerking.

WERK IN DE ETALAGE
lokale ambacht, producten en makers

TRANSFORMATIE VAN DE PLINT
zichtbaarheid van winkel en werkplaats

AANHAKEN OP BESTAANDE CENTRUMROUTES
nieuwe verbindingen door het baankwartier

CASUS ZEVENKAMP

DE WOONLOCATIE Verzorgingshuis wordt broedplaats in de wijk

De Rotterdamse woonwijk Zevenkamp is eind jaren '70 ontwikkeld volgens de wijkgedachte met een kenmerkende scheiding van functies. Een typerende woonwijk met vier buurten rondom een centraal voorzieningencentrum. Door zich terugtrekkende zorg- en maatschappelijke instellingen en leegkomende zorggebouwen staat de fysieke en sociale infrastructuur van de wijk onder druk.

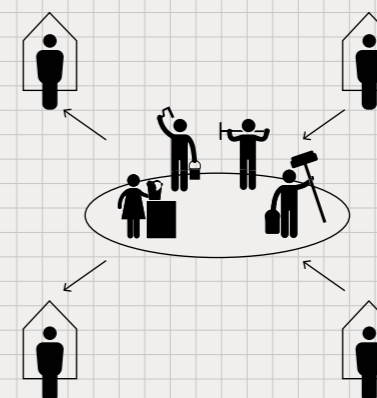
Ondanks de inspanningen van gemeente en belanghebbenden is het voortbestaan van het voorzieningencentrum niet vanzelfsprekend. Dit geldt ook voor het verzorgingshuis De Aarhof, gelegen in dit centrum, wat door de transitie in de zorg een andere invulling moet krijgen. Dit biedt kansen voor initiatieven van bewoners en ondernemers gebaseerd op samenwerking en zelforganisatie binnen de wijk. Werk in de vorm van kleinschalige dienstverlening en buurtgerichte productie is aanvullend op het commerciële winkelaanbod en draagt bij aan het vitaal houden van de sociale infrastructuur in de wijk.

Een belangrijke randvoorwaarde voor het huisvesten van nieuwe functies in De Aarhof, is het openen van het gebouw naar de omgeving. De Aarhof heeft van oorsprong een sterk naar binnen gekeerd karakter. De studie toont een aantal ruimtelijke ingrepen die het gebouw een openbaar karakter geeft en

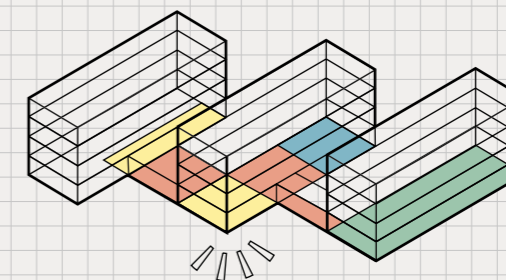
verbindingen mogelijk maakt met het aangrenzende winkelcentrum en de omliggende buurten.

Naast ruimtelijke ingrepen voor het gebouw is het concept De Zeven Kamers ontwikkeld. Een nieuwe identiteit die de verschillende initiatieven en programma's verbindt en de herkenbaarheid en betrokkenheid vanuit de wijk vergroot.

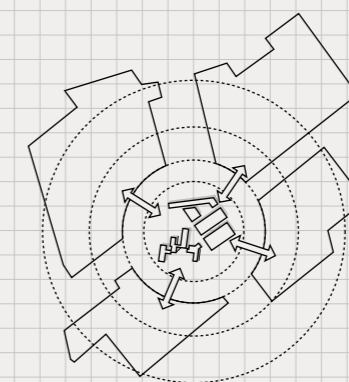
Een nieuwe identiteit voor De Aarhof met een mix van wonen, werken en leren maakt het mogelijk om woon- en werkplekken voor mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt op één locatie te organiseren. Zo kunnen zij ervaring op doen met werk binnen een vertrouwde omgeving en doorgroeien binnen het sociaal maatschappelijk netwerk van Zevenkamp.

WERK VAN EN VOOR DE WIJK
vitale sociale infrastructuur

TRANSFORMATIE VAN HET VERZORGINGSHUIS
zichtbaarheid van nieuwe openbare functies in de plint

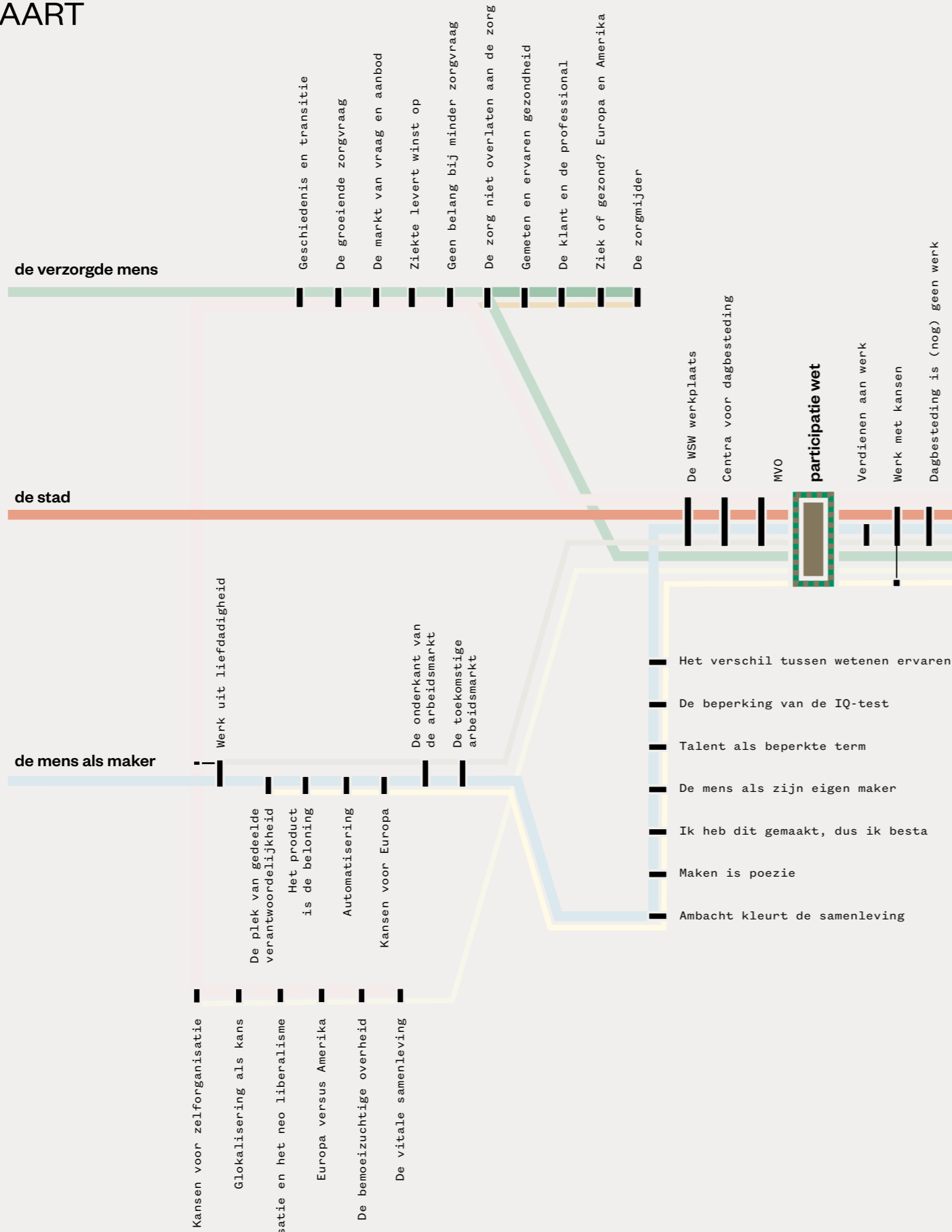
CENTRUM VAN EN VOOR DE WIJK
centrale ontmoetingsplek clustering van voorzieningen

ONTWERPEND ONDERZOEK

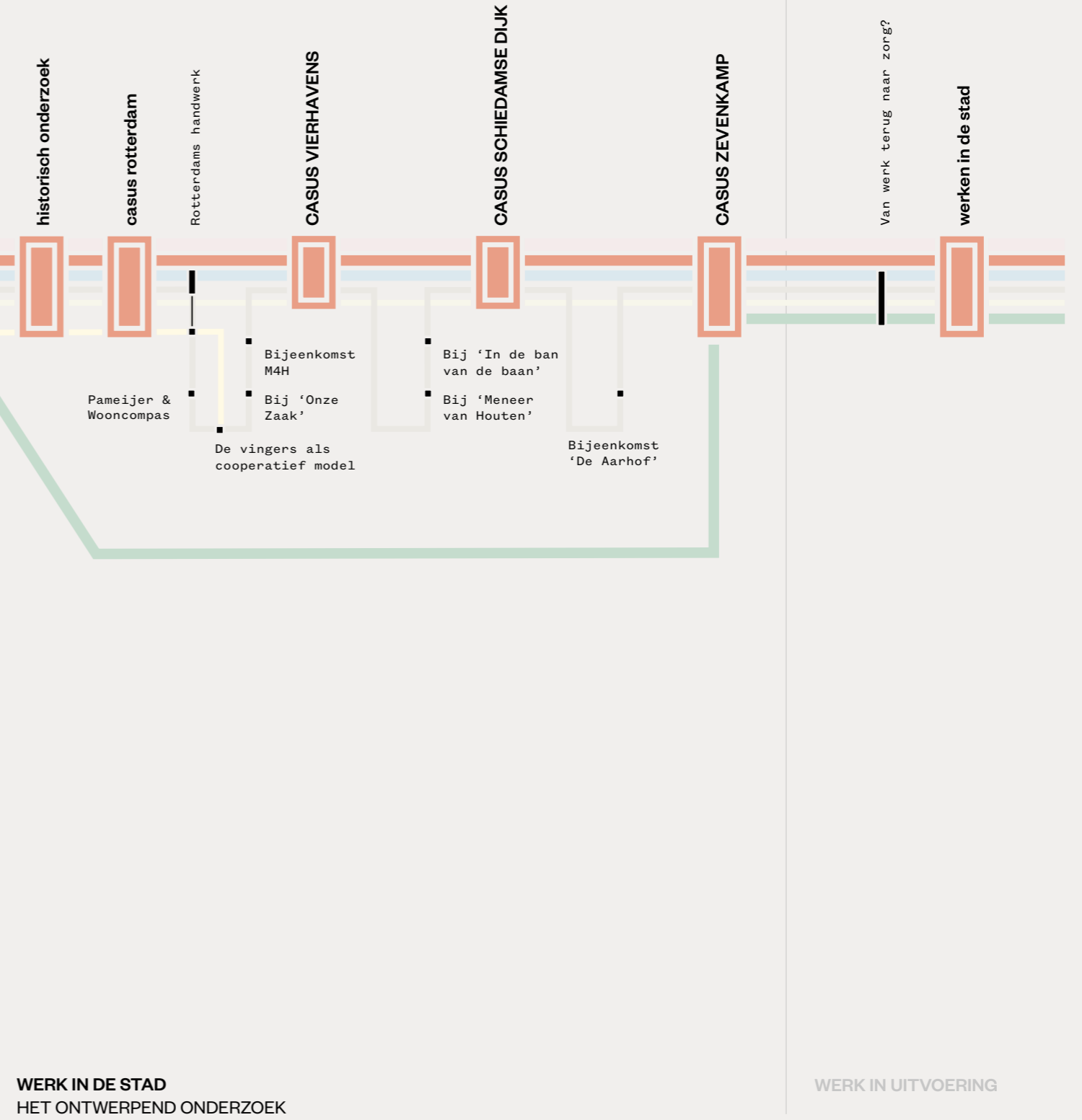
ROUTEKAART

DESIGN CARES

ROUTEKAART

- rol van de overheid
- de arbeidsmarkt
- de kracht van het ambacht
- zelforganisatie

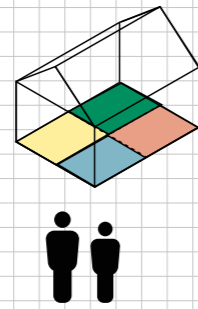

Ontwikkeling van werk in de stad

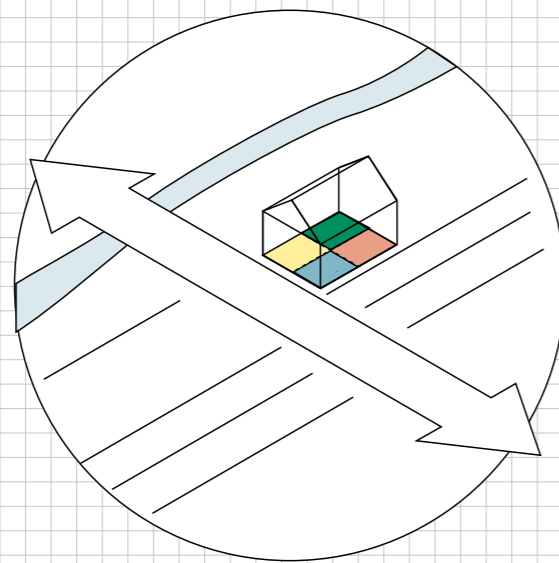
Het ontwerpend onderzoek richt zich op de betekenis van werk in de stad met daarbij arbeidsparticipatie van mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt als aandachtspunt. De ontwikkelingen rondom de organisatie van arbeid en werkgelegenheid zijn van grote invloed geweest op de ontstaansgeschiedenis en groei van de stad. De historische analyse toont aan de hand van vier aspecten de ontwikkeling van werk in de stad:

Bedrijfsorganisatie; Gebouwtypologie; Ruimtelijke stedenbouwkundige structuur van de werkgebieden en de stad; Globale netwerken en de afzetmarkt van het bedrijf.

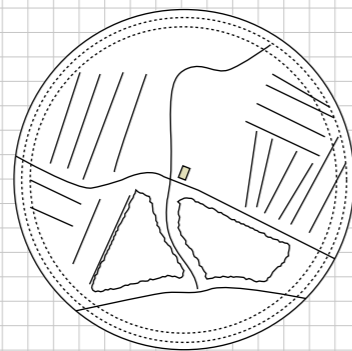

HUISNIJVERHEID
kennisoverdracht van vader op zoon

BOEREN NEDERZETTING
boerenwoning

FEODALE STELSEL
R= 3-30km

- WONEN
- WERKEN
- OPSLAG
- VERKOOP

Huisnijverheid,
De Boerenwoning,
De Boerenwoning,
Het Feodale stelsel

HISTORIE

12^e EEUW

HUISNIJVERHEID IN HET BOERENBEDRIJF

12^e eeuwse nederzetting

In de vroege middeleeuwen leefde men onder het bewind van de Franken zoveel mogelijk een zelfvoorzienend bestaan. Huisnijverheid was de belangrijkste vorm waarin ambachten zich ontwikkelden. Verschillende activiteiten vonden allemaal plaats aan huis, waaronder ook de handel van goederen.

HISTORIE

14^e EEUW

OPKOMST VAN DE STAD

14^e eeuwse handelsstad

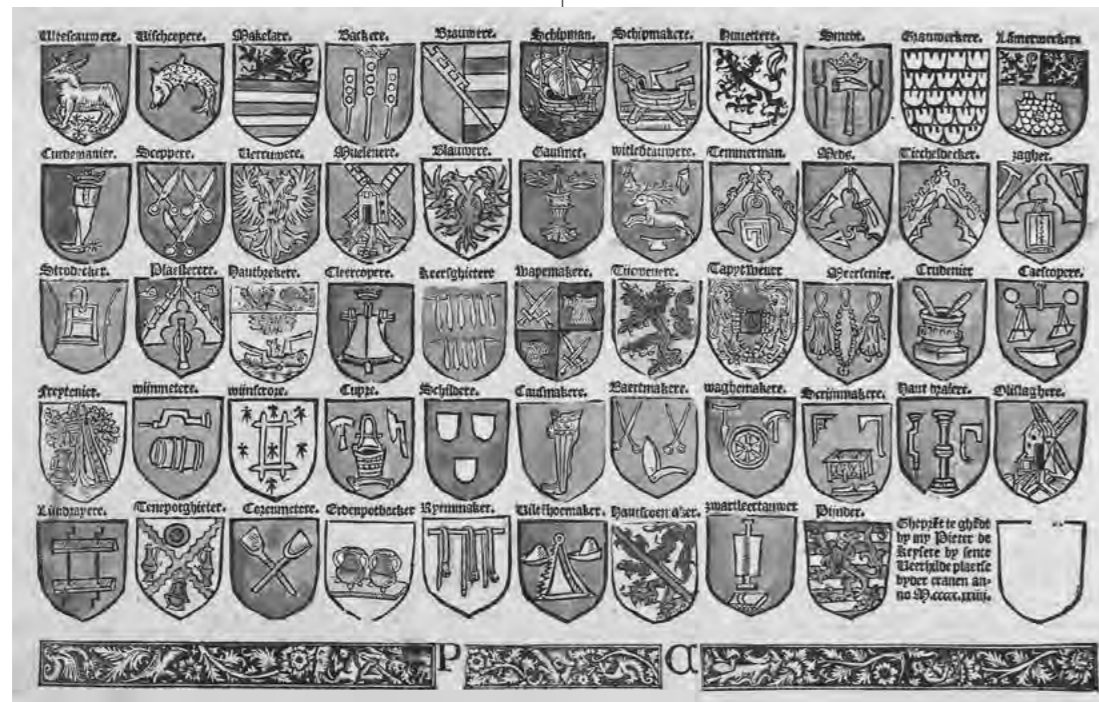
Pas met de grote ontginningen van het landschap aan het einde van de Middeleeuwen won de stad aan betekenis. De vaste plek en betere landbouwmethoden veroorzaakten een surplus in de productie, meer dan nodig was voor de eigen nederzetting. Het surplus was verhandelbaar en op vaste plekken werd dit verhandeld door personen die zich hier volledig op toedegen. Deze eerste stap van handel als beroepsspecialisatie zette de volgende in. De boer en de handelaar kregen behoefte aan producten die zij zelf niet meer konden maken. De specialist werd afhankelijk van de volgende specialist. Waarvoorheen het bestaansrecht samenviel met de opbrengst van het land ontstond er nu een markt voor een groep mensen die hun bestaan garandeerden met de vervaardiging van producten en gebruiksvoorwerpen waar vraag naar was. Ze onderscheidden zich in functionaliteit en kwaliteit. Voor deze

ambachtslieden hing de garantie op afname samen met de kwaliteit van het product. Een eerste 'stedelijke concentratie' van werkplaatsen ontstond daar waar markten georganiseerd worden en waar controle op kwaliteit, bijvoorbeeld via de gilden, mogelijk was. Vanuit de gilden werden ook andere zaken geregeld zoals rechtsbescherming, loonzekerheid, en opleiding volgens het leerling-meester principe.

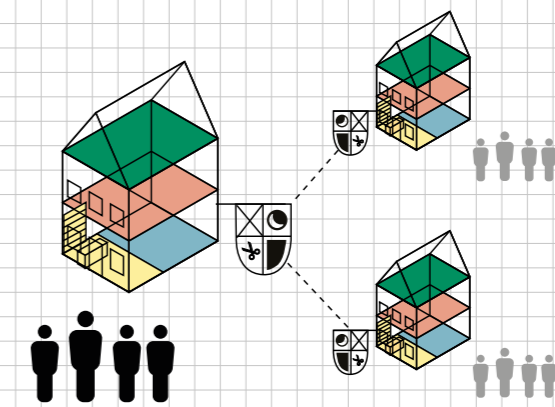
De meeste werkzaamheden vonden plaats vanuit de ambachtshuizen, waar elke functie een eigen ruimte had. Beneden werd er vaak gewerkt of was er een winkel aan de straat, terwijl boven werd gewoond. Overschotten werden

opgeslagen op zolder of in een bijgebouw. Markten krijgen een fysieke vorm op strategische centrale plekken in de stad.

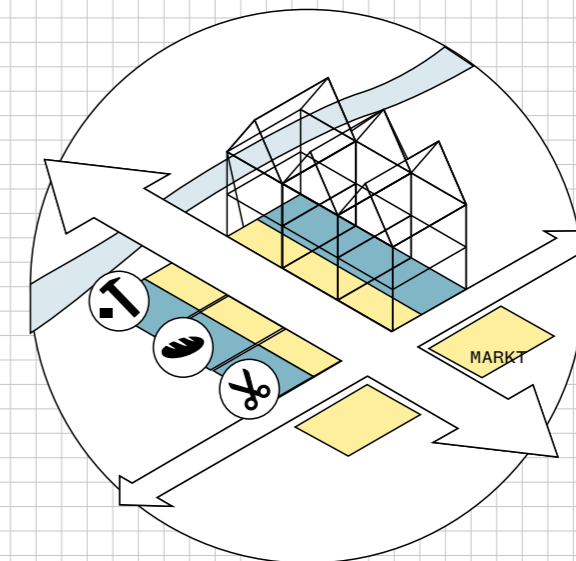
Door het toenemende aanbod en de specialisatie van producten op de markt kwamen handelaren op een gegeven moment van steeds verder om hun waren te verkopen. Uiteindelijk leidde dit tot een overzees handelsnetwerk wat zich uitstreckte van het huidige Vlaanderen tot de Baltische staten. Uit deze buitenlandse handel ontstond het Hanzeverbond, opgericht om afspraken te maken over de import en export van buitenlandse goederen.

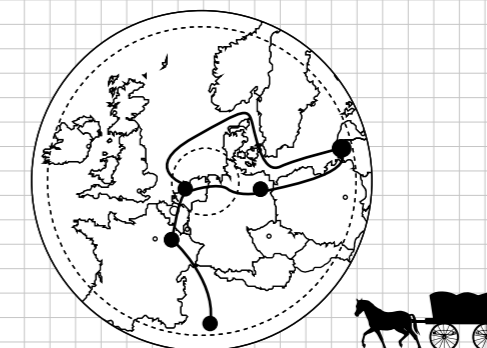
Gildewapens (Gent)

BEROEPSSPECIALISATIE I GILDEN
kennisoverdracht van meester op leerling

HANDELSSTAD
ambachtshuis | werkplaats | markt

HANZENETWERK
R= 30-3000 km

- WONEN
- WERKEN
- OPSLAG
- VERKOOP

Beroepsspecialisatie,
Gilden, Het Ambachtshuis,
De Werkplaats, De Markt,
Het Hanzenetwerk

HISTORIE 17^e EEUW

Leiden uitsprong in de van België overgenomen lakenhandel. Vanuit deze stedelijke specialisatie vond er ook een eerste schaalvergroting en arbeidsdeling in het productieproces plaats.

Arbeidsdeling zien we terug in de opkomst van nieuwe bouwtypologieën. Daar waar het productieproces werd opgedeeld en meerdere personen werkten aan één eindproduct kon het werk niet langer vanuit één ruimte of werkplaats plaatsvinden. In de stad verrezen zo nieuwe werkgebouwen waar een specifiek onderdeel van het productieproces plaatsvond. Op gebouwniveau werden de functies in de stad dus steeds meer van elkaar gescheiden, maar wonen, werk en opslag bevonden zich nog wel in een compacte stedelijke setting. De oriëntatie op het handelsnetwerk

OPKOMST VAN STEDELIJKE INDUSTRIEËN 17^e eeuwse gemixte stad

Vanuit de markten en handel in de steden ontstond specialisatie in dienstverlening, zoals toezicht en handhaving, voeding en vermaak. Er ontstond een eerste vorm van industrie wanneer ambachtslieden zich concentreerden in delen van de stad, denk aan de Rotterdamse Wijnhaven. Steden ontwikkelden hun eigen specialisme. Zo groeide Rotterdam uit tot een stad van scheepsbouw en scheepvaart, terwijl

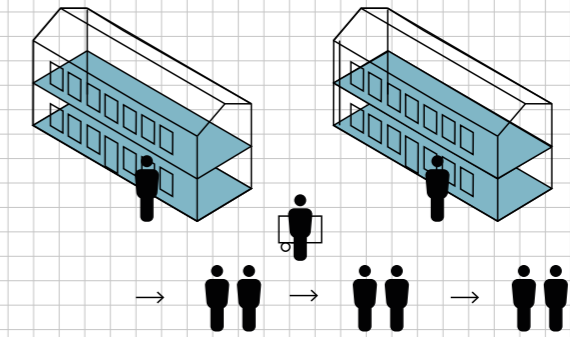

Hoogstraat Rotterdam 17^e eeuw

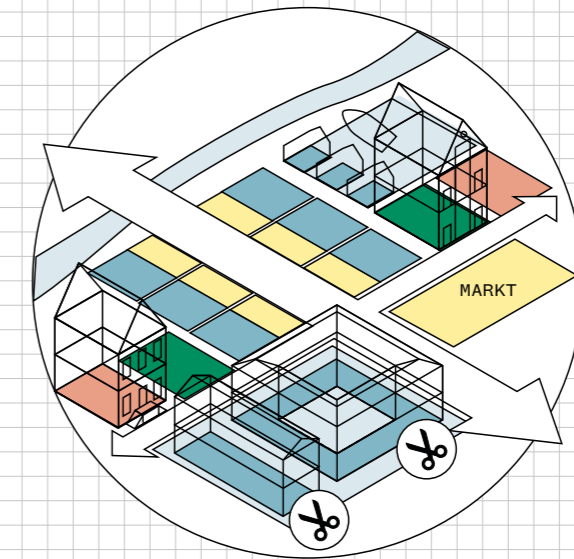
van de Hanze werd vervangen door een overzeese handel op meerdere continenten. De VOC (de eerste naamloze vennootschap) verwierf het alleenrecht binnen de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden.

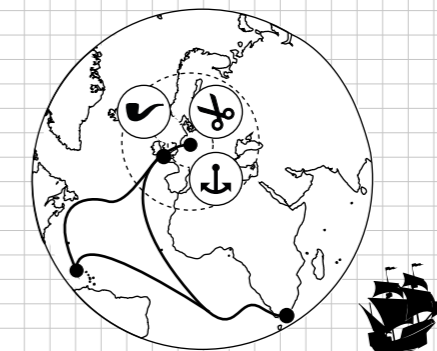
Bloemenmanufactur

ARBEIDSDDELING | SCHAAUVERGROTING

SPECIALISATIE HANDELSSTAD
 manufactuur, pakhuis, herenhuis, tucht- en dolhuis

INTERNATIONALE
 HANDELSONDERNEMINGEN (VOC & WOC)
 R= 20.000 km | T= 1j

- WONEN
- WERKEN
- OPSLAG
- VERKOOP

Arbeidsdeling Werk-
 gebouwen Pakhuizen,
 De Verlichte Handelsstad,
 De internationale
 handelsonderneming (VOC)

HISTORIE

19e EEUW

INDUSTRIALISATIE EN SCHAALVERGROTING 19e eeuwse industriestad

Met de introductie van de stoommachine werd de capaciteit van de productie opgeschaald. Grote groepen laaggeschoolde werknemers kwamen in dienst van één bedrijf met een sterke bedrijfshiërarchie.

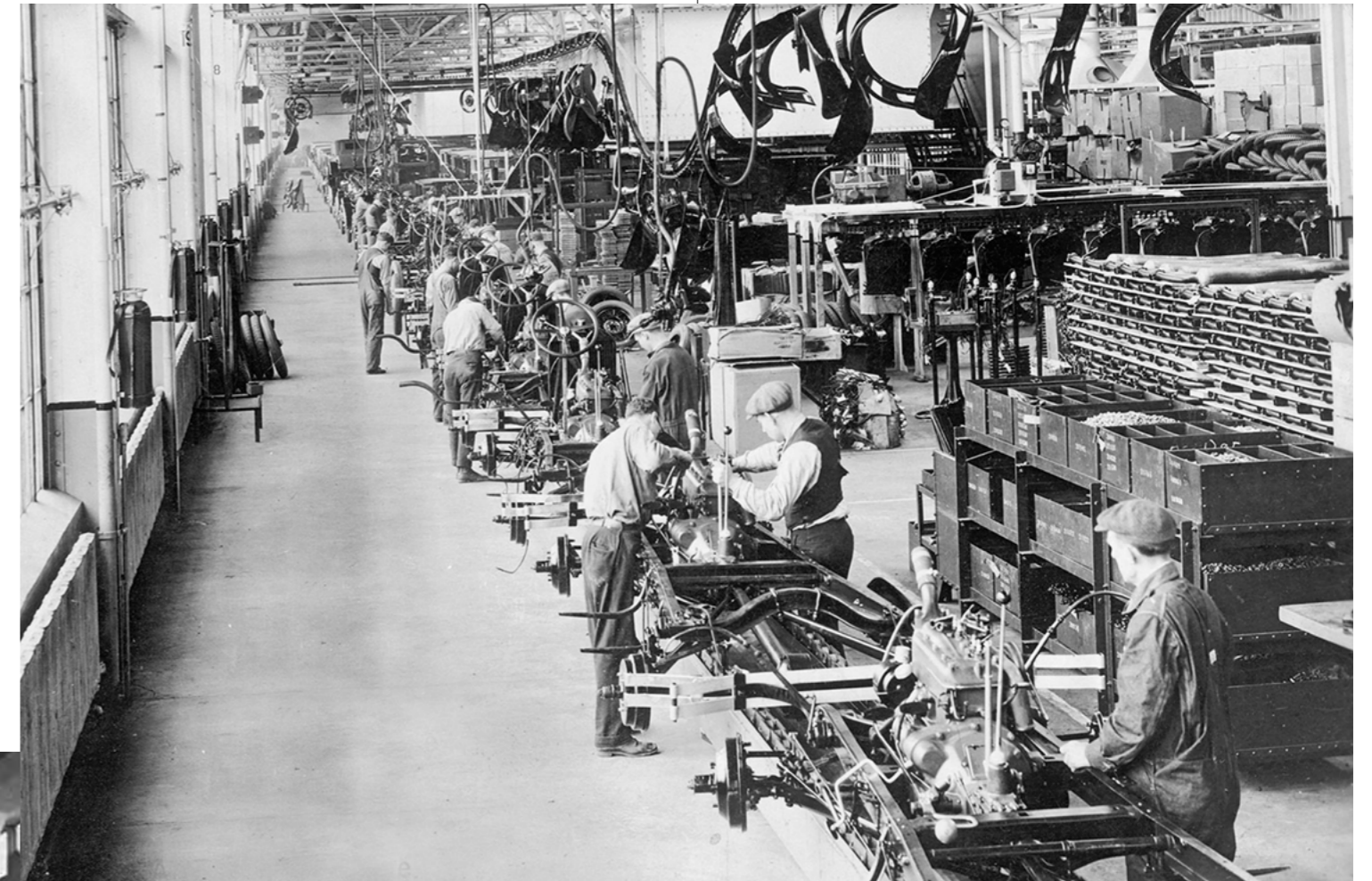
Het gebruik van machines leidde tot overlast en vervuiling in de stad. Dit was het begin van een langzame maar gestage uitplaatsing van het ambacht en de arbeider uit de stad. De 'ville radiouse' — het concept van de functionele zonerings — was het toonbeeld van de ideale en gezonde stad in de moderne tijd. Eind 19e en begin 20e eeuw richtte de stadsplanning zich op het huisvesten van arbeiders op gepaste afstand van het stadscentrum, maar in de fysieke nabijheid van de nieuwe fabrieks- en haventerreinen. Zo werden er gemeenschappen gebouwd rondom één enkel bedrijf (denk aan bedrijven als Van Nelle en de wijk Spangen, Havenbedrijf Thompsen en de wijk Bospolder en de

Rotterdamse Droogdok Maatschappij en de wijk Heijplaat).

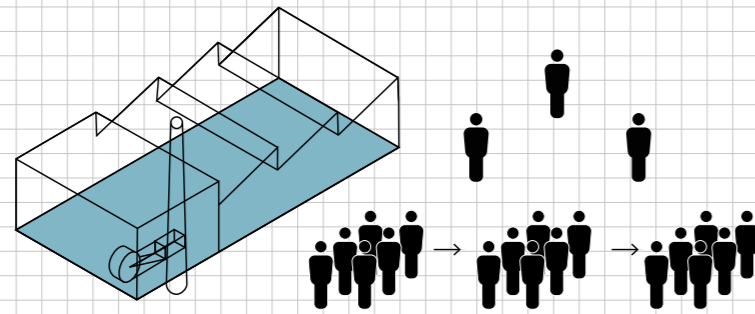
Naast de expansie van de stad op eigen grondgebied kenmerkte het einde van de 19^e eeuw zich ook door een groeiend imperialisme met toenemende buitenlandse investeringen en handelsbetrekkingen. Vooral nog ten gunste van de eigen binnenlandse productie waar grondstoffen uit het buitenland werden gehaald en in Nederlandse fabrieken werden verwerkt.

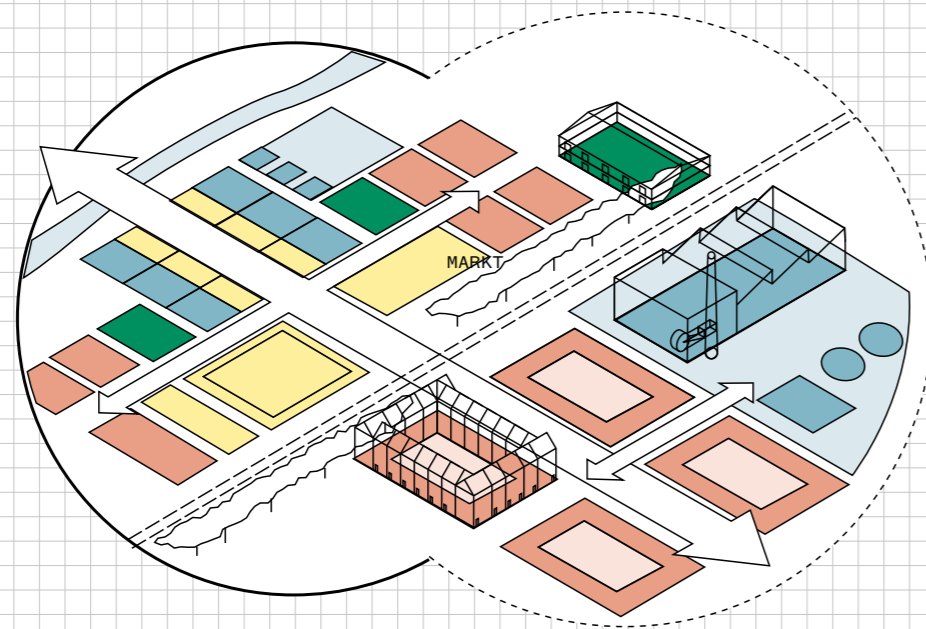
werkvloer in de Van Nelle fabriek

lopende band in de Ford fabriek, toonvoorbeeld van de industriële revolutie

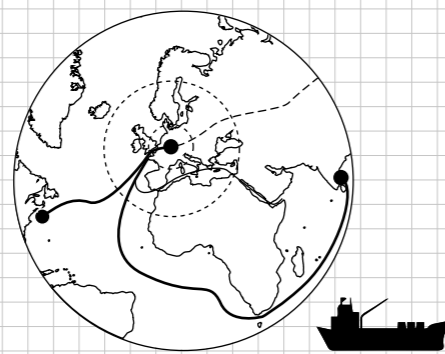

SCHAALVERGROTING | INDUSTRIALISATIE
kennisoverdracht in de bedrijfsschool en vakschool

INDUSTRIESTAD
fabriek | veem (pakhuis) | warenhuis

ARBEIDERSWIJK
sociaal woongebouw

IMPERIALISME | KOLONIALISME
R = 40.000 T = 2 WEKEN

- WONEN
- WERKEN
- OPSLAG
- VERKOOP

Schaalvergroting,
Industrialisatie,
De Fabriek,
De Arbeiderswijk,
De Industriestad,
Het Imperialisme &
De Koloniën

HISTORIE 20^e EEUW

MODERNE STAD

20^e eeuwse geplande en functioneel gescheiden stad

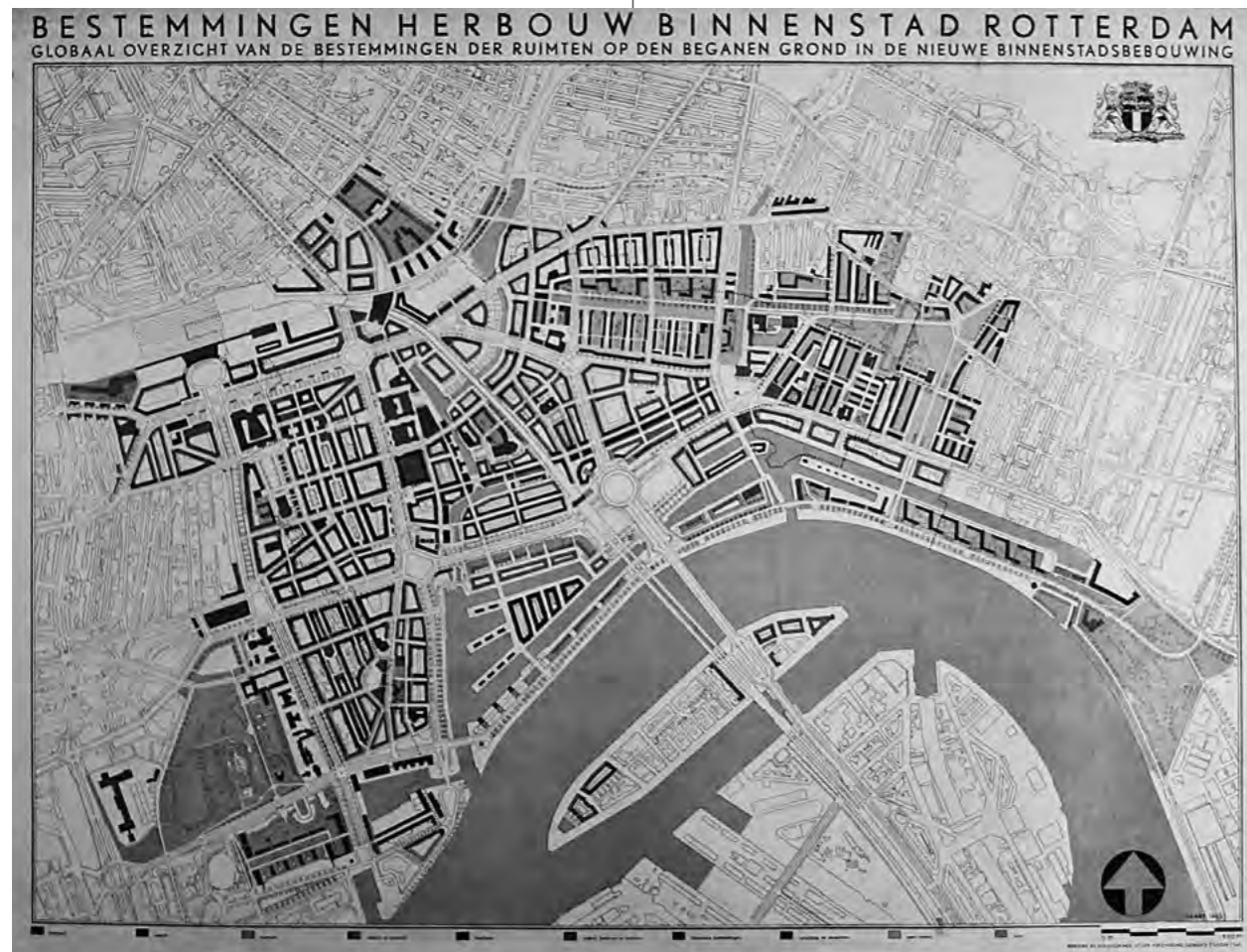
Aan het eind van de 20^e eeuw werden vele productielijnen geautomatiseerd of uitbesteed naar lagelonenlanden. Dit ten koste van de eigen laaggeschoolde beroepsbevolking met daartegenover een groeiende dienstensector en middenklasse. Er is een verband te leggen tussen het sluiten van lokale

fabrieken en de neergang van bepaalde buurten. Terwijl de lokale arbeidsmarkt voor lager opgeleiden kromp, groeide het productievolume wel gewoon door. Dit resulteerde in grotere fabriekshallen.

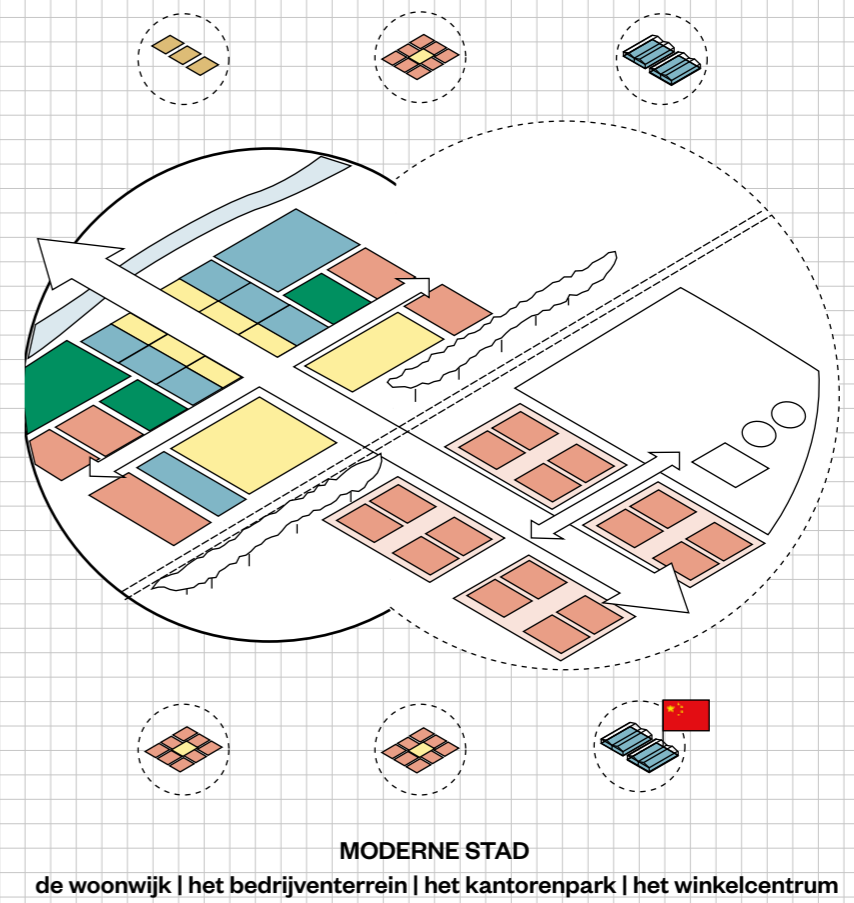
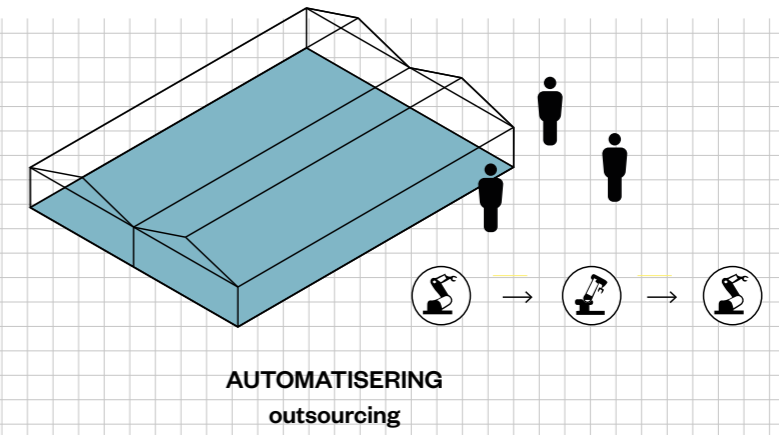
Gekoppeld aan de groeiende mobiliteitsmogelijkheden van de 20^e eeuw ontstonden nieuwe opvattingen en mogelijkheden voor de organisatie van de stad waarbij wonen en werken sterker van elkaar werden gescheiden. 'Werken op het bedrijventerrein of in het kantorenpark en wonen in de woonwijk', onderling met elkaar verbonden door een sterke lokale en regionale infrastructuur.

automatisering in de Rotterdamse haven

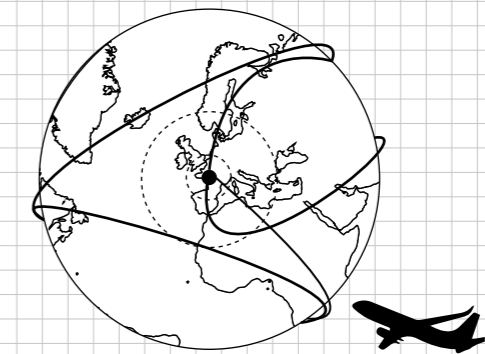

Functiescheiding in het Basisplan van Traa (1946)

- WONEN
- WERKEN
- OPSLAG
- VERKOOP

Automatisering,
 'Outsourcing',
 Het (Hoofd)Kantoor,
 Ruimtelijk Functionele
 Scheiding, Globalisering

TRENDS 21^e EEUW

De voorgaande historische ontwikkelingen schetsen een context waarbinnen de hedendaagse opgave rondom werk in de stad zich afspeelt. Van een ontwikkeling waarbij vele steden hun bestaansrecht danken aan een groeiende concentratie van ambachten en industrieën in de stad, naar een ontwikkeling waarbij werk in de vorm van ambacht en productie nog maar een beperkt onderdeel uitmaakt van het stedelijk leven. In reactie hierop zien we nieuwe trends waarbij productie en ambacht in de stad weer aan betekenis toenemen.

TERUGKEER VAN DE GILDEN

Naast een aanhoudende automatisering die het werk van de lager opgeleide beroepsbevolking heeft overgenomen komen er ook veel kleine innovatieve bedrijven op. Met name in de maakindustrie worden nieuwe technologische ontwikkelingen, productiemethoden en productiewerk weer terug gehaald naar

de stad. Voor kleine ondernemingen is het echter lastig om productiewerk uit te besteden en daarbij ook nog eens de kwaliteit van het product te controleren. Om lokale productie mogelijk te maken, zoeken bedrijven vaak naar manieren om kennis, arbeidskapitaal, diensten en ruimtes te delen. Zo kiezen sommige bedrijven ervoor om zich te verenigen

in lokale coöperaties, opererend als moderne gilden. Zo maken ze gezamenlijk, scholing, kwaliteitsbewaking, belangenbehartiging of zelfs gebiedsontwikkeling mogelijk. Anderen werken onder de vleugels van grote multinationals, die ook steeds vaker betrokken zijn bij de ontwikkeling van broedplaatsen, die kansen bieden aan jonge ondernemers.

VAN GROOT NAAR KLEIN, VAN FUNCTIESCHEIDING NAAR FUNCTIEMENGING

De productie van grootschalige kantoor- en fabrieksgebouwen heeft geleid tot overaanbod en leegstand. Qua ruimtebehoefte wordt er de laatste jaren minder in kwantiteit en meer in kwaliteit gedacht. Onder het motto 'het nieuwe werken' wordt er vaker vanuit huis gewerkt en zijn er minder maar wel flexibelere werkplekken nodig. Ontmoeting en gedeeld gebruik staan hier centraal. Grote fabriekshallen, kantoorpanden en zelfs zorggebouwen worden omgebouwd tot bedrijfverzamelplekken waar meerdere ondernemers tegelijkertijd vanuit opereren. Gezien het grote aandeel leegstaande kantoor- en bedrijfsruimten, kunnen bedrijven en coöperaties, die gebruik makend van nieuwe schone productiemethoden en technieken, praktisch overal in de stad landen.

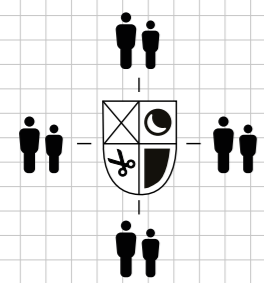
Op stedelijk niveau is het de uitdaging om weer een gezonde mix tussen wonen en werken te creëren. Verouderde industriegebieden dichtbij de stad bieden kansen voor zowel woningbouw als nieuwe bedrijfsfuncties. Centraal staan herontwikkeling en transformatieopgaven in het bestaande stedelijk gebied.

VAN MASSAPRODUCTIE NAAR PERSOONLIJK AANBOD

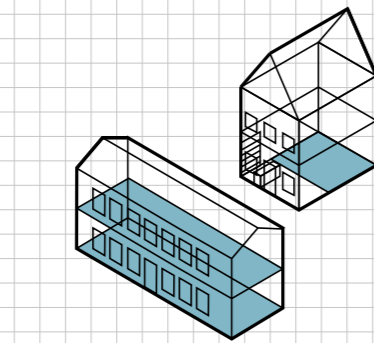
Qua afzetmarkt zien we een trend waarbij vanuit de consument meer aandacht ontstaat voor duurzame, kwalitatief hoogwaardige en vooral lokale producten. Een reactie op het groeiende aanbod van steeds goedkopere maar kwalitatief vaak mindere producten uit Azië. Tegelijkertijd geeft het internet ook aan kleine ondernemers de mogelijkheid hun producten overal ter wereld aan te bieden. Klanten hebben op hun beurt de mogelijkheid om via het internet veel meer over de herkomst van een product te weten te komen.

WERKEN MET EEN BEPERKING

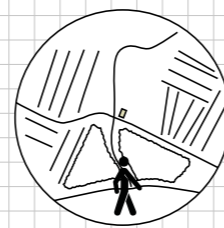
BEDRIJFSORGANISATIE

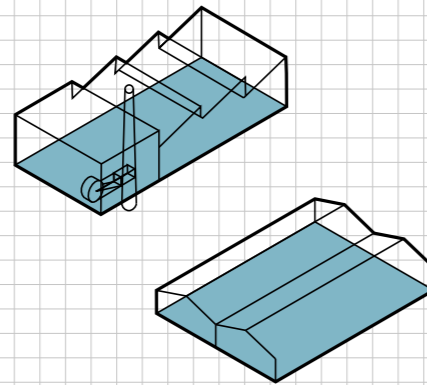
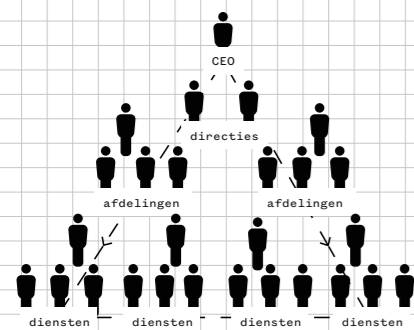
GEBOUWTYPOLOGIE

RELATIE MET HET PRODUCT

product → klant

distributieketen

product → klant

VAN GILDEN NAAR MULTINATIONALS

SCHAALVERGROTING

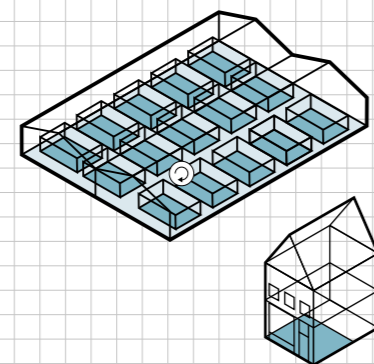
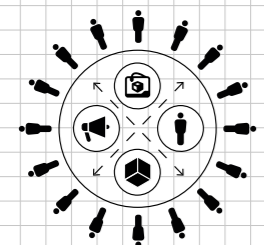
'AFSTAND' TOT HET PRODUCT

COÖPERATIES

SCHAALVERKLEINING

'NABIJHEID' VAN HET PRODUCT

(via internet)

MEEDOEN IN DE MAATSCHAPPIJ

Met de toenemende druk op de stad, nam ook het aantal mensen met een beperking en zwaardere psychische afwijkingen in de stad (tot aan de 17^e eeuw) toe. Het waren vooral de kerkelijke instellingen en weldoeners die als eerste de zorg voor deze groepen op zich namen. Met name de zwaardere psychiatrische patiënten werden opgevangen in zogenoemde Dolhuizen. Over deze opvanghuizen heerst nog altijd een zeer negatief beeld, maar over het algemeen lag het accent op het observeren en verzorgen van de patiënt. Mensen met een lichte beperking werkten echter gewoon mee onder de lokale bevolking. In lokale werkplaatsen, konden zij eenvoudige werkzaamheden verrichten. Een bijzonder en vroeg voorbeeld van de arbeidsparticipatie van verstandelijk beperkten vindt men terug in het Belgische Dorp Geel.¹

INSTITUTIONALISERING

De eerste bekende beschermde werkvoorziening in Nederland dateert uit het begin van de 20^e eeuw. Op initiatief van Aad Wepster werden Dordrechtse leerlingen van het Buitengewoon Lager Onderwijs die na hun opleiding geen uitzicht hadden op een baan, in de fabriek aan het werk gezet op een speciaal werkproject. Hier werden zij 'behoed van verder verval'. Volgens Webster was een beschermde werkinrichting uiteindelijk ook nog eens goedkoper dan gestichtsverpleging.²

In de periode na de Tweede Wereldoorlog zien we de opkomst van de verzorgingsstaat. Met de Wet sociale werkvoorziening (1969) ontstond er een sterk van bovenaf door de staat georganiseerde voorziening voor langdurig werklozen, verstandelijke en lichamelijke arbeidsgehandicapten; de sociale werkvoorziening. Aanvankelijk was deze voorziening vooral gericht op de tewerkstelling van de vele oorlogsgehandicapten.

PARTICIPATIE MAATSCHAPPIJ

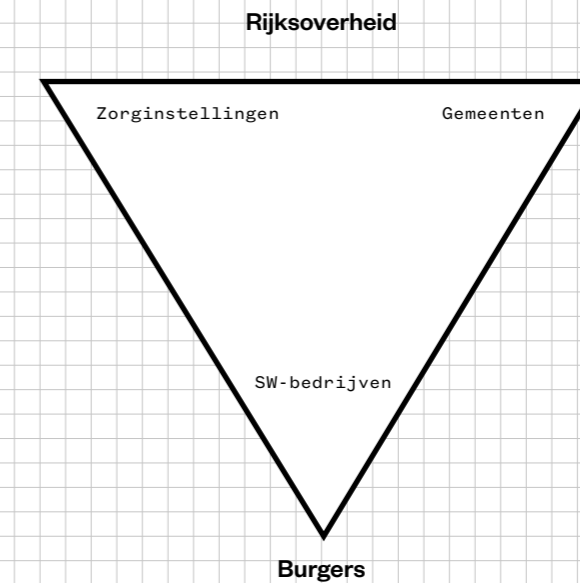
In de afgelopen jaren zien we op vele beleidsterreinen een terugtrekkende overheid. Dit vraagt om meer zelforganisatie op lokaal niveau en een gedeelde verantwoordelijkheid van burgers, bedrijfsleven, en lokale overheid voor de tewerkstelling van mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt. Mensen die alleen in een 'beschutte' omgeving onder aangepaste omstandigheden kunnen werken, hebben recht op een werkplek die door de gemeenten wordt aangeboden. Onze maatschappij lijkt terug te keren naar een tijdsbeeld waarin niet de staat maar de maatschappij de voorname zorg draagt voor mensen met een verstandelijke beperking.

1 – M. Jay, The Geel question, 9 januari 2014, <https://aeon.co/essays/geel-where-the-mentally-ill-are-welcomed-home>

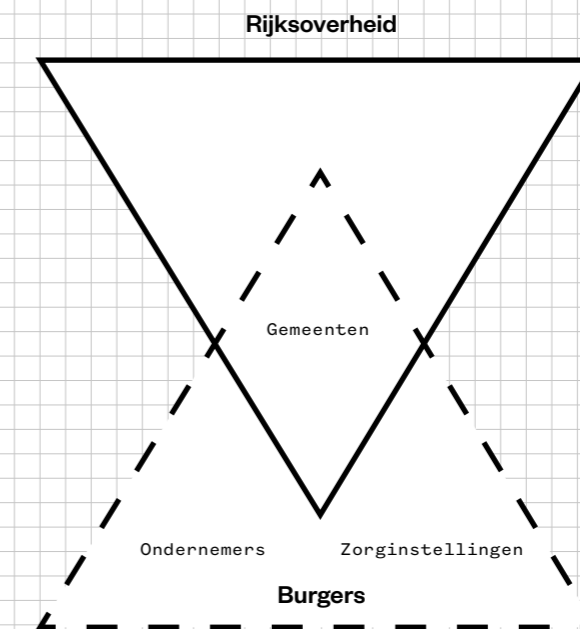
2 – L. Brants, Het experiment van Meester Wepster, 1 januari 2012, <http://www.canonsociaalwerk.eu>

KERK & MAATSCHAPPIJ

VERZORGINGSSTAAT

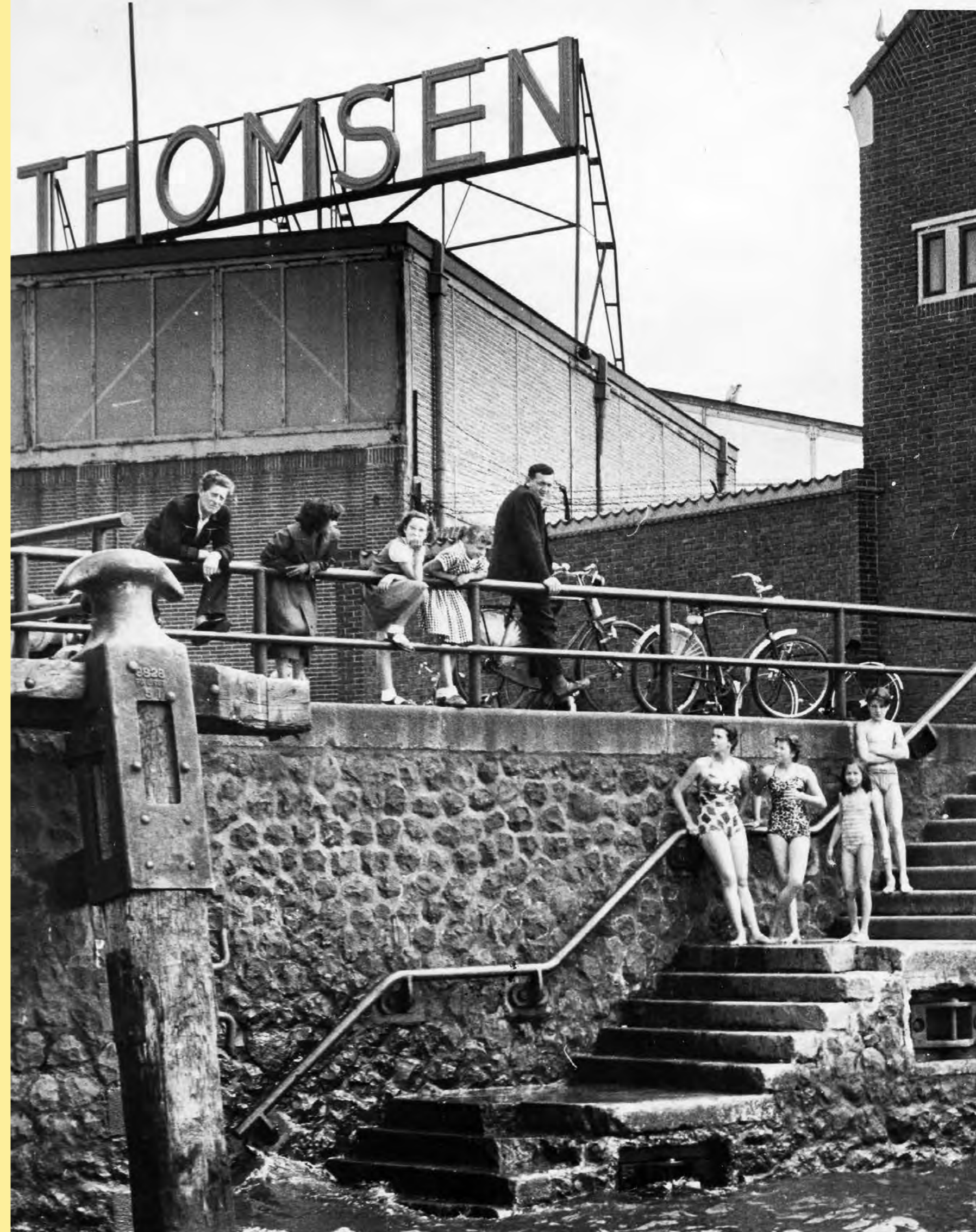

PARTICIPATIEMAATSCHAPPIJ

Casus Rotterdam

Voor de stad Rotterdam is in beeld gebracht hoe de ontwikkelingen van zorg naar werk en werk in de stad op lokaal niveau samenkomen.

Voor de gemeente liggen er kansen om de beleidsmatige opgaven rondom zorg en werk te ondersteunen vanuit een gebiedsgerichte aanpak

MENSEN EN MIDDELEN

DE WMO EN PARTICIPATIE WET IN CIJFERS

Voor de gemeente Rotterdam is de opgave rondom werk voor mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt met ingang van de nieuwe Participatiewet, omvangrijk. Alleen al voor de uitvoering van de Participatiewet heeft de gemeente Rotterdam meer dan 100 miljoen euro beschikbaar voor meer dan 30.000 uitkeringsgerechtigden. Op 1 mei 2014 waren er 37.423 uitkeringsgerechtigden (BUIG).¹ Het gaat om een brede doelgroep waarin ook personen uit de voormalige Wet werk en bijstand vallen.

In Rotterdam gaat het uiteindelijk om een groep van ±5.500 mensen (uit de voormalige AWBZ/Wsw) met een indicatie van lichamelijke, verstandelijke of psychische beperking, die een beroep doen op de Participatiewet. Zij krijgen ondersteuning van de gemeente bij het vinden van een baan. Te onderscheiden zijn de groep die voorheen werkzaam was in de dagbesteding en ondersteund werd vanuit de voormalige AWBZ (±3.000, waarvan ±1.250 cliënten

in de arbeidsmatige dagbesteding) en de groep die werkzaam was in de sociale werkvoorziening en ondersteund werd vanuit de voormalige Wsw (Op 1 mei 2014 waren er 2.343 geplaatste Wsw'ers).^{1,2}

Er is sprake van een overlap tussen mensen die een beroep doen op zowel de Participatiewet als de Wmo:

Mensen met arbeidsvermogen, maar met een beperking kunnen afhankelijk van hun individuele situatie een beroep doen op zowel de Wmo 2015 als de Participatiewet. Op basis van cijfermateriaal over 2011 kan landelijk worden vastgesteld dat ongeveer 16% van het totaal aantal huishoudens dat valt onder de doelgroep van de Participatiewet (Wsw, WWB, bijzondere bijstand en/of Wajong) ook huishoudelijke hulp vanuit de Wmo en begeleiding vanuit de AWBZ kreeg.¹

Maar wat betekenen deze cijfers nu voor de opgave werk te organiseren voor mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt? Eén belangrijk gevolg van de decentralisatie door het Rijk is het samenkomen van verschillende doelgroepen en middelen onder de verantwoordelijkheid van één partij, de gemeente.

ANDERS ORGANISEREN

De scheiding tussen de verschillende doelgroepen is met ingang van de Participatiewet in januari 2015 diffuser geworden. Centra voor dagbesteding (AWBZ) en Sociale werkplaatsen (Wsw) hebben zich in het verleden afzonderlijk toegelegd op dezelfde activiteiten, zoals houtbewerking en groendiensten. De decentralisatie biedt kansen om deze infrastructuur gezamenlijk efficiënter te organiseren.²

Waar vóór de Participatiewet door gemeente en zorginstelling werd geïnvesteerd in eigen sociale werkplaatsen en centra voor dagbesteding is er de afgelopen jaren, vooruitlopend op de decentralisaties in de zorg, steeds meer ingezet op de plaatsing van cliënten bij andere organisaties en het bedrijfsleven.

INZET VAN MIDDELEN

Gemeenten kunnen vanaf 2015 het

instrument van loonkostensubsidie inzetten om mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt binnen het bedrijfsleven te plaatsen. Gemeenten ontvangen een gebundelde uitkering (BUIG) om daarmee de uitkeringen in het kader van de Participatiewet te financieren. Vanaf 2015 kunnen gemeenten de gebundelde uitkering ook benutten voor de inzet van het instrument loonkostensubsidie. De gebundelde uitkering is een ongeoormerkt budget. Een gemeente mag een overschot op het budget vrij besteden, maar moet een tekort op het budget in beginsel ook zelf opvangen.³

Het gevaar dat schuilt achter een gebundelde uitkering is dat gemeenten de loonkostensubsidie alleen inzetten voor mensen die een hoge arbeidscapaciteit hebben. Voor mensen met een beperkte capaciteit zou een bijstandsuitkering een goedkopere optie kunnen zijn. Dit laatste is funest voor de participatie van het individu.

Een andere keerzijde van de loonkostensubsidie is dat deze bijdraagt aan een benadering van de Participatiewet als kwantitatieve opgave. Het aan het werk helpen van zoveel mogelijk mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt op de korte termijn aan de hand van financiële prikkels voor het bedrijfsleven.

De mogelijkheid om budgetten vrij

te besteden is tegelijkertijd een aanleiding om de Participatiewet te benaderen als een kwalitatieve opgave. Een kans om te investeren in de opleiding van een brede doelgroep als voorbereiding op de arbeidsmarkt. Een investering in lokale netwerken en initiatieven, gericht op het raakvlak van onderwijs, welzijn, zorg en werk, biedt meer kans op duurzame werkgelegenheid voor mensen met een te grote afstand tot de arbeidsmarkt.

1 – A. van Egeraat, J. Clement (gemeente Rotterdam), 2014, 'Rotterdammers voor elkaar' (Wmo-kader Rotterdam 2015).

2 – Panteia, 27 september 2013, 'Decentralisatie AWBZ Rotterdam'.

3 – E. Slootweg, 'Financiën: gebundelde uitkering (BUIG)', geraadpleegd op <http://www.divosa.nl/onderwerpen/financien-gebundelde-uitkering-buig>.

BEDRIJFSNETWERK

Het Robedrijf, de sociale werkvoorziening in Rotterdam, bevestigt de noodzakelijke samenwerking met het bedrijfsleven en onderstreept het belang van aansluitende leerprogramma's.

BURGERNETWERK

Naast een goede aansluiting op het bedrijfsleven is een sterk burgersnetwerk belangrijk als vangnet en opstap naar het bedrijfsleven. Het zorgbeleid richt zich op het benutten en opnieuw initiëren van de kracht uit de eigen omgeving, waarin fenomenen zoals Civil Society, Buurtcirkels² en Wijkteams een rol spelen. Daarbij wordt er vanuit gegaan dat professionals kennis delen met bewoners en netwerken, waardoor zowel de zelfredzaamheid als de kwaliteit gewaarborgd wordt.

GEBIEDSGERICHTE AANPAK

Voor de gemeente is de belangrijkste opgave om de verschillende partijen aan tafel te faciliteren en taken die door hen worden opgepakt zo goed mogelijk op elkaar af te stemmen. Iedereen die dat kan moet de kans krijgen om arbeidsmatig te participeren in de maatschappij. Door de opgave van werk voor mensen met een beperking aan te pakken op het niveau van de stad wordt

gebouwd aan sterke netwerken waar alle partijen van kunnen profiteren.

Voor de gemeente liggen er kansen om de beleidsmatige opgaven rondom zorg en werk te ondersteunen vanuit een gebiedsgerichte aanpak. Juist kleinschalige netwerken van bewoners en bedrijven zijn de moeite waard om in

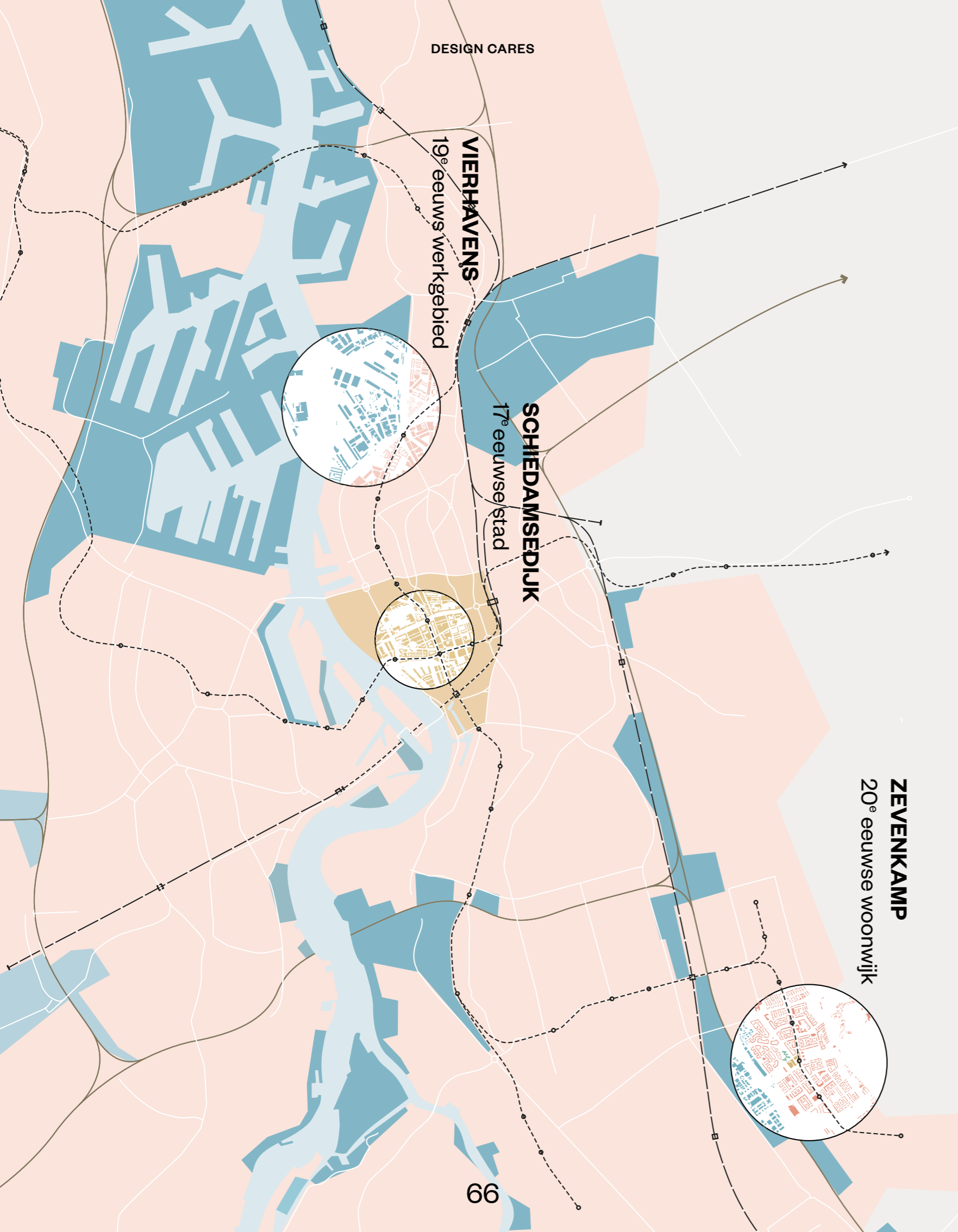
kaart te brengen. Met relatief beperkte middelen kunnen bestaande initiatieven op het gebied van werk en dagbesteding worden versterkt, bijvoorbeeld door nieuwe samenwerkingsverbanden of nieuwe vormen van financiering. De drie casestudies zijn een uitwerking van een gebiedsgerichte benadering.

‘Door de invoering van de Participatiewet wordt ook de Rotterdamse werkvoorziening kleiner, efficiënter en meer gericht op de reguliere arbeidsmarkt. Iedereen die kan wordt gestimuleerd om aan de slag te gaan in een reguliere werkomgeving. Daarvoor moeten leerprogramma’s worden ontwikkeld waarbij actief de samenwerking met het bedrijfsleven in de regio wordt gezocht.’¹

1 – Gemeente Rotterdam, ‘Sociale werkvoorziening’, geraadpleegd op: <http://www.robedrijf.nl/socialewerkvoorziening>.

2 – Movisie, ‘Onderlinge steun met een Buurtcirkel’ (2016, februari 23), geraadpleegd op: <https://www.movisie.nl/praktijkvoorbeeld/onderlinge-steun-buurtcirkel>.

DRIE CASESTUDIES

DRIE CASESTUDIES

In het volgende hoofdstuk vindt de verdieping plaats aan de hand van drie exemplarische gebieden. De gebieden zijn te onderscheiden naar hun oorsprong in de historische ontwikkeling van werk in de stad. Ook kenmerkt elk gebied zich door een andere ruimtelijk-functionele karakteristiek.

DE WERKLOCATIE, VIERHAVENS

Het 19e eeuwse werkgebied: functiescheiding tussen wonen en werken op buurtniveau. Wonen en werken binnen en kleine radius, met de oriëntatie van een grote groep werknemers op één enkele werkgever.

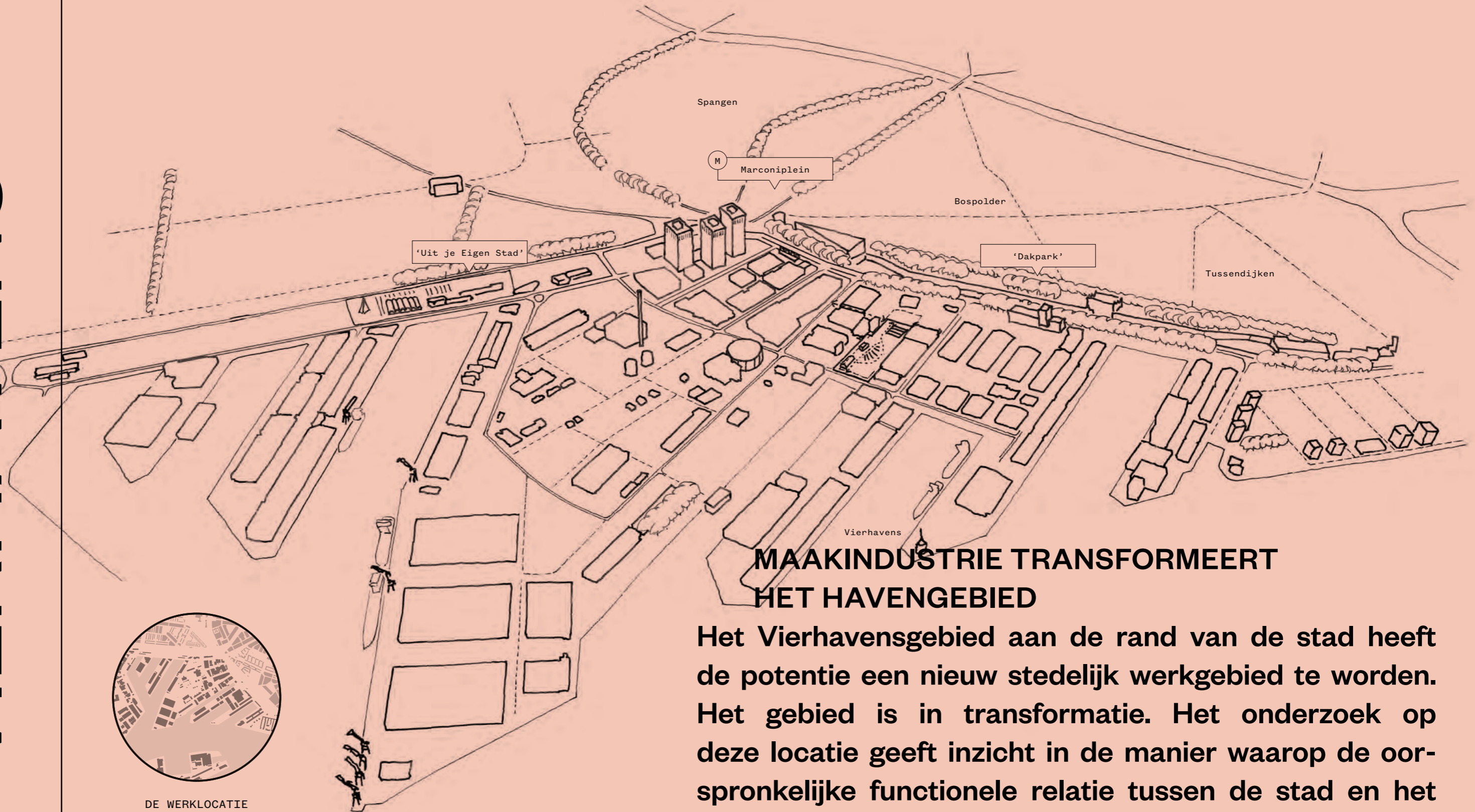
DE CENTRUMLOCATIE, SCHIEDAMSEDIJK

De 17e eeuwse stad: volledige ruimtelijk-functionele integratie van wonen, werken en handel in de stad. Wonen en werken binnen een kleine radius van één of meerder stadsblokken en een zeer divers aanbod van werk in de stad.

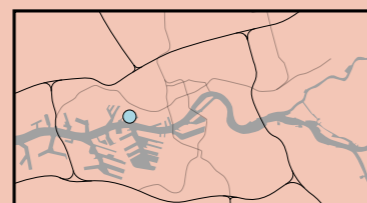
DE WOONLOCATIE, ZEVENKAMP

De 20e eeuwse woonwijk: ruimtelijk-functionele scheiding op stedelijk niveau. Wonen en werken binnen een stedelijke of regionale radius, vergroot door de intrede van de auto. Een groeiende autonome relatie tussen de woonlocatie van de werknemer en de werklocatie van de werkgever.

CASUS VIERHAVENS

DE WERKLOCATIE

ROTTERDAM

MAAKINDUSTRIE TRANSFORMEERT HET HAVENGEBIED

Het Vierhavensgebied aan de rand van de stad heeft de potentie een nieuw stedelijk werkgebied te worden. Het gebied is in transformatie. Het onderzoek op deze locatie geeft inzicht in de manier waarop de oorspronkelijke functionele relatie tussen de stad en het Vierhavensgebied in de afgelopen jaren is hersteld en ruimtelijk vormgegeven. Daarnaast toont het specifieke kansen voor 'Werken met een Beperking' binnen de nieuwe maakindustrie.

RUIMTELIJK- PROGRAMMATISCHE ONTWIKKELING

DE HAVENS IN DE STAD

Het Vierhavensgebied kwam tot ontwikkeling in de periode van 1910 tot 1915. Het was een publiek privaat initiatief onder de leiding van de directeur Gemeentewerken G.J. De Jongh. Nadat de havens op Zuid en de havens ten westen van het centrum waren ontwikkeld bleek er vooral een behoefte te zijn aan het accommoderen van de groeiende stukgoedhandel. De goede spoor- en wegverbindingen waren een belangrijke basis voor het ontwikkelen van een nieuwe stukgoedhaven waarin Thomsen's Havenbedrijf een belangrijk aandeel had. Tegelijkertijd met de ontwikkeling van de havens werden in de nabijheid hiervan woningen gebouwd voor de benodigde arbeiders. Een brug over het spoor zorgde voor een goede verbinding tussen de havens en de nieuwe wijk Bospolder.

DE ARBEIDER IN DE HAVEN

De stukgoed- en stuwadoorsbedrijven aan het begin van de 20^e eeuw kenden een nog sterke hiërarchie. Bij het laden en lossen van de bulkgoederen kwam veel fysiek 'sloopwerk' kijken. Dit resulteerde in drukke kades met veel arbeidsactiviteit. Het ontwerp van de verschillende loodsen en pakhuizen op de kades was afgestemd op de menselijke maat van de arbeider in het proces van het laden en lossen. Een goed voorbeeld hiervan is het poortgebouw.

DE STAD VAN WONEN EN WERKEN

Met de uitbreiding van de Merwehavens en de bouw van de Van Nellefabriek in de Spaanse Polder verrezen ook Tussendijken en Spangen, de nieuwe arbeiderswijken. Rondom deze concentratie van wonen, werken en aanvullende voorzieningen groeide een hechte

arbeidersgemeenschap. De arbeiders verenigden zich onder andere in een coöperatie die voorzag in kruidenierswaren met eigen winkels en fabrieken. Het hoofdkantoor van deze coöperatie, HAKA, werd in 1932 geopend in de Vierhavens.

AUTOMATISERING

In de naoorlogse periode werden de activiteiten in de havens steeds verder geautomatiseerd waardoor de stukgoedhavens langzaam uit het gebied verdwenen. Veel gebouwen werden aan hun lot overgelaten of gesloopt en vervangen door meer anonieme grootschalige loodsgebouwen voor de Fruithavens waarbij de arbeider langzaam uit het straatbeeld verdween.

ANDERE GEBRUIKERS Eiland in de stad

Waar de arbeider uit het gebied verdween kwam met de ontwikkeling van de Europoint torens in de jaren '80, de ambtenaar er voor terug. Door nieuwe vervoersmogelijkheden en infrastructuur konden wonen en werken van elkaar worden gescheiden. Geen arbeiderswoning direct naast de haven, maar een eengezinswoning in het groen in de polder en met de metro naar kantoor.

ANDERE GEBRUIKERS Verval

Aan het einde van de 20^e eeuw hadden de meeste bewoners uit de omliggende wijken door automatisering hun werk en hun binding met de havens verloren. Ook de nieuwe ontwikkeling rondom het Marconiplein had nauwelijks een binding met de omliggende havens. Naast de groeiende fruit- en sapoverslag ontstond langzaam een heel andere economie. Krakkers, prostituees, en drugdealers trokken naar het gebied vanwege het anonieme karakter. Pas in het begin van de jaren '00 heeft de gemeente erop ingezet, het gebied rondom de Keileweg te ontdoen van het negatieve imago wat hier was ontstaan.

HERWAARDERING Nieuwe pioniers

Met het verval van het gebied eind jaren '90 zijn veel (historisch waardevolle) panden in het gebied in waarde gedaald. Echter, de relatief goedkope huisvestingsmogelijkheden, het industriële karakter en vrijheid met ruimte voor het experiment, trok begin deze eeuw juist pioniers uit de creatieve industrie aan. Op verschillende manieren hebben de nieuwe gebruikers een eigen invulling gegeven aan de braakliggende terreinen en verlaten pakhuizen. Hiermee

is weer waarde toegevoegd aan het Vierhavensgebied. Oude pakhuizen en fabrieksgebouwen blijken een ideale locatie voor lokale productie. Dit wordt onder andere aangevuld met evenementen en stadslandbouw.

Een groot verschil met de eerste bedrijven in de havens is de schaal van de bedrijven. Voorheen was een hele wijk werkzaam bij één bedrijf, opererend vanuit een groot complex of verschillende panden. De nieuw gevestigde bedrijven laten zich echter vooral kenmerken door kleinschaligheid. Bij hergebruik van grootschalige bedrijfspanden wordt veelal gekozen voor een gezamenlijke aanpak. Verschillende partijen vestigen zich samen in een groter pand. Deze gezamenlijke huisvesting is een impuls om ook andere samenwerkingsvormen te verkennen, zoals het delen van kennis, arbeid en kapitaal. De 'Made in 4havens' coöperatie is hiervan een voorbeeld.

HERWAARDERING Stadsvernieuwing

De fysieke transformatie van het gebied door de huidige pioniers is een voortdurend proces. De eerste transformatiegolf richtte zich op het gebruik en de programmering van de bestaande gebouwen. Daarnaast zijn ook de

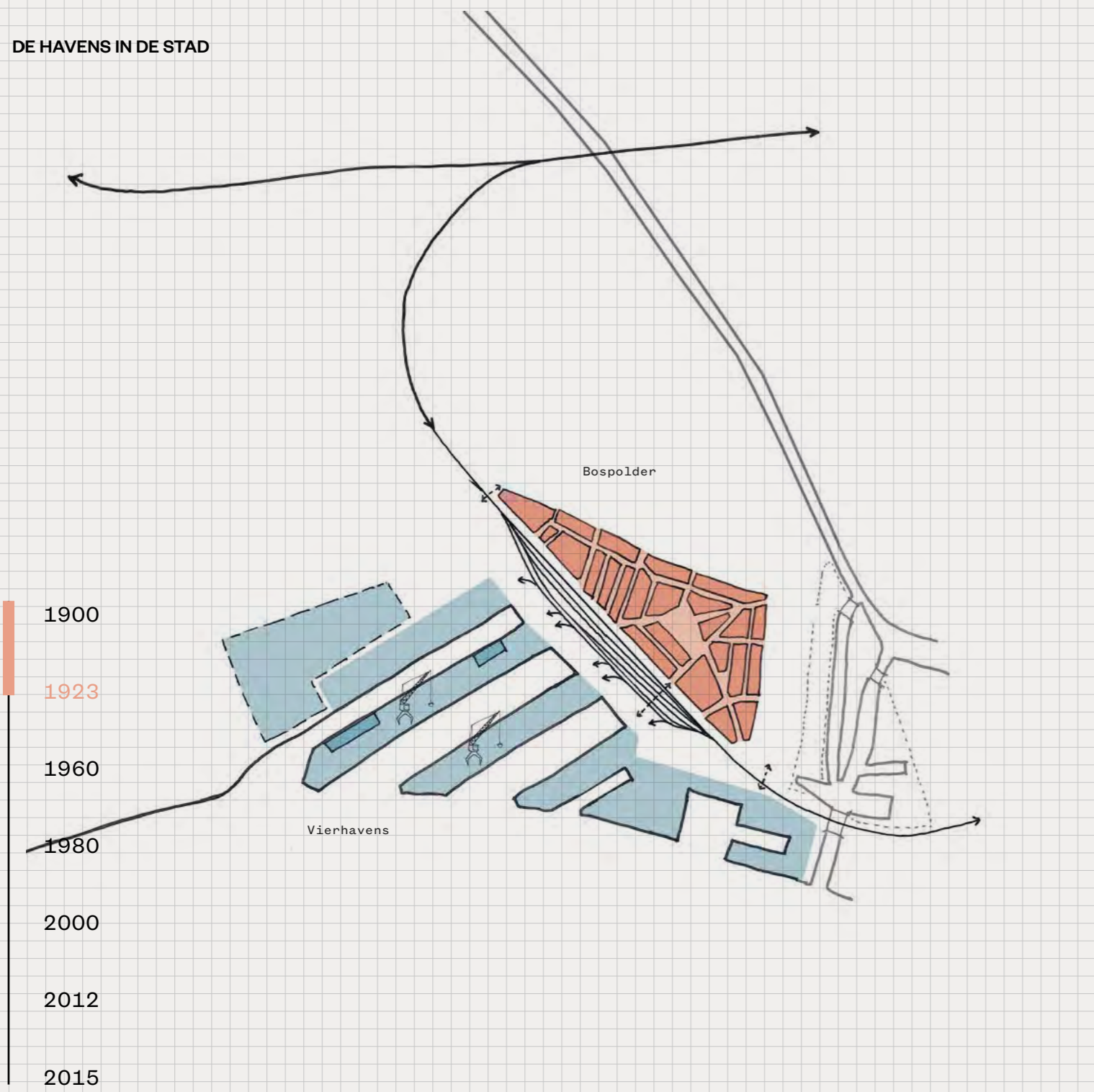
braakliggende terreinen geprogrammeerd en meer interessante routes door het gebied gerealiseerd. Deze ontwikkelingen hebben nieuwe bezoekers naar het gebied getrokken. Dit is de afgelopen jaren versterkt door de betrokkenheid van de gemeente bij de herstructurering van de omliggende wijken en de realisatie van het Dakpark. Het Dakpark heeft het oude rangeerterrein vervangen en een nieuwe publieke ruimte toegevoegd. In de ruimte onder het park is langs de nieuwe Vierhavensstraat een retailprogramma gehuisvest.

De coöperatie als organisatievorm en plek van kennisuitwisseling, biedt kansen voor werk- en scholingsprojecten.

Affiche van de HAKA

DE HAVENS IN DE STAD

DE ARBEIDER IN DE HAVEN
DE STAD VAN WONEN EN WERKEN

De Vierhavens en Bospolder in ontwikkeling

Loopbrug over het spoorwegemplacement

Thomsen's havenbedrijf aan de Lek- en IJsselkade

De stukgoedhaven in bedrijf

Principe van de Stukgoedhaven

HAKA hoofdkantoor

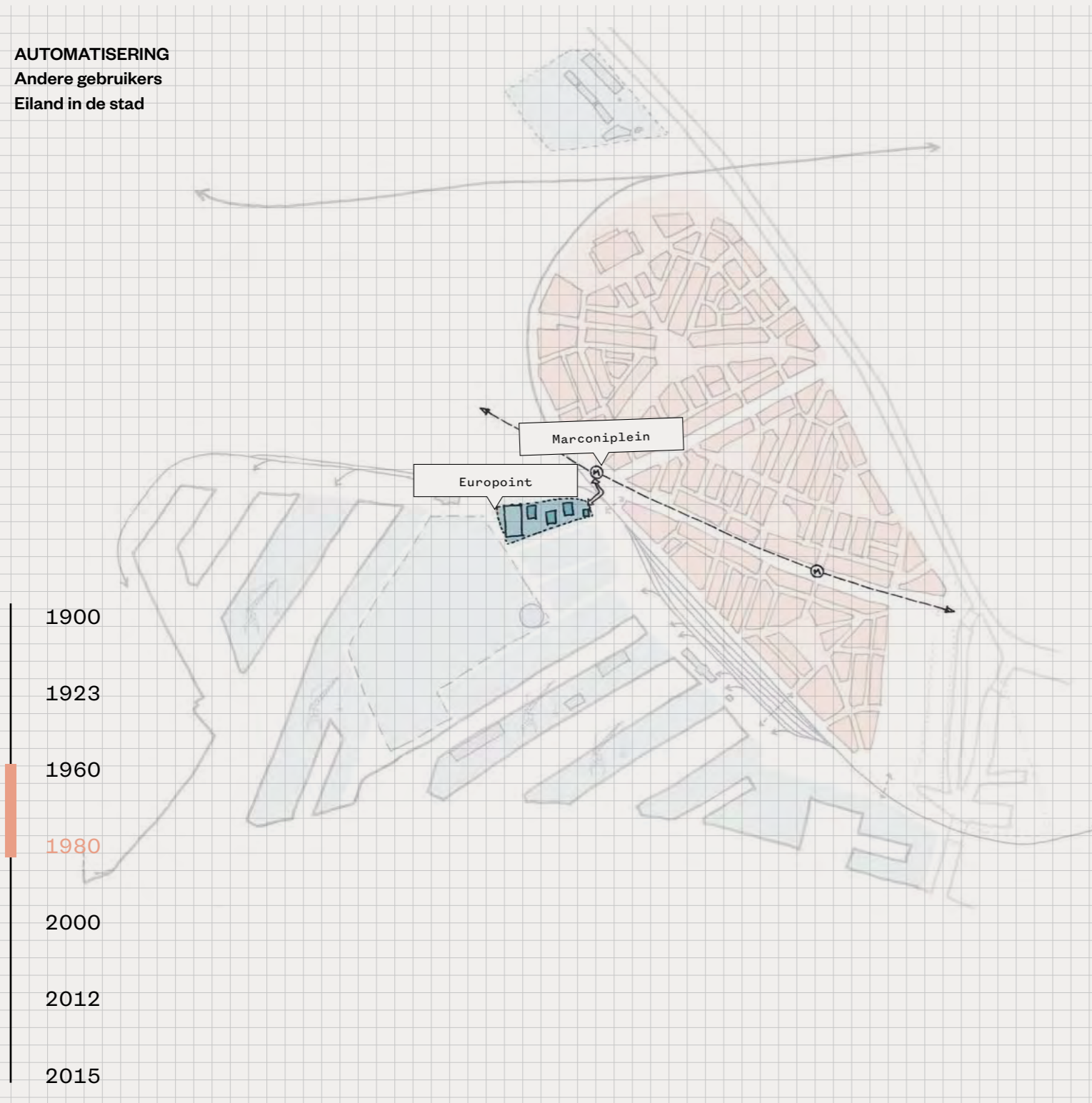

Interieur van het Keilepand

Recreatie in de haven

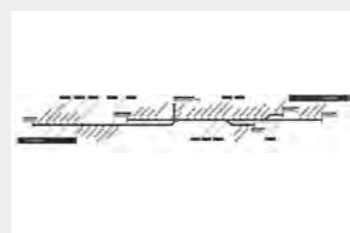
AUTOMATISERING
Andere gebruikers
Eiland in de stad

Spoorwegemplacement met Marconiplein op de achtergrond

De forens in de Metro

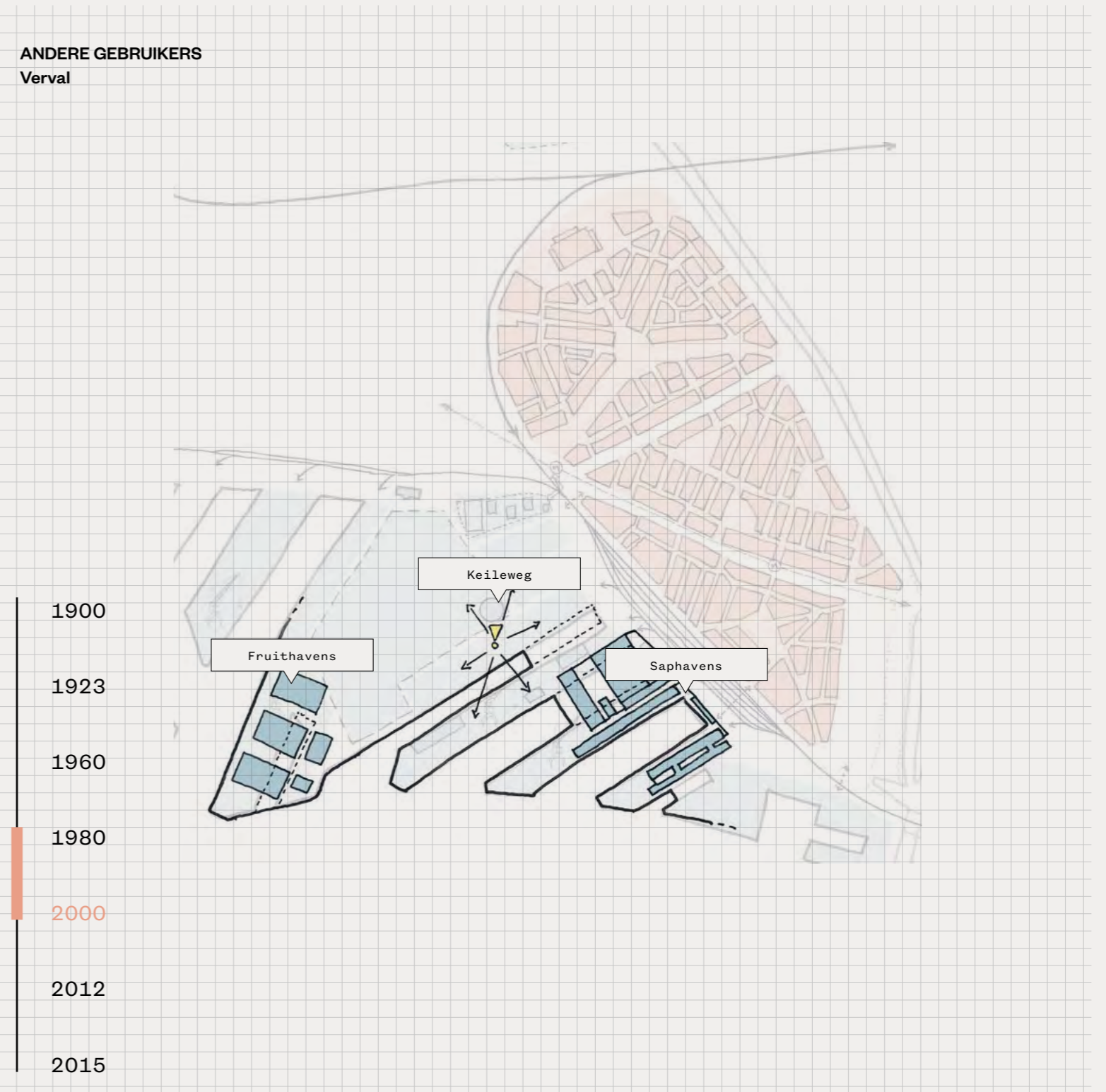

Metrokaart RET met Marconiplein als eindstation

Europointtorens vanaf het Marconiplein

ANDERE GEBRUIKERS
Verval

De Fruihavenloosden

De Tappelzone

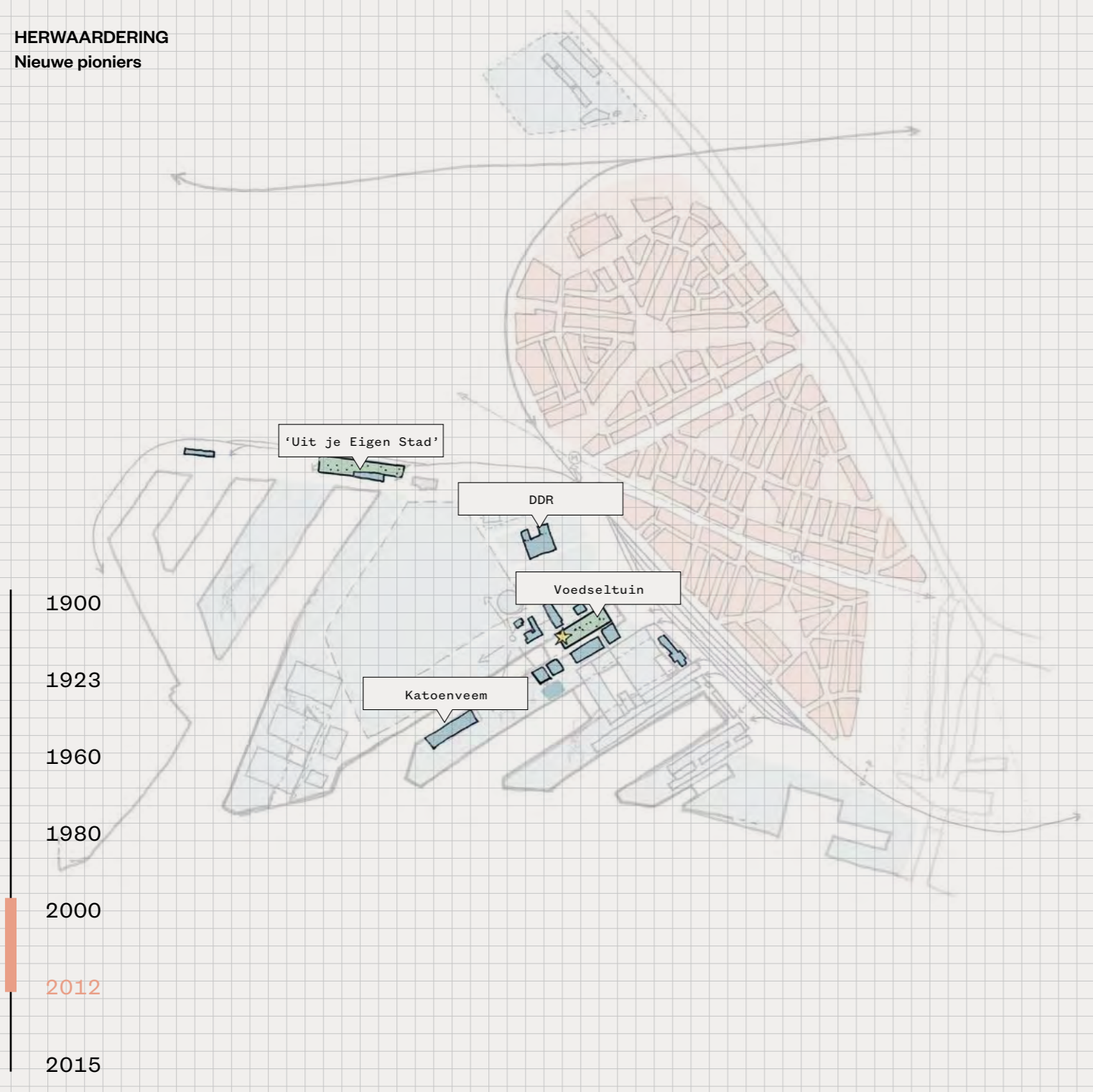

Het vervallen Poortgebouw

Eerste kunstuitingen in het Vierhavensgebied

HERWAARDERING
Nieuwe pioniers

Terrein van Atelier van Lieshout bij pakhuis Katoenveem

Vrijwilligers aan het werk in De Voedseltuin

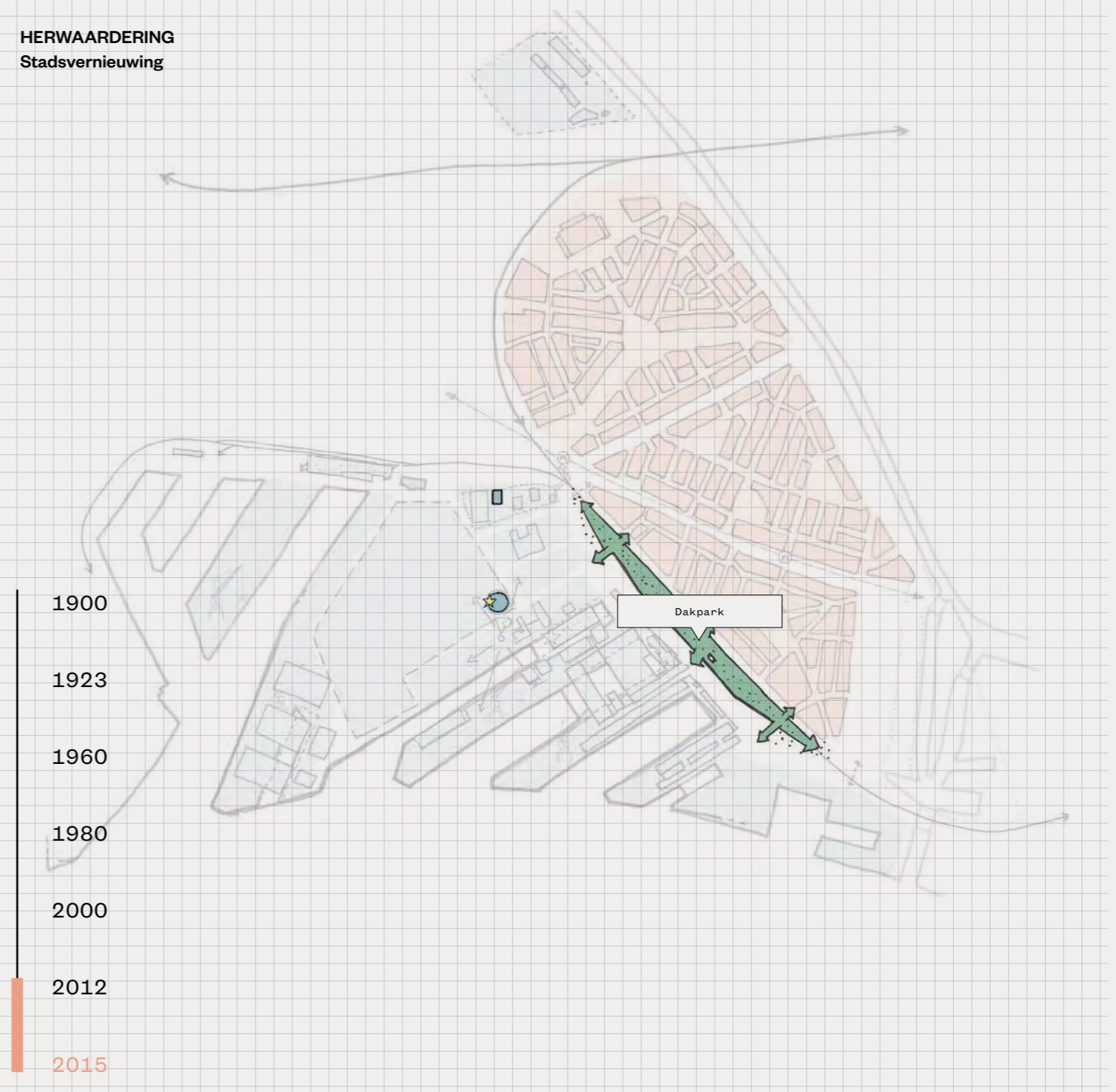

Evenement van Made in 4Havens

Kennisuitwisseling met studenten

HERWAARDERING
Stadsvernieuwing

Dakpark aan de Vierhavenstraat

Uitzicht vanaf het Dakpark

TRANSFORMATIEOPGAVE

HERNIEUWD NETWERK

De huidige transformatie maakt het Vierhavensgebied weer onderdeel van een stedelijk netwerk waar wonen, werken en voorzieningen met elkaar in verband staan. De oorspronkelijke koppeling tussen werken en wonen in het gebied krijgt opnieuw betekenis voor de stad. Voor de casus Vierhavens is het bestaande netwerk in kaart gebracht en is de verdere ontwikkeling naar een dynamisch werkgebied onderzocht, kansen genererend voor de sociale infrastructuur van de stad.

FYSIEKE TRANSFORMATIE

Het hergebruik van bestaande fabrieksgebouwen en pakhuizen is grofweg in te delen in twee strategieën.

De eerste strategie is gebaseerd op (tijdelijk) gebruik. Geïnitieerd door pioniers, vaak uit de creatieve industrie, wordt gebruikgemaakt van de lage waarde van verouderde panden en braakliggende gebieden. Deze worden vaak tegen een gunstig tarief en op tijdelijke basis betrokken. De investeringen in de bouwkundige structuur is beperkt

en de waardecreatie ontstaat vooral door programmering van het gebouw en verbinding met de omgeving.

De tweede strategie richt zich op een duurzame herontwikkeling van bestaande fabrieksgebouwen en pakhuizen. Deze gebouwen, vaak met een cultuurhistorische waarde, worden gerenoveerd en bij oplevering verhuurd tegen marktprijs. Hiermee trekken ook meer gevestigde partijen naar het gebied.

Een gevarieerde programmering bestaand uit kleinschalige ateliers, werkplaatsen, innovatieve start-ups en toonaangevende gevestigde bedrijven is het resultaat van het gelijktijdig plaatsvinden van deze strategieën in het Vierhavensgebied.

ECONOMISCHE TRANSFORMATIE Maakindustrie

De opkomst van de maakindustrie in het Vierhavensgebied sluit aan op een internationale trend op het gebied van lokale productie, ambacht en de innovatie in de stad. De gemeente Rotterdam

profileert zich als Maakstad en probeert nieuwe bedrijven uit deze sector aan te trekken voor het Vierhavensgebied. Verschillende nog leegstaande of leegkomende panden in het gebied lenen zich goed voor deze ontwikkeling. Zo ontstaat in het Vierhavensgebied een groeiend netwerk van makers met kansen voor de nieuwe samenwerkingsvormen.

Kennisindustrie

De leeggekomen Europoint kantoor-torens, voorheen gebruikt door de gemeente, worden nu deels ingevuld door start-up bedrijven vanuit de Erasmus Universiteit.

Deze kennisinstellingen verbreden het profiel van het Vierhavensgebied en de kennisontwikkeling kan bij lokale bedrijven uit de maakindustrie in de praktijk worden getoetst.

Voedsel

De transformatie van braakliggende terreinen tot stadslandbouw heeft in een belangrijke mate bijgedragen aan het openstellen van het havengebied voor bewoners uit de omliggende wijken en de stad. Het heeft bijgedragen aan het begrip van de stadsbewoners over de herkomst van ons voedsel. Tegelijkertijd vormt deze programmering een

aantrekkelijke semi-openbare ruimte met informele routes voor de bedrijven die hier gevestigd zijn. Een nieuwe uitdaging vormt de invulling van het terrein van de ontmantelde E.ON-centrale. Deze locatie biedt straks onder andere mogelijkheden voor de verdere groei en professionalisering van de stadslandbouw.

Retail

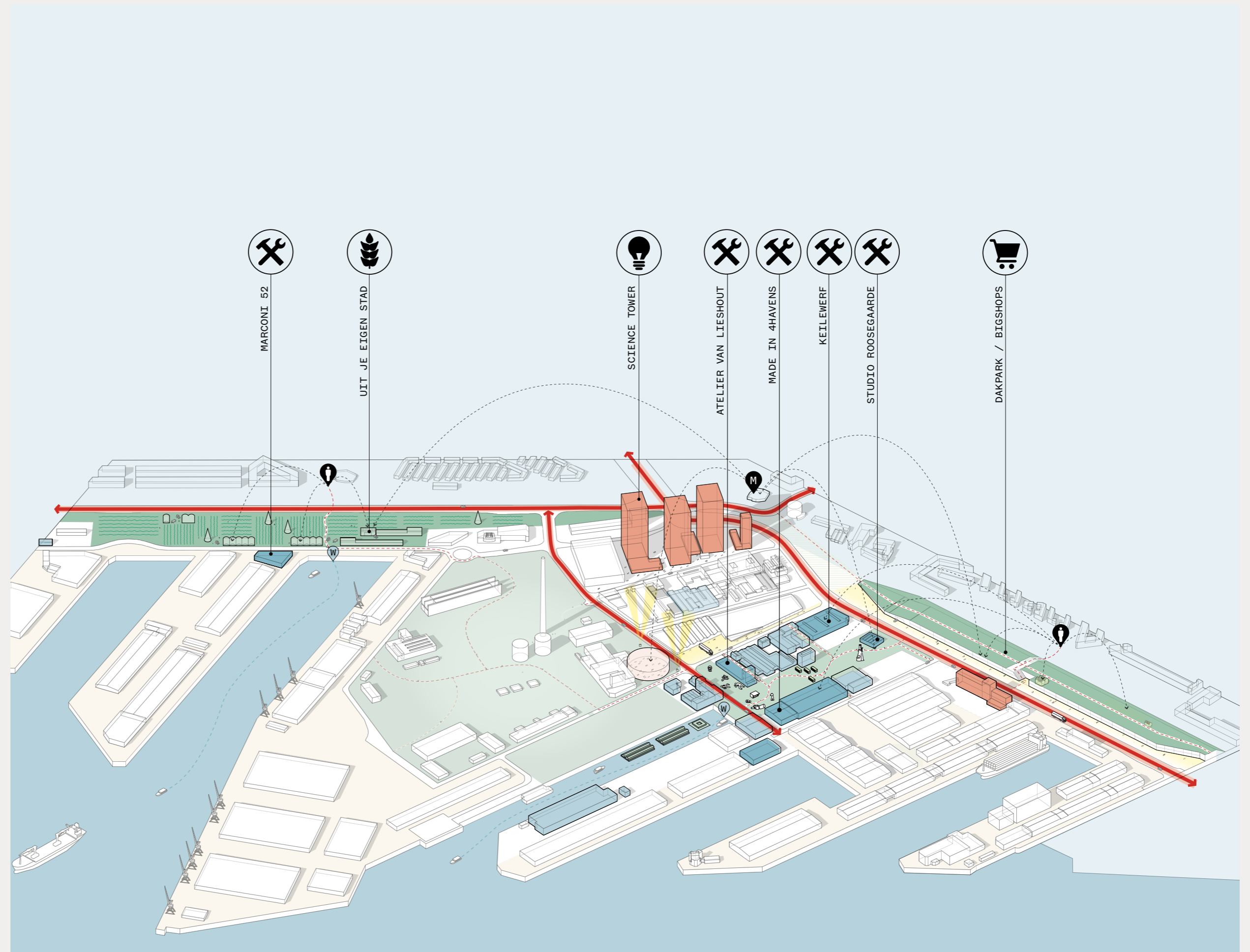
De afgelopen jaren is er veel ruimte gerealiseerd voor winkelprogramma. Dicht bij de stad en de klant en tegelijkertijd goed bereikbaar met de auto. Dit trekt bezoekers uit de omliggende wijken naar het gebied en zorgt voor werkgelegenheid. Ondanks dat de locatie het Vierhavensgebied interessant is voor winkels met een groot vloeroppervlak is de afzetmarkt voor de grootte van het aanbod kwetsbaar. Lokale producten uit de maakindustrie kunnen in de toekomst van aanvulling zijn op het bestaande aanbod.

SOCIAAL- MAATSCHAPPELIJK BETROKKEN

De terugkeer van bedrijvigheid in het Vierhavensgebied biedt kansen om het arbeidspotentieel van de omliggende woonwijken te benutten en te betrekken

bij de groei van de maakindustrie. Belangrijk is dat bedrijven zelf inzien op welke manier mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt een rol kunnen spelen in het productieproces. Scholing van de werknemer speelt hierbij een belangrijke rol. De mogelijkheden hier- toe zijn verder besproken in een bijeen- komst op locatie.¹

De programmering van pakhuizen en fabrieksgebouwen en het tijdelijk gebruik van braakliggende terrei- nen in het gebied trekt ook andere bezoekers naar het gebied. Zij worden aangetrokken door nieuwe publieke en betaalde programma's. Denk aan de openbare Voedseltuin met beelden van Atelier van Lieshout, een festival van 'Madeln4havens', deelnemen aan een houtbewerkingcursus bij Buurman, een cursus composteren bij Uit Je Eigen Stad of een dance-evenement in de Ferro Dome.

1 – Zie pagina 225 'Bijeenkomst M4H'

KANSEN VOOR WERKEN MET EEN BEPERKING

BEVINDINGEN

Het Vierhavensgebied heeft na een periode van verval en verloedering een nieuwe betekenis gekregen door de komst van pioniers uit de creatieve industrie. Deze ondernemers voelen zich aangetrokken door de goedkope huisvestingsmogelijkheden, het industriële karakter van het gebied en mogelijkheden voor lokale productie zonder overlast te veroorzaken.

De schaal en maat van de oorspronkelijke pakhuizen en fabrieksgebouwen vraagt bij hergebruik om creatieve samenwerkingsvormen. Nieuwe netwerken rondom de maakindustrie en experimentele coöperaties delen ruimtes, kennis, middelen en arbeid.

De programmering van pakhuizen en fabrieksgebouwen en het tijdelijk gebruik van braakliggende terreinen in het gebied trekt nieuwe gebruikers en bezoekers naar het gebied. Dit wordt versterkt door de herstructurering van de wijken Bospolder, Tussendijken en de realisatie van het Dakpark. Hiermee

wordt de oorspronkelijke samenhang tussen het Vierhavensgebied en de omliggende arbeiderswijken niet alleen functioneel hersteld, maar ook ruimtelijk vormgegeven. Het herstelde netwerk met de stad en de vernieuwde betekenis van het gebied, is een ideaal vestigingsklimaat voor verdere groei van de maakindustrie en opschaling van productie- en assemblagelijnen.

SPECIFIEKE KANSEN VOOR WERKEN MET EEN BEPERKING

Door de mogelijkheid van arbeidsdeling binnen productie- en assemblagelijnen kunnen werkplekken worden gecreëerd die zijn afgestemd op de vaardigheden en loonwaarde van de werknemer met een afstand tot de arbeidsmarkt. Samen met de aanwezigheid van kleinschalige leer-werkplaatsen biedt dit de kans voor de groei van de cliënt tot werknemer in het bedrijfsleven.

Belangrijk is om te kijken naar welke handelingen er mogelijk zijn binnen het

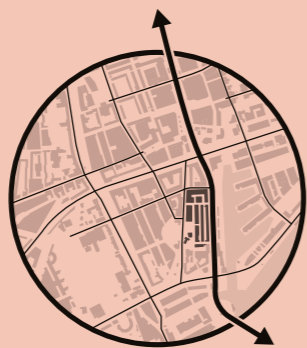
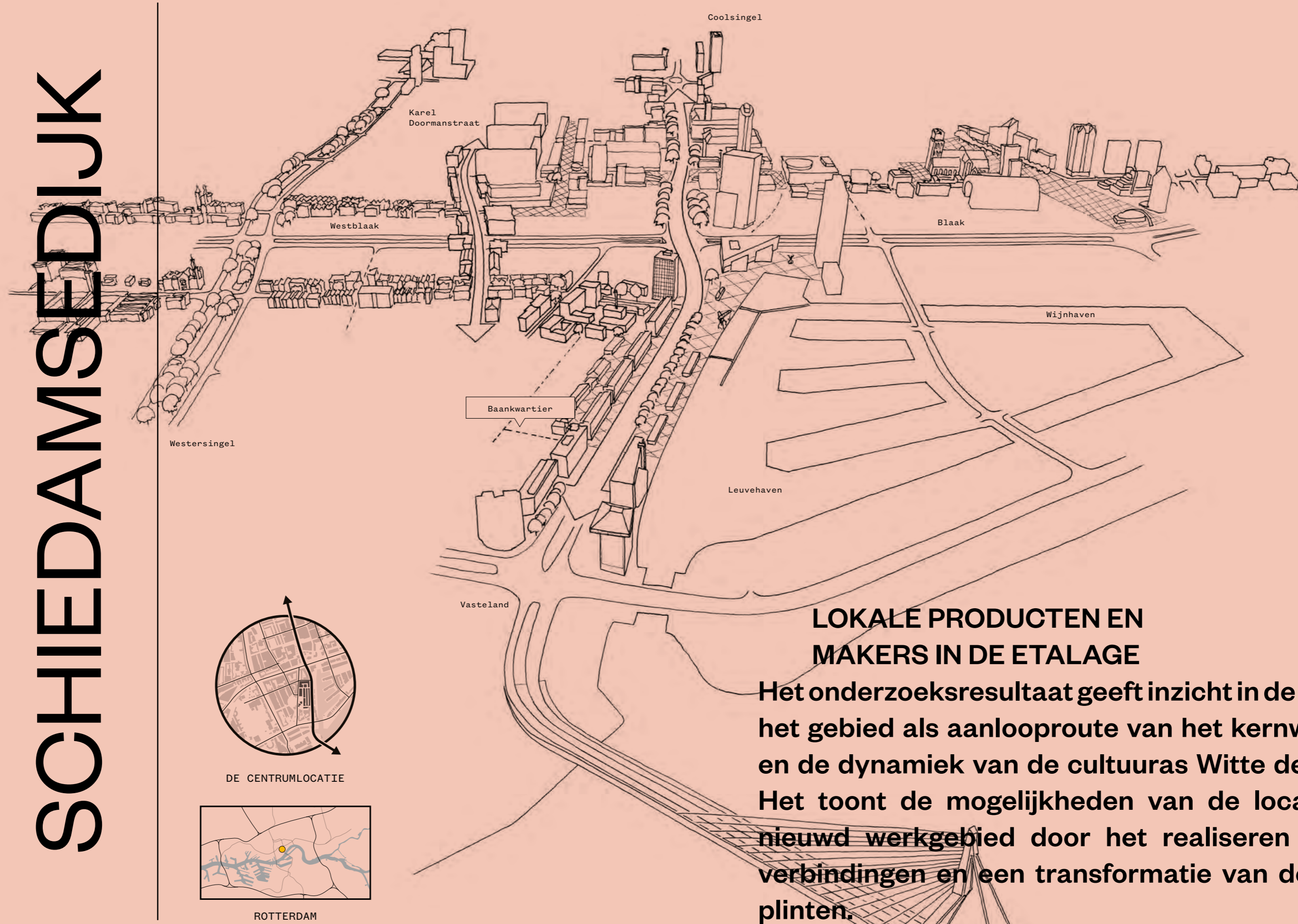
productieproces, ook wel 'Reversed Engineering' genoemd. Op deze manier wordt er werk op maat gecreëerd.

De coöperatie als organisatievorm en plek van kennisuitwisseling, biedt kansen voor werk- en scholingsprojecten. Assemblagelijnen lenen zich goed voor werken met een beperking vanwege het vaak repeterende werk.

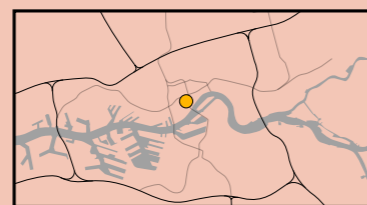
Een nu succesvolle methode is om mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt eerst voor een proefperiode bij een onderneming onder te brengen. Leveren zij iets op voor het bedrijf dan wordt er gekeken naar de daadwerkelijke loonwaarde van de werknemer.

De focus ligt op het maken en lerend werken. De vakinhoudelijke scholings-verantwoordelijkheid moet vooral liggen bij bedrijven zelf. De praktijk laat zien dat ook zorgpartijen kunnen mee investeren in leer-werkplekken ten behoeve van de arbeidskansen voor hun cliënten op de lange termijn.

CASUS SCHIEDAMSEDIJK

DE CENTRUMLOCATIE

ROTTERDAM

LOKALE PRODUCTEN EN MAKERS IN DE ETALAGE

Het onderzoeksresultaat geeft inzicht in de potentie van het gebied als aanlooproute van het kernwinkelgebied en de dynamiek van de cultuuras Witte de Withstraat. Het toont de mogelijkheden van de locatie als hernieuwd werkgebied door het realiseren van nieuwe verbindingen en een transformatie van de bestaande plinten.

Door de directe relatie tussen maker en publiek krijgt de participatie van mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt als opmaat naar een inclusieve stad een zichtbare uitwerking.

RUIMTELIJK- PROGRAMMATISCHE ONTWIKKELING

AMBACHT

Werk in de gemengde stad

De vooroorlogse plattegrond van het gebied rondom de Schiedamsedijk hangt samen met de vroege ontwikkeling van ambacht in de stad. Veel panden werden individueel en geparcelleerd ontwikkeld gebaseerd op de behoefte van het bedrijf. Aanvankelijk leverde dit een eenduidig beeld op van werkplaatsen met een winkel aan de voorzijde en woon- of opslagruimtes daarboven. Later verrezen er meer verschillende gebouwtypen met één specifieke functie. Aan de kaden, pleinen en straten stonden de grote herenhuizen, pakhuisen, fabrieken en warenhuizen met de beste toegang. In de parallelle stegen en gangen werden arbeiderswoningen of eenvoudige werkplaatsen gebouwd. Gezien de vele verplaatsingen te voet, met de handkar of wagen bevonden zich binnen een beperkte straal een groot

aantal, vaak complementaire, bedrijven en (winkel)voorzieningen. Deze waren dankzij het fijnmazige stedelijke stratenpatroon goed bereikbaar. De clustering van verschillende industrieën kenmerkt de ontwikkeling van de parallelle noord-zuid lijnen. Zo concentreerde zich langs de Leuvehaven de aan scheepvaart gerelateerde functies. Daarachter, aan de dijk, concentreerden de winkels en het uitgaansleven zich. Terwijl aan de Vest, lang de achterkant van de stad, de touwslagerijen zich bevonden.

INDUSTRIALISATIE

Werk trekt uit de stad

Rond de eeuwwisseling kende Rotterdam een verdubbeling van het aantal inwoners, van twee- naar vierhonderdduizend inwoners. Grote stadsuitbreidingen en stadssanering vonden tegelijkertijd plaats. Moderne architectuur werd ingezet om de wereldstad Rotterdam een

nieuwe uitstraling te geven. In het gebied rondom de Schiedamsedijk zijn het warenhuis ‘De Bijenkorf’ en het ‘Centraal gebouw voor de Volksgezondheid’ hiervan een voorbeeld.

Door schaalvergroting, mechanisatie en toenemende vervuiling trokken eind 19^e eeuw veel industrieën langzaam naar locaties buiten de stad. Naar aanleiding van de woningwet uit 1901, werd in het kader van volksgezondheid en veiligheid bepaald dat vele kleine arbeiderswoningen moesten worden gesloopt. Dit gaf aan het begin van de 20^e eeuw aanleiding om de stad anders in te richten. Er verrezen grote arbeiderswijken met verbeterde woonomstandigheden in nabijheid van de nieuwe fabrieken buiten de stad. Het bombardement op Rotterdam versnelde deze ontwikkeling en was bepalend voor de transformatie van het gebied rondom de Schiedamsedijk.

MODERNISERING

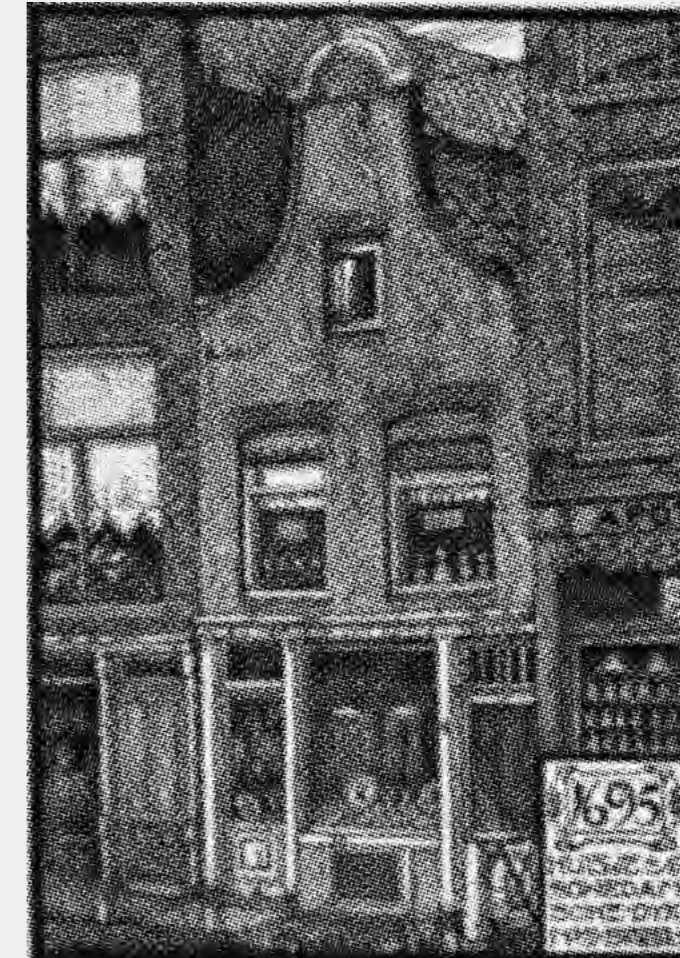
Werk verstopt in de stad

De bebouwingstypologie van de Schiedamsedijk vandaag de dag verschilt sterk van de oorspronkelijke bebouwing in het gebied. Van bouwblokken met een pandsgewijze opbouw en klassieke Hollandse gevels was na de Tweede Wereldoorlog weinig meer van over. Een

fijnmazig stratenpatroon met een flexibele plattegrond werd vervangen voor een plattegrond met grote lange boulevards en achterliggende expeditiestraten, het ‘Baankwartier’. In tegenstelling tot het vooroorlogse centrum, was in het naoorlogse basisplan Van Traa veel aandacht voor functiescheiding. In het centrum lag de focus op werken, winkelen en uitgaan. Wonen werd hier slechts op bepaalde plekken mogelijk gemaakt geconcentreerd in appartementsgebouwen. Voor het gebied aan en achter de Schiedamsedijk bestond de wens om de bedrijvigheid hier terug te dringen. Wijnand Galema beschrijft dit in zijn Cultuurhistorische Verkenning van het Baankwartier uit 2011:

“Het centrum van de stad zou alleen nog ruimte bieden aan ondernemingen die voor hun klandizie hierop waren aangewezen, zoals handelsdrukkerijen en expediteurs.”¹

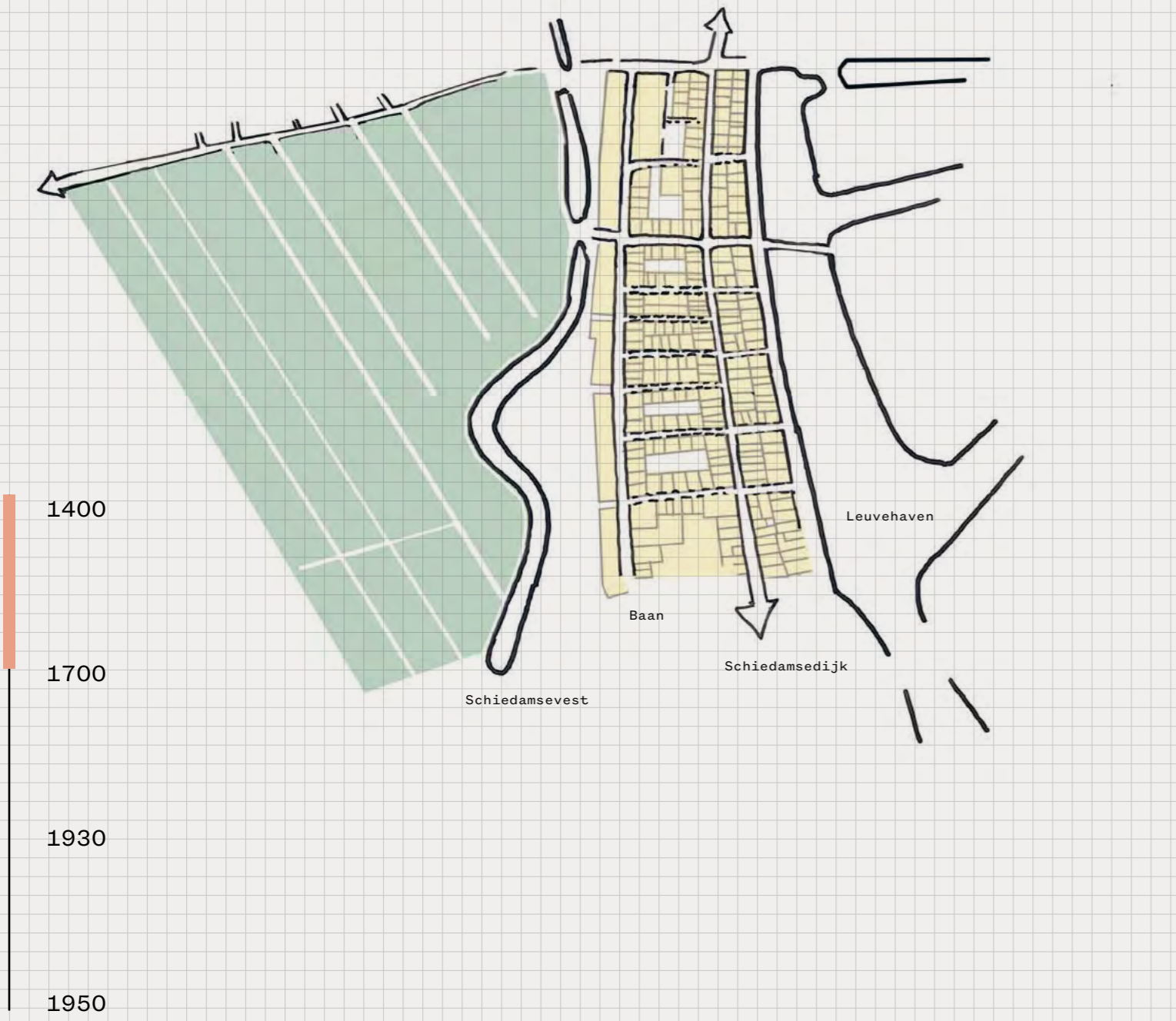
Toch wisten verschillende ondernemers, die een locatie in de binnenstad prefereerden zich in het Baankwartier te vestigen.

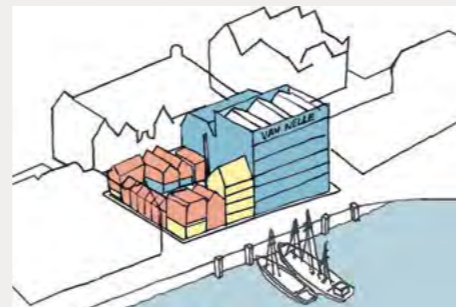
Een historisch pand aan de dijk met winkel op de begane grond.

¹ – W. Galema, 2011, ‘Baankwartier, Cultuurhistorische Verkenning’

AMBACHT
Werk in de gemengde stad

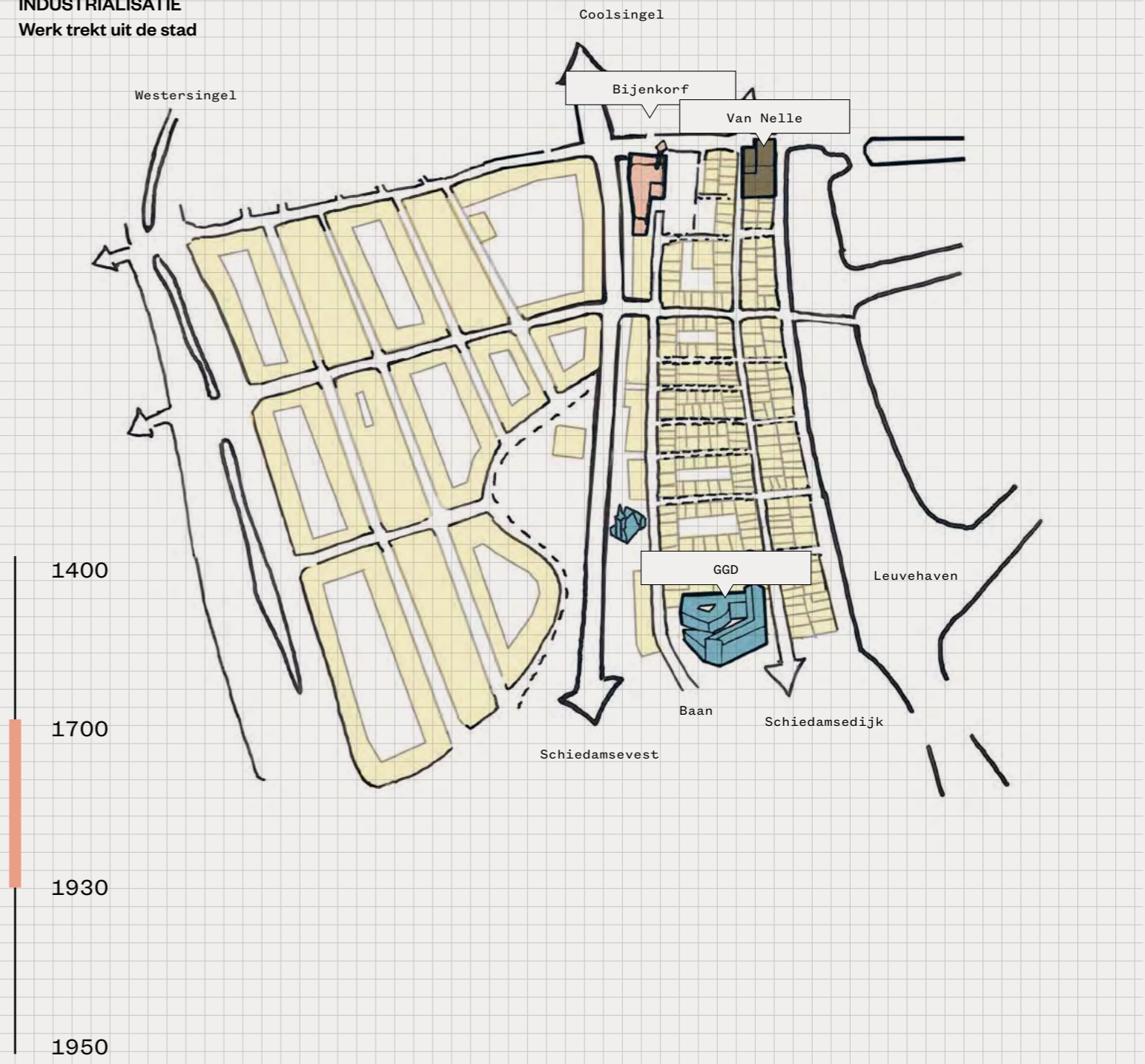

De kaart van Rotterdam uit 1694

Wonen, werken en winkels in één stadsblok

INDUSTRIALISATIE
Werk trekt uit de stad

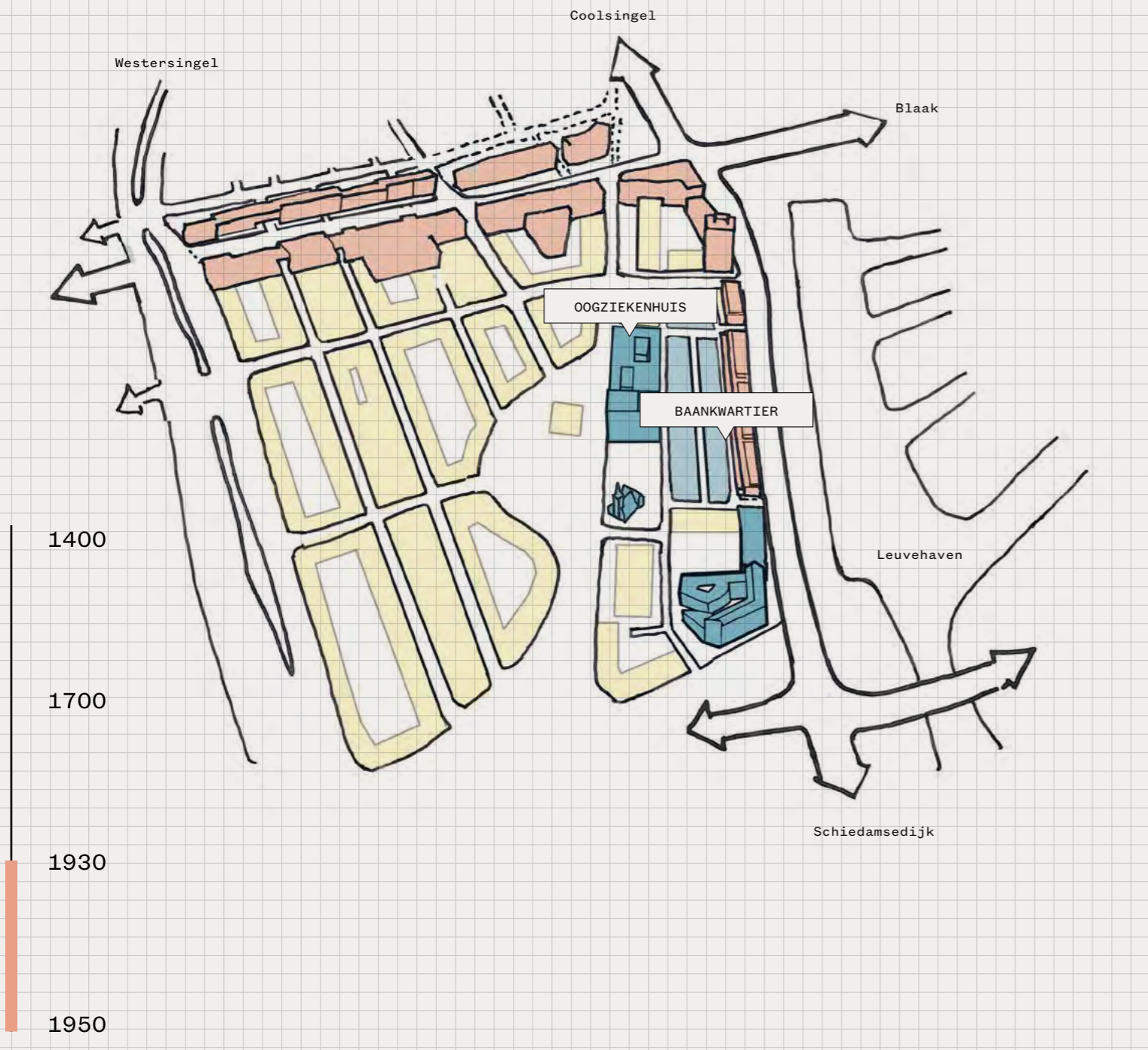

De Van Nelle fabriek aan de Schiedamsedijk

Arbeiderswoningen in het vooroorlogs Rotterdam

MODERNISERING
Werk verstoppt in de stad

Appartementenblokken aan de Schiedamsedijk

Basisplan Van Traa (1946)

Kantoorpanden aan Blaak

Pandsgewijze bouw aan de Hoornbrekerstraat

PARALLELE LIJNEN

De ruimtelijke structuur van parallel lopende lijnen in noord-zuid richting is ondanks alle veranderingen in de bebouwingstypologie en het stratenplan van Van Traa, onveranderd gebleven. Langs deze lijnen organiseert zich het stedelijk programma, waarbij elke lijn zijn eigen karakter heeft. Vandaag de dag heeft de Leuvehaven vooral een toeristische en recreatieve functie. De bebouwing aan de kade heeft plaats gemaakt voor enkele museum- en horecapaviljoens. Aan de dijk bevinden

zich de appartementen en kleine kantoor- of etalageruimtes, waaronder een reproservice gerund door mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt. Achter de dijk bevinden zich de bedrijfsruimten aan de Hoornbrekerstraat. Aanvankelijk werden deze ingevuld door kleinschalige producenten en dienstverleners en wordt nu vooral ingevuld door creatieve ondernemers en ontwerpers. Aan de Baan bevinden zich meer maatschappelijke functies, die worden afgewisseld met appartementen en kantoren.

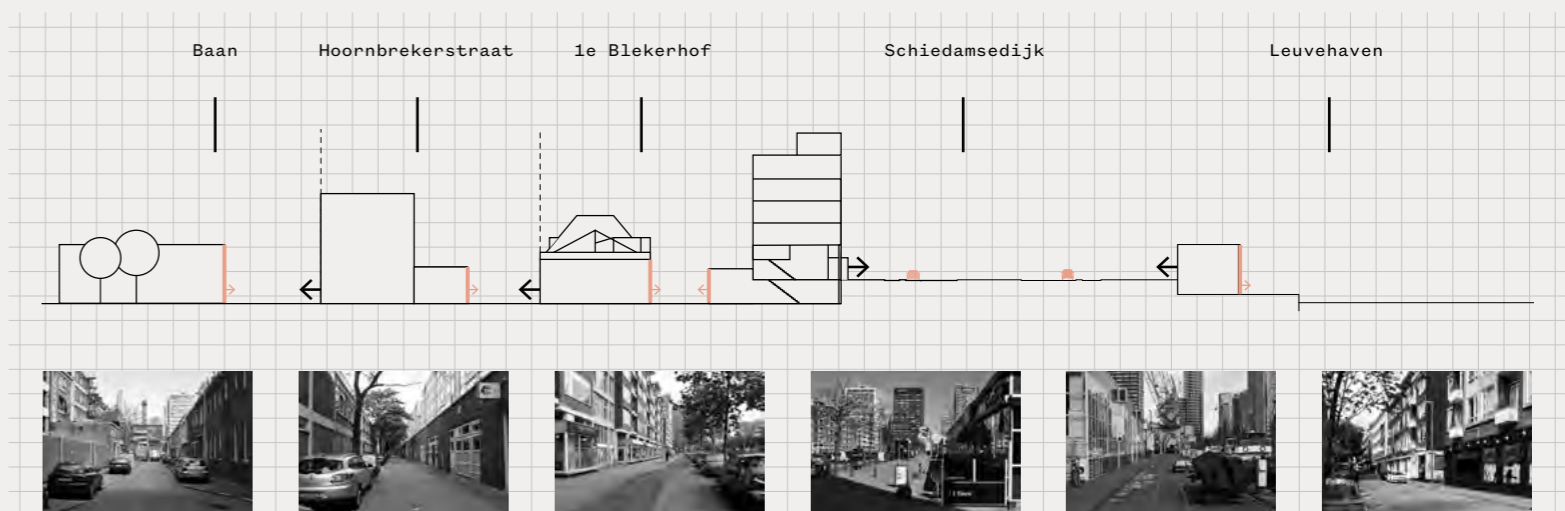
BARRIÈREWERKING

Het grote verschil tussen de vooroorlogse ruimtelijke structuur en het naoorlogse stratenplan is het ontbreken van voldoende dwarsstraten. Hierdoor is de plek slecht verbonden met de lokale omgeving. De werkplaatsen in het plangebied liggen nu letterlijk achter de dijk verstopt. De etalages aan de Schiedamsedijk vormen gezamenlijk een 180 meter lange monotone plint, zonder onderbreking of doorkijk naar het achterliggende gebied. De autonome zorggebouwen - van de GGD en het oogziekenhuis, met aan de voorzijde hun formele entrees zijn gericht op de looproutes vanuit de metro. De naar de expeditiestraten gerichte achterkanten versterken het barrière effect tussen de Schiedamsedijk en de omliggende stedelijke knooppunten als de Witte de Withstraat en het Vasteland. Mede door deze nieuwe ruimtelijke structuur ontbreekt het nu aan de dynamiek rondom werk in de stad zoals in de vooroorlogse periode het geval was.

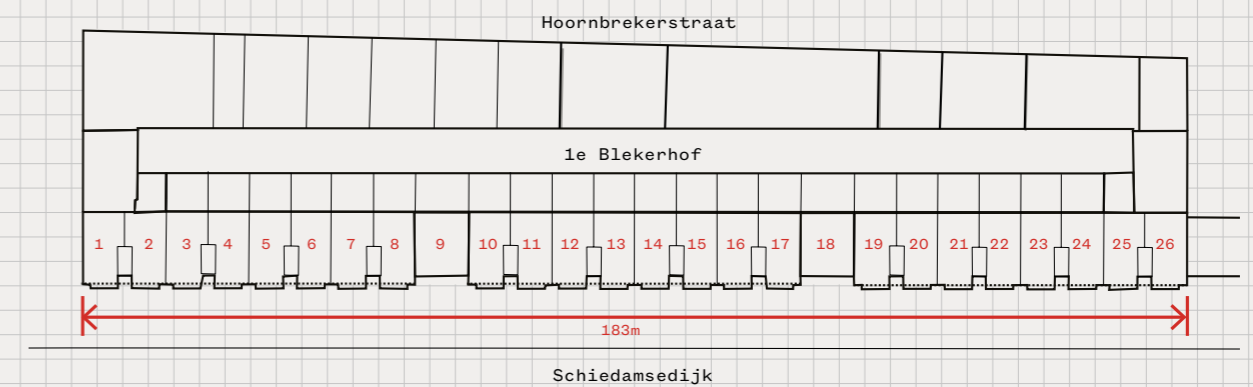
GESLOTEN PLINT

Tegenwoordig is er nog maar weinig aanleiding om de kantoren of werkplaatsen te openen naar het publieke domein, omdat bedrijven veel minder afhankelijk zijn van de

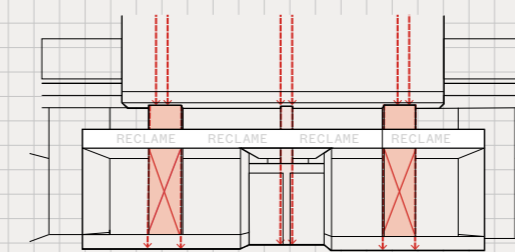
fysieke nabijheid van hun klanten. Ze kunnen hun producten of diensten ook aanbieden via het internet. De afwezigheid van een open, laat staan een aantrekkelijke plint, maakt dat maar weinig potentiële klanten ervoor kiezen om het gebied te verkennen. Andersom leidt de fysieke afwezigheid van potentiële klanten er ook toe dat er geen aanleiding is om een werkplaats of kantoor ook echt naar het publieke domein te openen. Om dit te doorbreken is een fysieke ingreep in het gebied noodzakelijk.

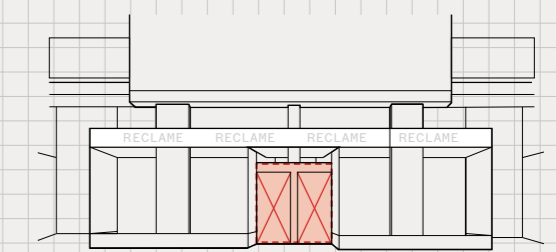
Profiel van parallelle straten

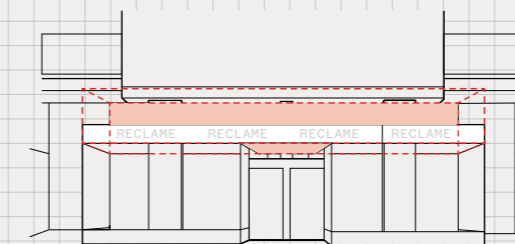
Barrièrewerking gesloten wand

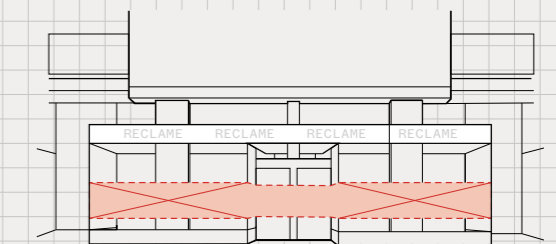
Aanwezigheid constructie midden in de etalage

Lage centrale (dubbele) entree (bij dubbele unit)

Onbenutte hoogte

Functies die geen etalagefunctie wensen

Analyse bestaande plint Schiedamsedijk

TRANSFORMATIEOPGAVE PROGRAMMA

URBAN RENAISSANCE Herontdekking van de gemengde stad

Vanuit de analyse stellen we vast dat het gebied momenteel niet functioneert en zich voornamelijk niet presenteert als dynamisch werkgebied. Echter, verschillende stedelijke opgaven en trends geven nu weer aanleiding voor transformatie van het gebied. De terugkeer van ambacht en het meer zichtbaar maken van werk kan een positieve invloed hebben op de lokale economie, ruimtelijke kwaliteit en verankering van de plek.

Binnenstad als etalage & productieplaats

Nu de maatschappelijke waardering van lokale producten sterk toeneemt, trekt de maakindustrie ook opnieuw de stad in. Met name voor ambachtelijke producten die lokaal geproduceerd en verkocht worden, is een centrale locatie van waaruit een groot publiek kan worden bereikt relevant. Een

concentratie van verschillende ondernemers kan daarbij een katalyserend effect hebben op het gebied.

Binnenstad als attractie

De binnenstad ontwikkelt zich als een plek van beleving en vermaak. Daarmee stijgt de vraag naar aangename verblijfsplekken, flaneerzones en uitnodigende en aantrekkelijke functies in de plint. Het zichtbaar maken van productie in lokale werkplaatsen kan hierin ook een rol spelen. Ruimtelijk gezien is er op stedelijk niveau genoeg aanleiding, een betere en attractievere verbinding te realiseren tussen de Kop van Zuid, Coolsingel, Witte de Withstraat en de Leuvehaven. De Schiedamsedijk vormt een belangrijke schakel als aanlooproute tussen verschillende focuspunten in het Rotterdamse stadscentrum.

Binnenstad als woonbestemming

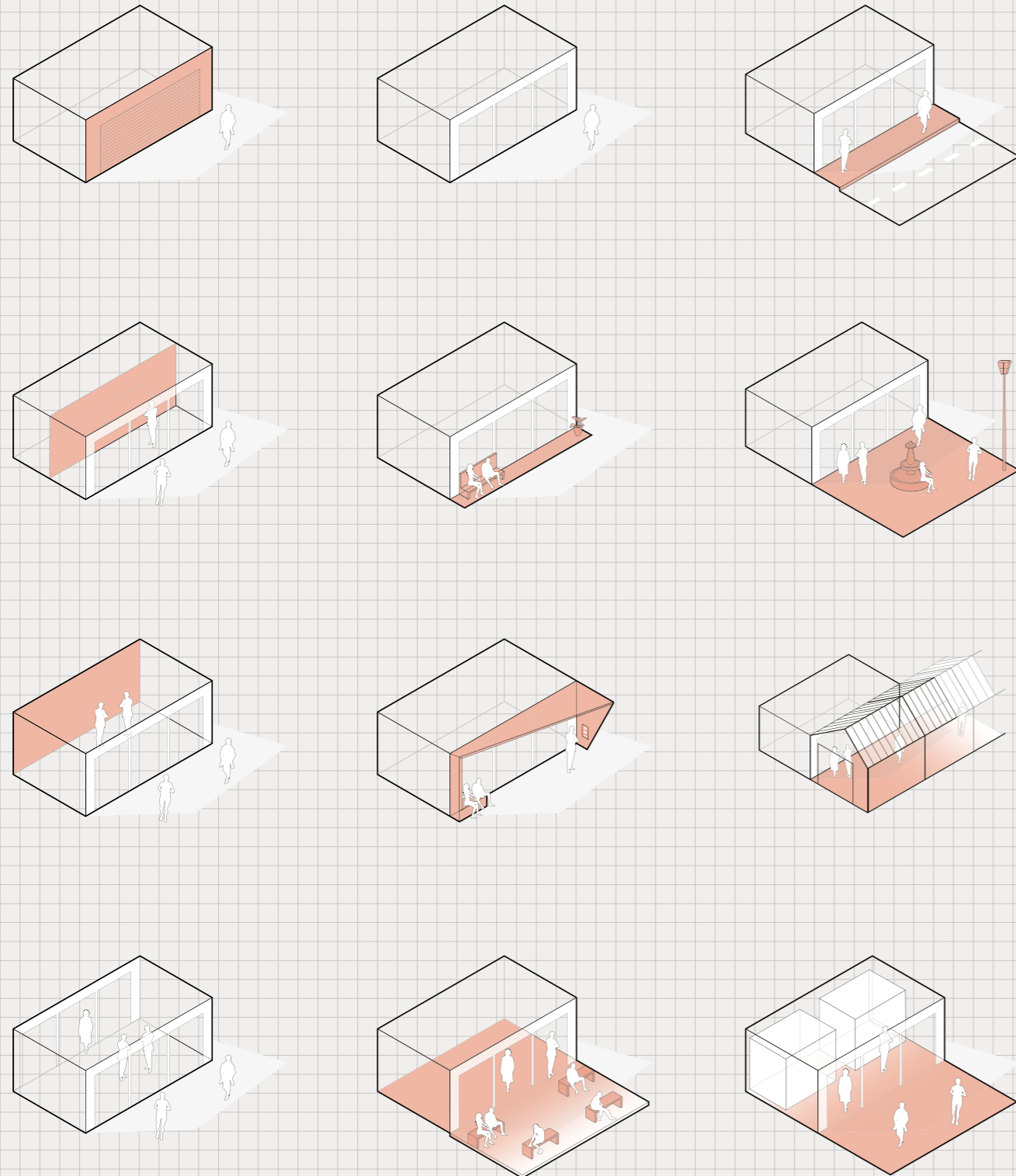
De gemeente heeft de ambitie om meer

gezinnen aan de binnenstad te binden en meer appartementen voor gezinnen in de binnenstad te bouwen. Er wordt niet alleen ingezet op het bouwen van woningen, maar juist op het creëren van een aantrekkelijke woonomgeving. Een levendige plint waarin wordt gewerkt en die het voorzieningenniveau van de buurt versterkt draagt hieraan bij.

Strategieën voor de plint

De strategieën voor de plint tonen de mogelijkheden om het programma in de plint te verankeren aan de openbare ruimte en ruimtelijke structuur van de stad. Van belang zijn de transparantie van de gevel en de zichtbaarheid van het programma, de overgang van privé naar openbaar en de kwaliteit van de openbare ruimte.

Strategieën voor de plint

Transparantie permeabiliteit van de gevels

Toe-eigening hybride ruimte

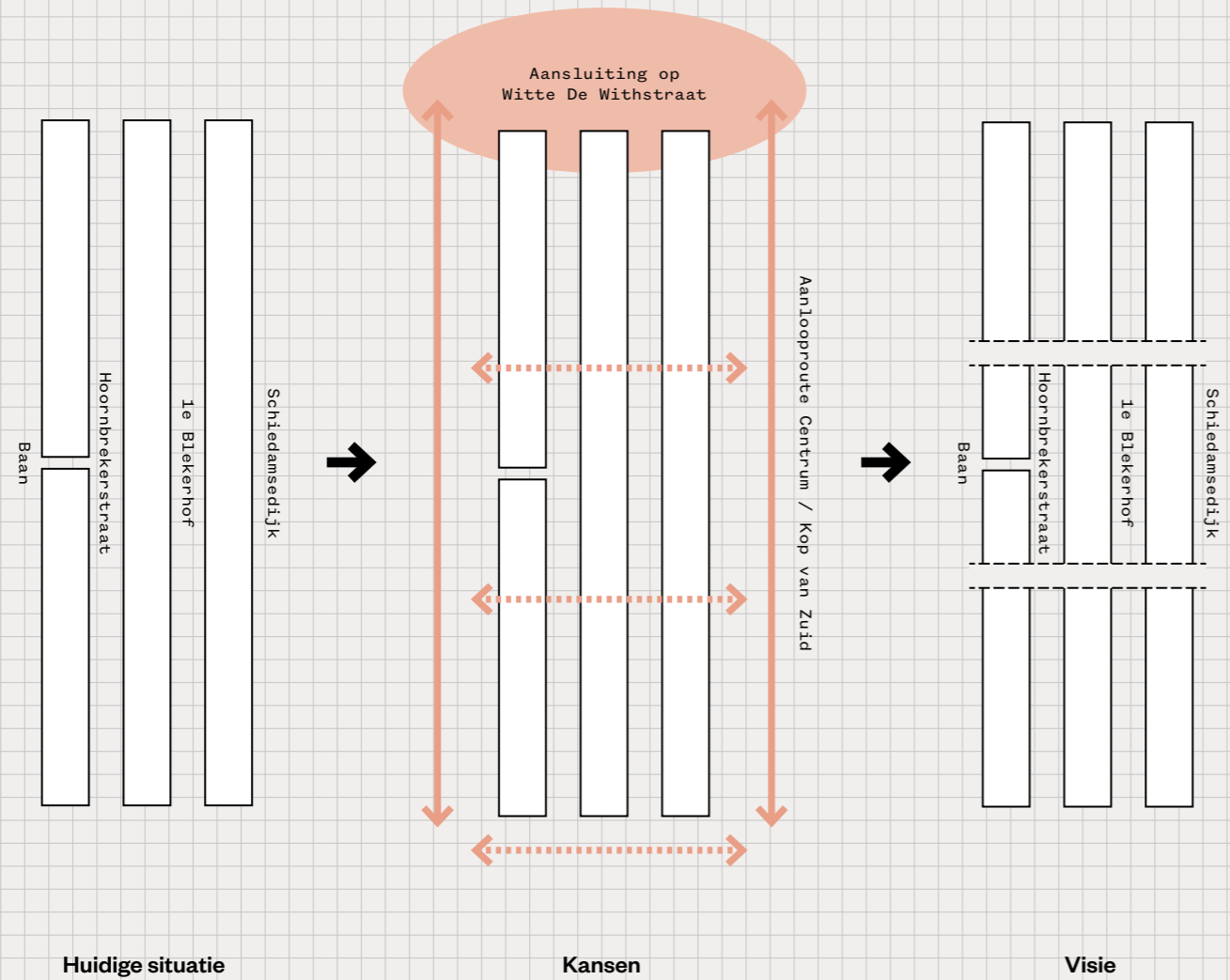
Verankering openbare ruimte

TRANSFORMATIEOPGAVE

RUIMTE

Het belangrijkste uitgangspunt voor de ruimtelijke transformatie is het doorbreken van de lange gevelwand van de Schiedamsedijk. Door het wegbreken van de huidige vierlaagse kantoorgebouwen tussen de appartementenblokken ontstaan nieuwe interessante doorzichten en routes door het gebied. De belevingswerelden parallel aan de dijk worden weer met elkaar verbonden, zoals dat vroeger het geval was. Dit biedt kansen om bestaande en nieuwe programma's zichtbaar te presenteren naar het openbaar gebied en kruisverbanden ertussen te bevorderen.

TRANSFORMATIEOPGAVE RUIMTE

HUIDIGE SITUATIE

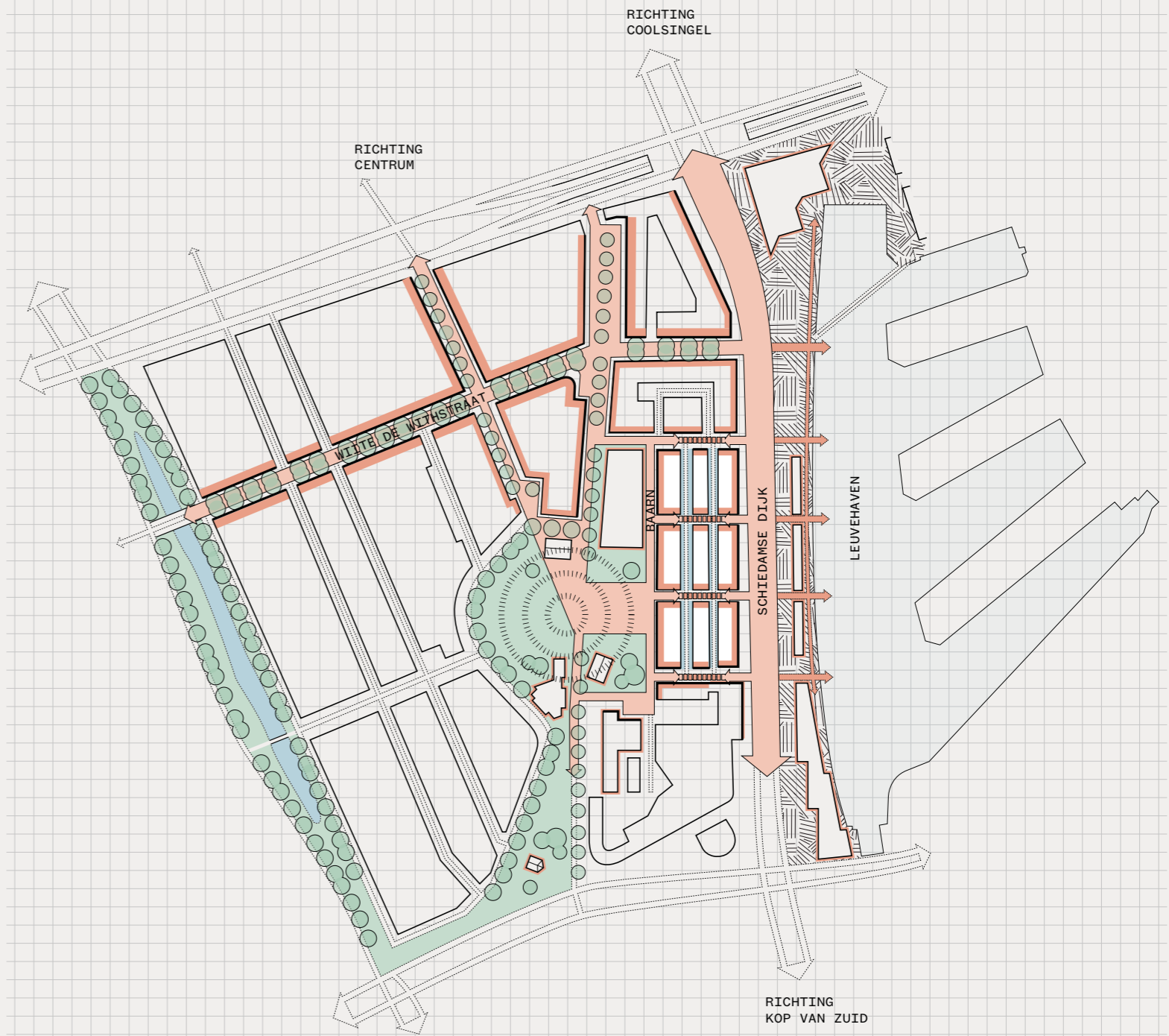
- Lange straatwanden
- Barrièrewerking tussen dijk en Binnenwereld Baankwartier

KANSEN

- Schiedamsedijk als aanlooprooute naar Coolsingel & Kop van Zuid
- Aansluiten op herontwikkeling Witte de Withstraat
- Interactie tussen winkels (dijk) en werkplaatsen (binnengebied)

VISIE

- Nieuwe dwarsverbindingen
- Programmeren nieuwe routes door het gebied
- Begane grond openen naar de straat

VISIEKAART:

nieuwe verbanden tussen het Baankwartier, de Schiedamsedijk en omgeving

DRIE RUIMTELIJKE TRANSFORMATIE PRINCIPES

Op basis van de visie voor het gebied zijn drie ruimtelijke transformatieprincipes uitgewerkt. De principes onderscheiden zich van elkaar wat betreft de mate van aanpassing en het effect op de (steden)bouwkundige structuur.

1 | MAXIMAAL HERGEBRUIK & KLEINE INGREPEN

Dit principe is gebaseerd op een laag investeringsniveau, waarbij de huidige bebouwing zoveel mogelijk intact wordt gehouden. Vanuit het concept van 'urban acupuncture' worden kleine ingrepen voorgesteld om de functies in de gebouwen zichtbaar te maken naar buiten.

2 | VERDICTEN & VERBINDEN

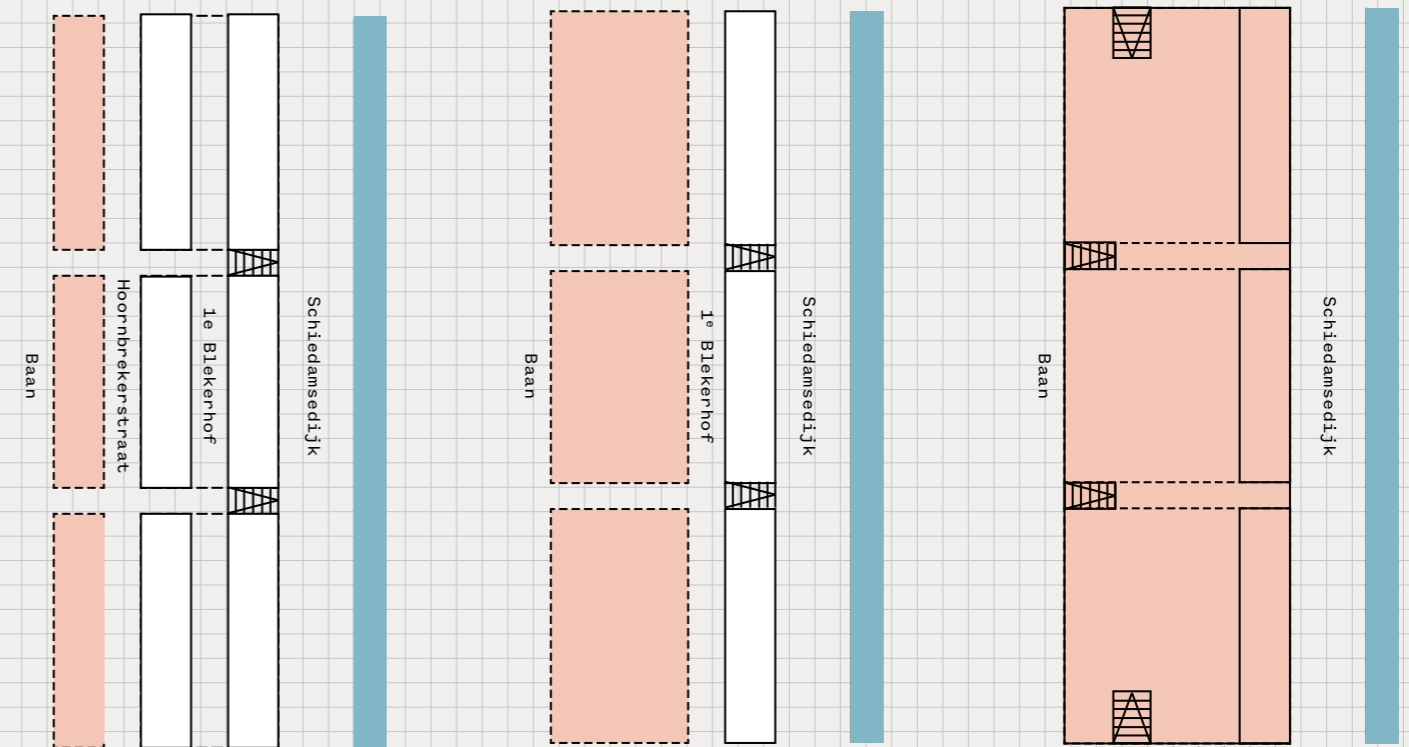
Vanuit dit principe is er meer ruimte voor nieuwbouw achter de Schiedamsedijk. De appartementsgebouwen aan de Schiedamsedijk zelf worden intact gehouden. Op de begane grond worden de gevels over de gehele lengte meer transparant gemaakt en wordt de bouwkundige structuur aangepakt om een relatie te creëren tussen de etalages aan

de dijk en de ruimtes aan de 1^e Blekerhof. De nieuwe bouwblokken krijgen zoveel mogelijk een alzijdig karakter.

3 | VERNIEUWEN & TWEEDE MAAIVELD

Dit principe is gestoeld op het concept van een nieuw verhoogd maaiveld voor het hele gebied. Zo wordt het publieke domein van de Schiedamsedijk doorgetrokken tot aan de Baan. Gebouwen op dit maaiveld worden beschouwd als paviljoens met een alzijdig karakter. Het concept van parallelle straten wordt hiermee losgelaten.

Op de volgende pagina's worden de modellen uitvoeriger behandeld. Per model wordt een drietal voorbeelden getoond van mogelijke programma's die in het gebied een plek kunnen krijgen. Deze programma's zijn echter niet specifiek verbonden aan één model.

Maximaal hergebruik & kleine ingrepen

Verdichten & verbinden

Vernieuwen & tweede maaiveld

MAXIMAAL HERGEBRUIK & KLEINE INGREPEN

- herontwikkeling van panden aan de baan.
- behoud van alle vier de parallelstraten.
- overkapping 1e blekerhof, nieuwe binnenwereld.
- bestaande panden waar mogelijk openen naar de straat.

VERDICTEN & VERBINDEN

- integrale herontwikkeling blok hoornbreker en baan.
- opwaarderen gevels 1^e blekerhof (nieuwe plint).
- achterkanten openen naar de straten.

VERNIEUWEN & TWEEDE MAAIVELD:

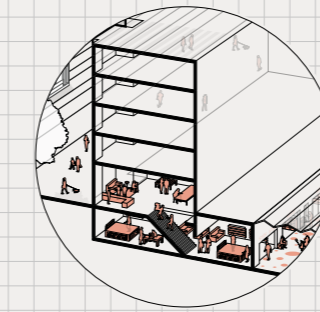
- integrale ontwikkeling van het hele blok van de baan tot aan de dijk.
- introductie tweede maaiveld.

DRIE RUIMTELIJKE TRANSFORMATIE PRINCIPES

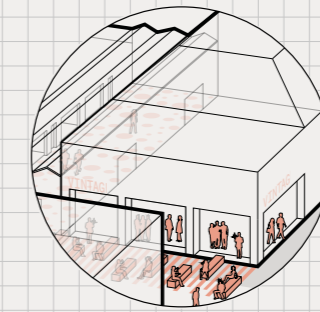
De beoogde ingrepen en effecten van het transformatie principe

Maximaal Hergebruik & Kleine Ingrepen zijn:

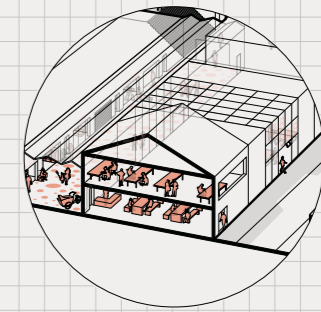
- Nieuwe ontwikkelingen beperken tot het Baanblok (parkeren wordt opgelost binnen de gebouwen). Zo worden zoveel mogelijk bestaande bedrijfspanden uit de wederopbouwperiode aan de Hoornbrekerstraat behouden en hergebruikt. Hiermee wordt ook het bestaande stratenpatroon behouden;
- Met de sloop van één of meer panden aan de Hoornbekerstraat en het Baanblok ontstaan er volwaardige dwarsverbindingen door het gebied naar de dijk;
- Een nieuwe toren kan functioneren als scharnierpunt in de routing door het gebied;
- Door het overkappen van de 1e Blekerhof ontstaat er een gezamenlijke ruimte die ingevuld kan worden als werkplaats, presentatieruimte etc. Een plek waar uitwisseling van kennis, arbeid en diensten tussen bedrijven wordt gestimuleerd met een duidelijke entree aan de nieuwe 'doorsteek';
- De ruimtelijke relatie tussen de etalages aan de Schiedamsedijk (boven) en werkplaatsruimten aan de 1^e Blekerhof (beneden) versterken en onderling koppelen. Ook naast elkaar liggende werkplaatsruimten kunnen worden gekoppeld;
- Nieuwe openingen geven de individuele bedrijfspanden aan de expeditiestraten een meer transparant karakter en tonen lokale productie naar het openbaar domein.

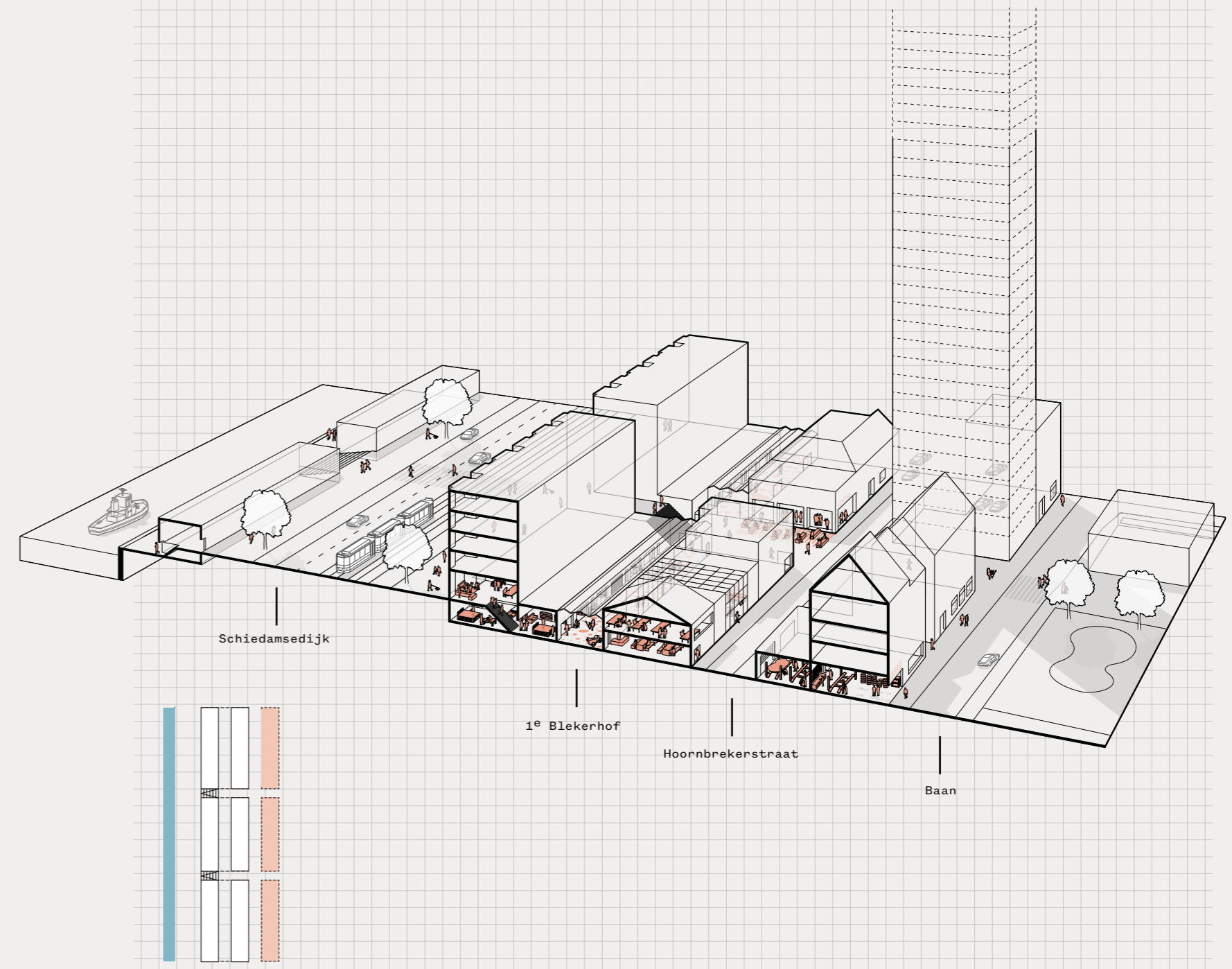
STOFFEERDER

BOUMAN'S WERKPLAATS

VINTAGE WINKEL

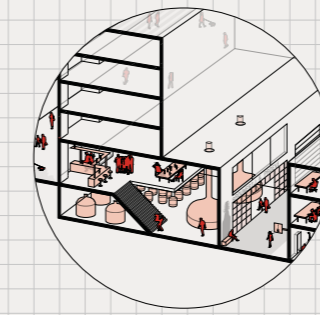

VERDICHTEN & VERBINDEN

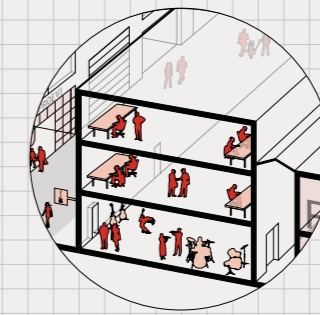
De beoogde ingrepen en effecten van het transformatie principe

Verdichten & Verbinden zijn:

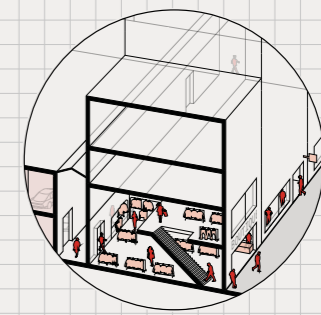
- Nieuwe ontwikkelingen gebruiken om het gebied tussen de Baan en de 1° Blekerhof te verdichten. Hieruit ontstaat een nieuwe voorkant met etalages naar de 1° Blekerhof. Binnenin het blok is ruimte voor een grote werkplaats en parkeren (bij voorkeur op de verdiepingen). Bestaande bedrijfspanen kunnen worden geïntegreerd als onderdeel van de verdichtingsopgave;
- Een gefaseerde ontwikkeling in twee of drie blokken houdt rekening met de nieuwe dwarsstraten die worden gecreëerd;
- De onderbouwvolume van het Schiedamsedijkblok maximaliseren zodat een extra hoge transparante plint ontstaat naar de 1° Blekerhof;
- Met behulp van vides in de onderbouw ontstaan bijzondere grote open ruimtes waar winkel en werkplaats in verbinding met elkaar staan.

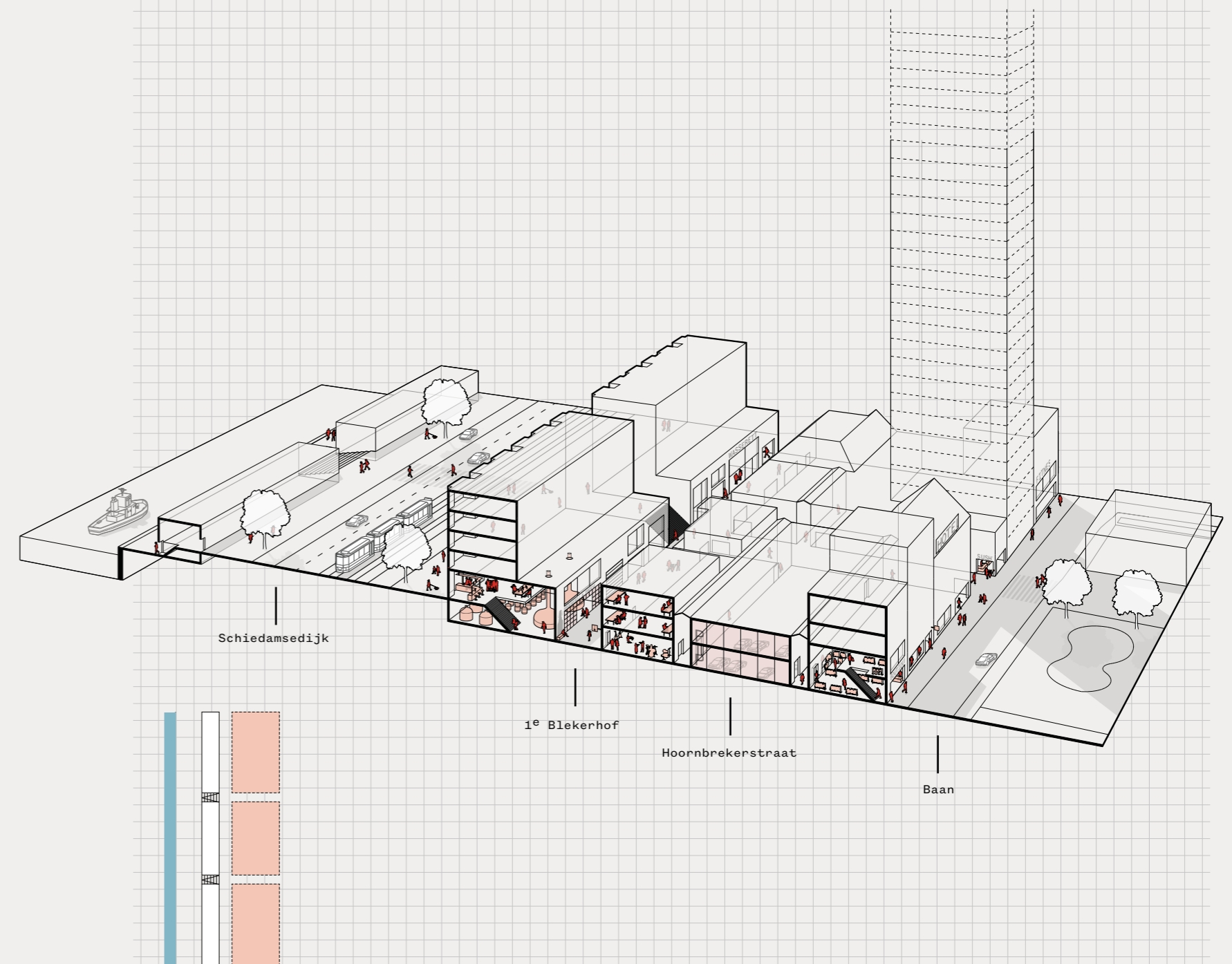
BROUWERIJ

CULTUURPODIUM

BOUTIQUE

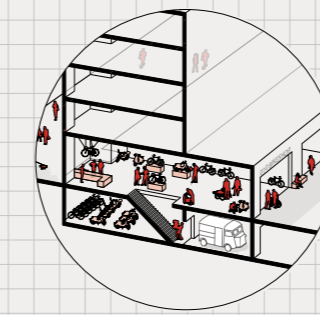

VERNIEUWEN & TWEEDE MAAIVELD

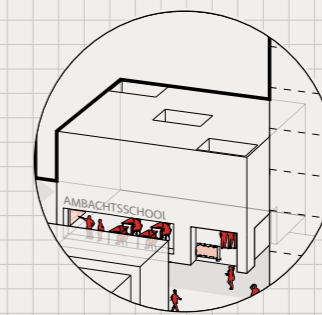
De beoogde ingrepen en effecten van het transformatie principe

Vernieuwen & Tweede Maaiveld zijn:

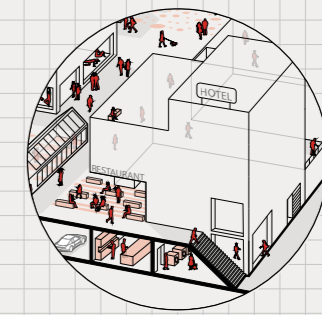
- Nieuwe ontwikkelingen gebruiken om het vloerpeil vanaf de Schiedamsedijk door te zetten in het achterliggende Baankwartier. Hierdoor ontstaat één grote openbare ruimte (campus) met daaronder ruimte voor parkeren uit het zicht;
- Bestaande en nieuwe gebouwen worden waar mogelijk geïntegreerd in het dek (in ieder geval het Schiedamsedijkblok);
- Met de introductie van een nieuw maaiveld krijgt het Schiedamsedijkblok een gelijkvloerse en tweezijdige oriëntatie. Hierdoor ontstaat een sterke verbinding met de dijk en het gebied erachter. De bebouwing op het dek is alzijdig en kent een grote programmatische flexibiliteit. Er is sprake van een sterke ruimtelijke functionele mix.

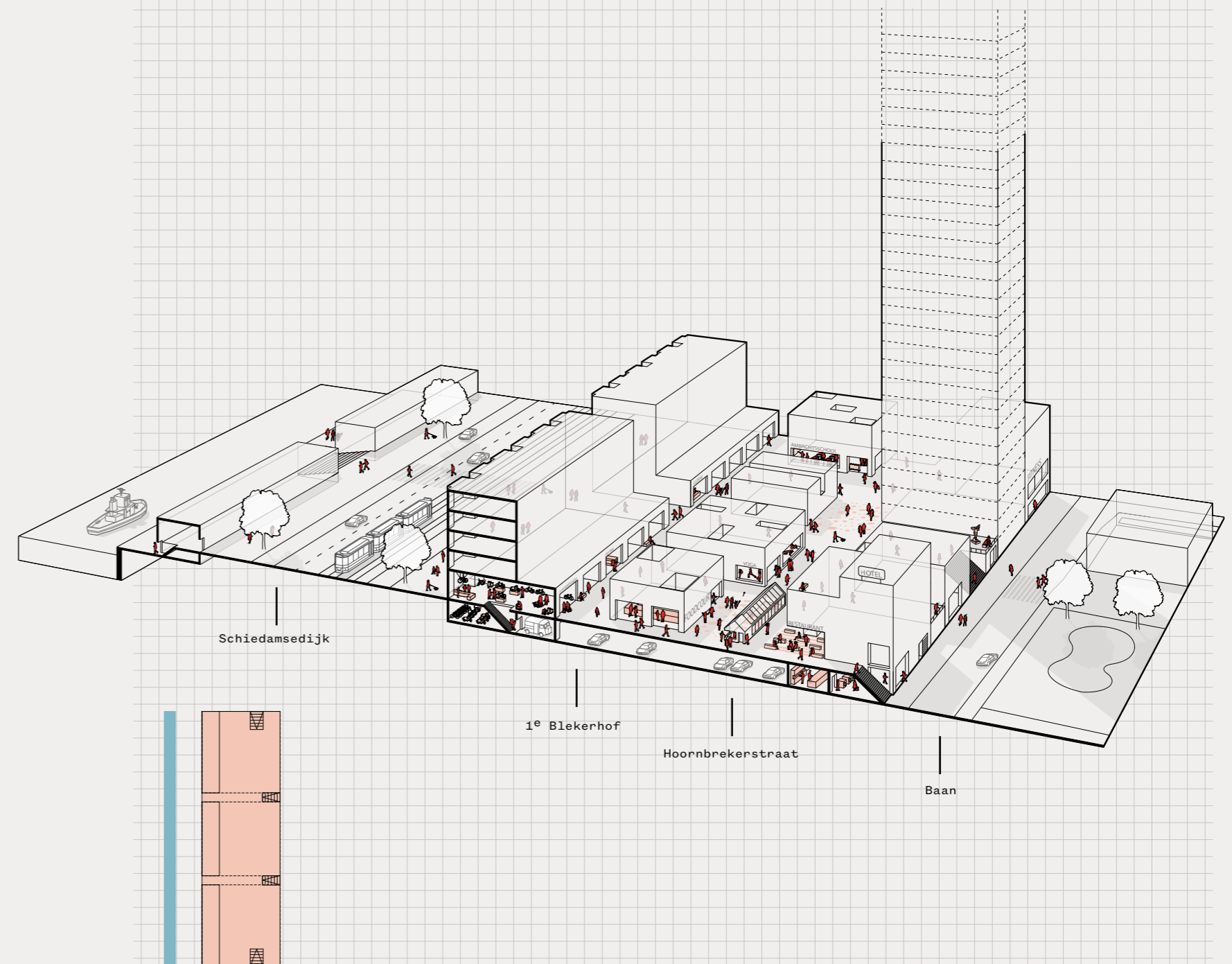
FIETSENMAKER

WIJKAMBACHTSSCHOOL

DIENSTEN VOOR HOTEL

KANSEN VOOR WERKEN MET EEN BEPERKING

BEVINDINGEN

Gelegen in de luwte van het sterk ontwikkelde kernwinkelgebied en de cultuuras Witte de Withstraat, met plekken van beleving en vermaak, heeft dit gebied nog veel ontwikkelingspotentieel.

Door veranderend winkelgedrag en het verdwijnen van kleinschalige werkgelegenheid zijn de plinten in de aanlooproutes van het centrum kwetsbaar voor leegstand en verloederding. Ook de Schiedamsedijk heeft te kampen met leegstand en beperkte aantrekkingskracht, ondanks de ligging aan de looproute naar de Kop van Zuid. Met een aantal ruimtelijke ingrepen en nieuwe verbindingen tussen de Leuvehaven en de Witte de Withstraat, worden de dijk en het achtergelegen Baankwartier opnieuw aantrekkelijk voor de vestiging van een gemengd programma in de nabijheid van de binnenstad.

Ingrepen in de leegstaande en gesloten plinten maken het mogelijk lokale productie en ambacht zichtbaar

te positioneren in de stad. Hiermee worden niet alleen de producten maar ook de makers in het gebied zichtbaar. Een verschuivende vraag van goedkope generieke massaproducten naar lokale ambachtelijke producten en diensten draagt bij aan de afzetkansen voor lokale makers. Uitgaande van de oorspronkelijke en bestaande activiteiten in het Baankwartier kan er mogelijk weer geproduceerd worden in het gebied. Mits op kleine schaal, zolang dit past binnen het bestemmingsplan, met nadruk op assemblage. Lokale producten die niet in de binnenstad (kunnen) worden gemaakt, kunnen hier wel worden getoond en verkocht.

Het specifiek branden van het gebied als etalage van de Rotterdamse maakindustrie draagt bij aan de dynamiek van de binnenstad.

SPECIFIEKE KANSEN VOOR WERKEN MET EEN BEPERKING

Voor werken met een beperking biedt

het Baankwartier vanwege de zichtbaarheid van het werk en het directe contact met de bezoeker, kansen voor mensen met creatieve en sociale vaardigheden. Hun talent staat in de schijnwerpers. Door de directe relatie tussen maker en publiek krijgt de participatie van mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt, als opmaat naar een inclusieve stad, een zichtbare uitwerking.

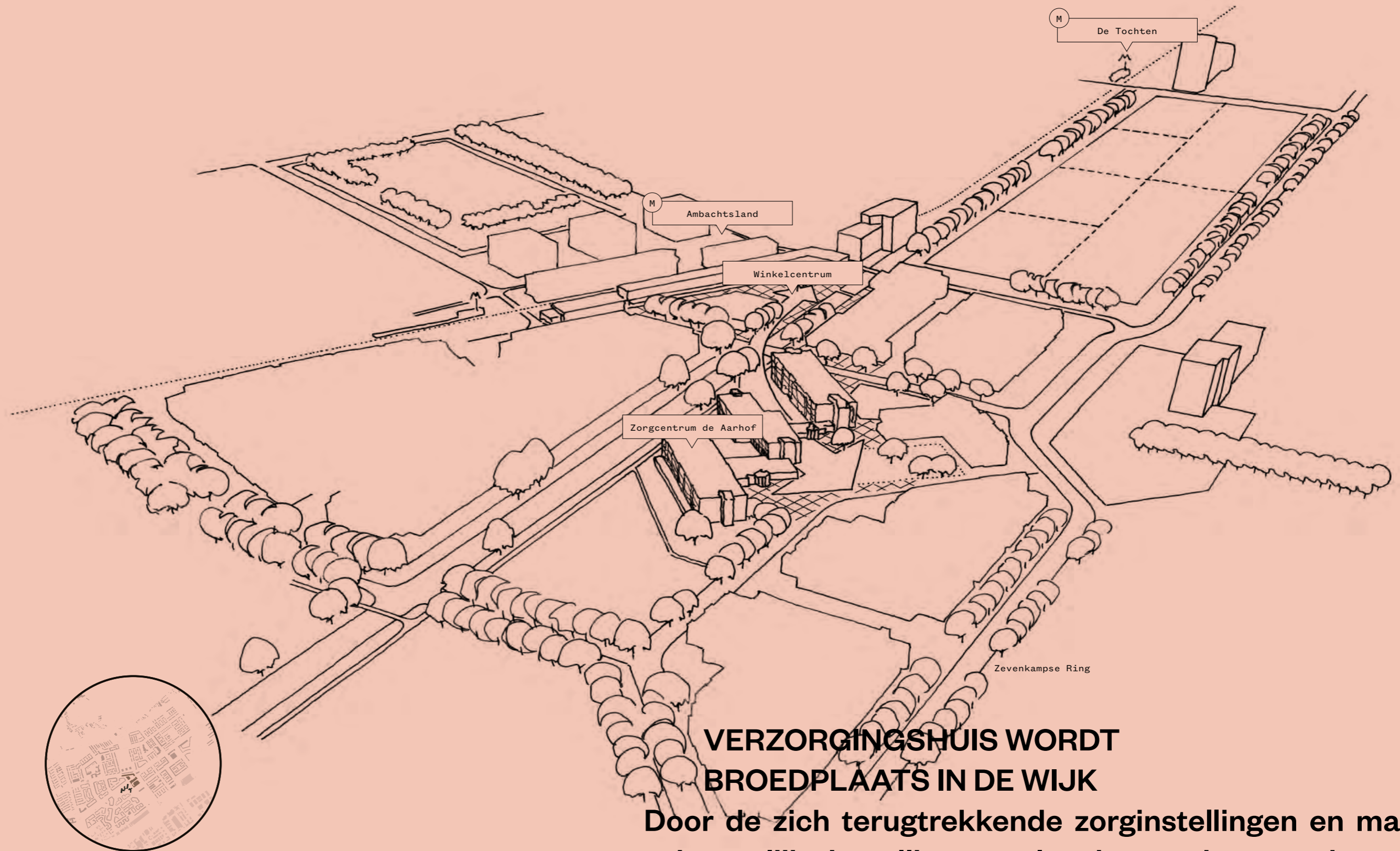
Momenteel bevindt zich reeds een aantal werkprojecten voor mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt in het gebied, zoals de reprodienst Pameijer Print en het Pameijer atelier Juffrouw Janssen. Ook bevindt zich een vestiging van Bouman GGZ in het gebied waaruit wordt deelgenomen aan projecten zoals schoonmaakacties. Het succesvolle Galerie Atelier Herenplaats, ook verbonden aan Pameijer, is per januari 2016 verhuisd uit het gebied.

Bij een toekomstige transformatie van het gebied is het van wezenlijk belang dat de zorgpartijen worden beschouwd als stakeholders die potentieel gekoppeld kunnen worden aan nieuwe en bestaande ondernemers. Uitgangspunt is het opzetten van duurzame werkprojecten en niet perse het handhaven van bestaande locaties.

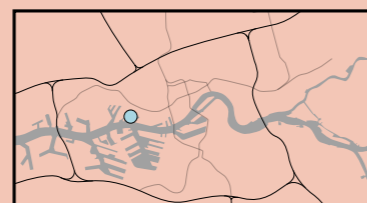
Het vertrek van de Herenplaats is hiervan een goed voorbeeld. Ingegeven

vanuit een nieuwe samenwerking met andere partijen op een andere locatie heeft de organisatie de kans gegrepen om zichzelf en haar cliënten verder te ontwikkelen. Met de samenwerking willen de partijen een nieuwe culturele instelling worden voor mensen met en zonder beperking, zoals het opzetten van workshops met scholen. Een ontwikkeling die met de gevestigde partijen in de omgeving van de Witte de With niet was ontstaan.

CASUS ZEVENKAMP

DE WOONLOCATIE

ROTTERDAM

VERZORGINGSHUIS WORDT BROEDPLAATS IN DE WIJK

Door de zich terugtrekkende zorginstellingen en maatschappelijke instellingen en leegkomende zorggebouwen staat de wijk Zevenkamp op een kantelpunt. Het onderzoek richt zich op de mogelijke transformatie van het verzorgingshuis De Aarhof om invulling te geven aan nieuwe concepten rondom zorg en werk voor de wijk.

Een mix van wonen, werken en leren maakt het mogelijk om woon- en werkplekken voor mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt op één locatie te organiseren.

RUIMTELIJK-PROGRAMMATISCHE ONTWIKKELING

ZEVENKAMP

Wonen in de polder

De wijk Zevenkamp werd eind jaren '70 gebouwd als het Rotterdamse antwoord op de trek uit de stad. Met de opkomst van de auto werd men steeds mobieler en was het niet langer noodzakelijk om nabij het werk in de stad te blijven wonen. Gezinnen die het zich konden veroorloven zochten de ruimte in de buitenwijken op. Zevenkamp werd in vier fasen gebouwd rondom een centraal voorzieningencentrum. Aan de rand werden groene recreatieve voorzieningen gerealiseerd. In het stedenbouwkundig ontwerp van de wijk stond het wonen centraal en was geen ruimte voor bedrijvigheid. De wijk bestaat daardoor voor het overgrote deel uit geschakelde rijwoningen en appartementsgebouwen met enkel een woonbestemming. Binnen de wijk vormen de zorg-, welzijn- of onderwijsvoorzieningen qua schaal, maat en bestemming een uitzondering.

CENTRUMFUNCTIES

IN DE WIJK

Het hart van Zevenkamp bestond uit het winkelcentrum Ambachtsland, het gemeentelijke sportcentrum, het welzijns- en buurtcentrum (LCC) en verzorgingshuis De Aarhof. Deze voorzieningen werden geclusterd rondom het metrostation.

Juist deze voorzieningen werden de laatste jaren door de economische crisis en gemeentelijke bezuinigingen in hun voortbestaan bedreigd. Hiermee is de fysieke en sociale infrastructuur van de wijk onder druk komen te staan. Zevenkamp scoort momenteel slechter dan het Rotterdamse gemiddelde wat betreft het voorzieningenniveau.¹

1 – Cijfers: gemeente Rotterdam; OBI, Wijkprofiel 2014-2016

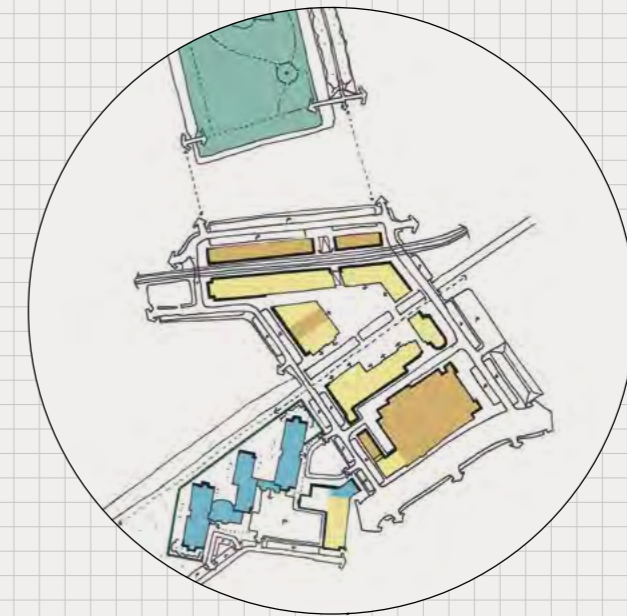

Wonen in de polder, Zevenkamp op de voorgrond in aanbouw

De metro verbindt de nieuwe woonwijk met de stad

ZEVENKAMP
Wonen in de polder

VOGELVLUCHTTEKENING VAN ZEVENKAMP MET
VOORZIENINGEN OP BUURT EN WIJKNIVEAU

- zorg-, welzijn- of onderwijsvoorzieningen
- commerciële functies
- gemengde functies
- wonen

DE AARHOF

Strategische positie in de wijk

De Aarhof is één van de honderden zorggebouwen in Nederland die als gevolg van de extramuralisatie in de zorg met sluiting wordt bedreigd. De strategische positie in de wijk is aanleiding om te onderzoeken of De Aarhof geschikt is om nieuwe initiatieven en programma's te faciliteren waarvoor elders in de wijk geen ruimte is.

De Aarhof ligt in het hart van de wijk, op loopafstand van het winkelcentrum, de metro en het centrale park met diverse voorzieningen. Daarnaast is het gebouw goed bereikbaar door zijn ligging aan de hoofdfietsroute en de Zevenkampse ring.

KENMERKENDE GEBOUW TYPOLOGIE UIT DE JAREN '70

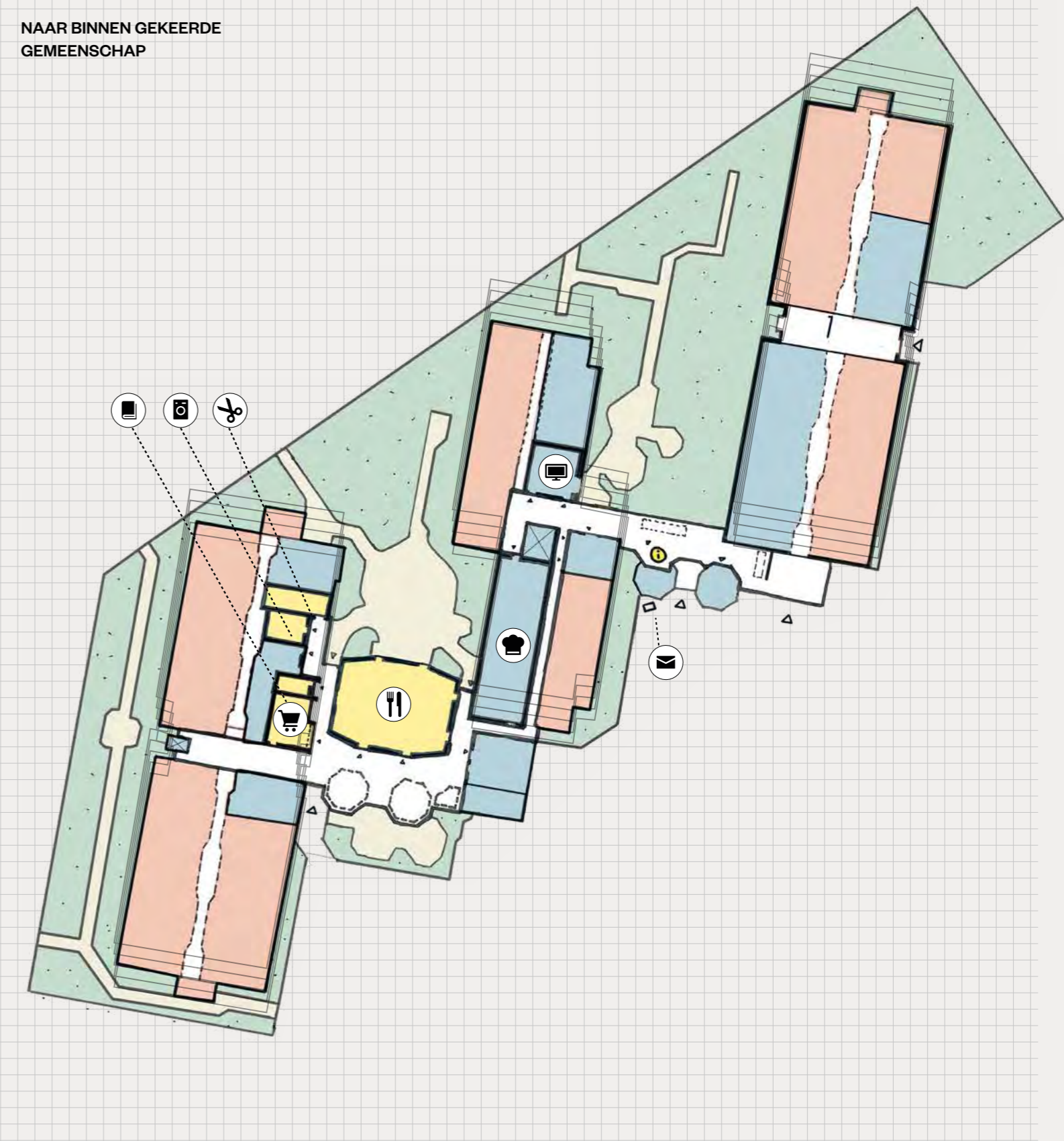
De typologie van het gebouw hangt samen met de oorspronkelijke opzet als verzorgingshuis met alle voorzieningen onder één dak. De Aarhof bestaat uit drie gebouwvleugels met woningen op een plint. De middenvleugel is ontworpen voor bewoners met een grote zorgbehoefte en de andere twee vleugels voor aanleunwoningen. Geheel in de stijl van de jaren '70 is de begane grond vormgegeven als een doorlopende corridor,

die functioneert als een publieke straat. Deze binnenstraat met verschillende voorzieningen, zoals een winkel, bibliotheek, kapper, eet- en evenementenzaal en werkruimtes voor personeel, verbindt de drie gebouwvleugels met elkaar. De entree met de receptie en de semi-openbare recreatieruimte zijn als kiosken zowel van binnen als van buiten herkenbaar.

NAAR BINNEN GEKEERDE GEMEENSCHAP

Ondanks de aanwezige semi-openbare voorzieningen en de publiek toegankelijke binnenstraat heeft De Aarhof vooral gefunctioneerd als een naar binnen gekeerde gemeenschap. Voor de wijkbewoners heeft de functie van het verzorgingshuis een drempelverhogende werking. De ruimtelijke verschijningsvorm van de inrichting en het gebouw versterkt het beeld van een gesloten instelling. Het terrein aan de noordzijde is afgesloten door hekken en hagen en de gebouwvleugels hebben blinde kopgevels waardoor het gebouw zich lijkt af te sluiten van het voorzieningencentrum. De hoofdentree aan de zuidzijde heeft een weinig uitnodigend karakter door de ligging aan de functioneel ingerichte parkeerplaats.

NAAR BINNEN GEKEERDE GEMEENSCHAP

PLATTEGROND VAN DE OORSPRONKELIJKE OPZET VAN DE AARHOF MET DE VERSCHILLENDE FUNCTIES OP DE BEGANE GROND

- semi-openbare voorzieningen voor bewoners en bezoekers
- werkruimte voor personeel
- zorgwoningen

Blinde kopgevel naar het voorzieningencentrum

Gesloten erfafscheiding aan de noordzijde

Entree verscholen achter parkeerterrein

Blinde gevels aan parkeerterrein

Westelijke entree

Hoofdentree

Impressie van het besloten karakter van De Aarhof

Entreerimte met receptie

Bewegwijzing

Doorlopende corridor

Huiswinkel

Semi-openbare recreatieruimte

Eetzaal

Impressie van de binnenstraat in De Aarhof

OPENEN NAAR DE BUURT

Door de vestiging van het gezondheidscentrum Zevenkamp in De Aarhof is een eerste verandering gekomen in de oriëntatie van het gebouw op de wijk. Oorspronkelijk lagen alle voorzieningen aan de doorlopende corridor, ontsloten vanuit de centrale entree. Omdat het gezondheidscentrum diensten aanbiedt aan de gehele wijk is er een nieuwe publieke entree in de richting van het winkelcentrum gecreëerd. De renovatie van deze gevel is een eerste aanzet, het gebouw een representatieve uitstraling te geven. Voor bewoners van De Aarhof is de huisvesting van het gezondheidscentrum, gekoppeld aan de doorlopende corridor, een aanvulling op de bestaande voorzieningen.

voorzieningen verdwenen en komt het voortbestaan van de overgebleven voorzieningen verder onder druk te staan.

Renovatie van de begane grond met nieuwe entree voor het gezondheidscentrum

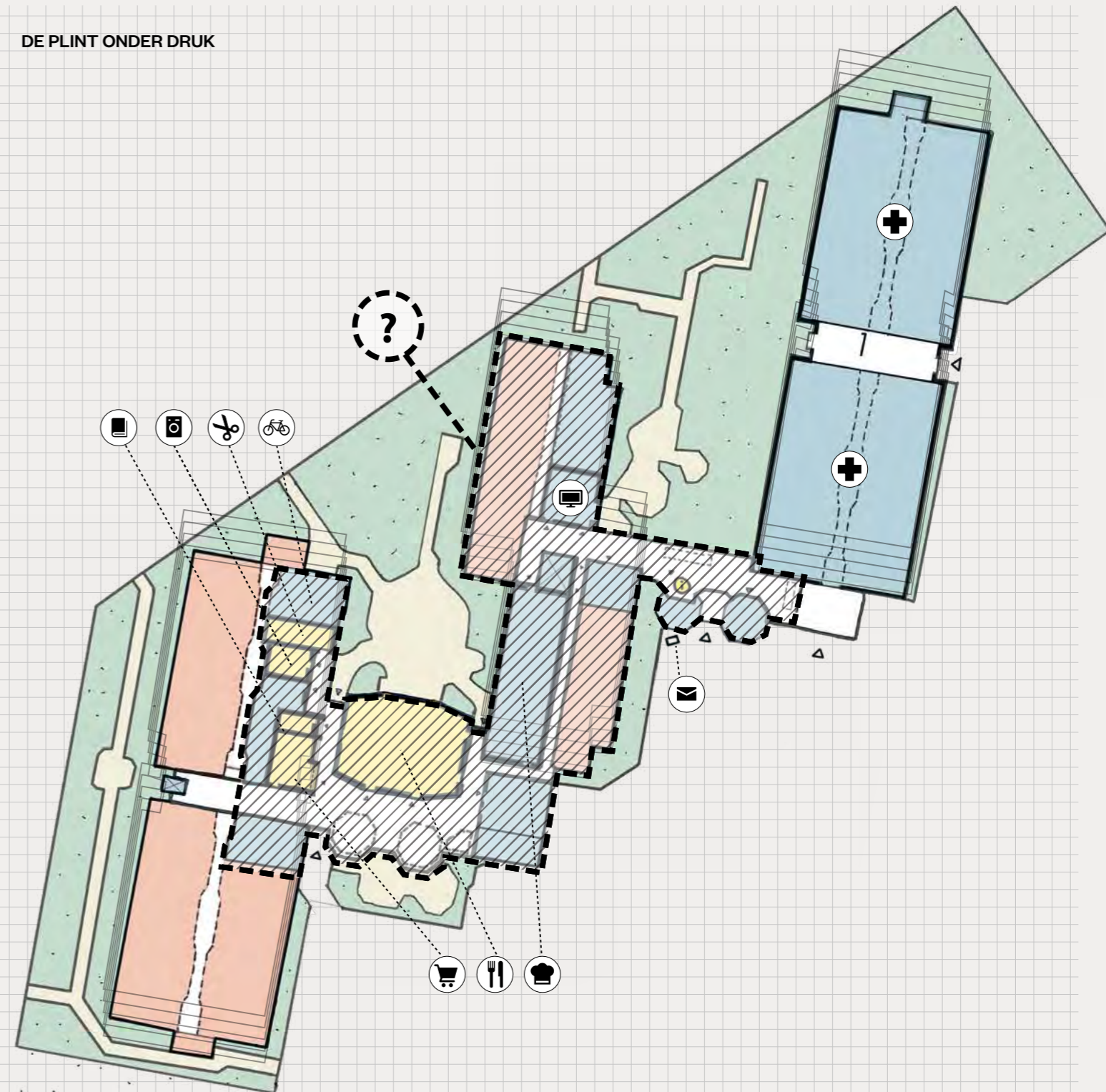

Interieur van het gezondheidscentrum

DE PLINT ONDER DRUK

Door de transities in de zorg (van AWBZ naar Wmo) wordt de verzorgingshuiszorg niet langer vergoed. Veel zorgorganisaties kiezen ervoor deze zorg niet langer aan te bieden. Ouderen met een zwaarder zorg-zwaarte-pakket (ZZP) krijgen een plaats in een verpleeghuis aangeboden. Anderen worden geacht langer thuis te blijven wonen of moeten op zoek naar een alternatief. Door het vertrek eind 2015 van zorgorganisatie Laurens uit De Aarhof is een deel van de

DE PLINT ONDER DRUK

PLATTEGROND VAN DE AARHOF MET HUIDIG GEBRUIK

- Gezondheidscentrum in de oostelijke vleugel
- ▨ Leegkomende ruimtes door het verdwijnen van voorzieningen

TRANSFORMATIE- OPGAVE PROGRAMMA

NIEUWE EXPLOITATIE- MOGELIJKHEDEN VOOR DE AARHOF

Woningcorporatie WoonCompass staat als eigenaar voor de opgave de programmatische en ruimtelijke transformatie van De Aarhof te onderzoeken. Welk programma's kunnen het gebouw vullen? Welke betekenis heeft dit voor de bewoners en is er samenwerking

mogelijk met bestaande initiatieven? Hoe kan de transformatie van De Aarhof van betekenis zijn voor de wijk? Kan werk in de vorm van kleinschalige dienstverlening, reparaties of productie voor de buurt gekoppeld worden aan nieuwe woonvormen in De Aarhof? En is dit een aanvulling op het bestaande winkelcentrum en versterkt het de sociaal-maatschappelijke structuur?

De volgende vier scenario's uit de studie 'Vier bedrijfsmodellen voor de plint'¹ zijn onderzocht als programmering van De Aarhof:

- **Gezond en gemakkelijk; exploitatie van plint als voorzieningencluster rond gezondheid, wellness en horeca;**
- **Sociale onderneming; exploitatie van plint door een integrale aanbieder van services rond zorg, werk en welzijn;**
- **Van en voor de buurt; exploitatie van de plint door een vrijwilligersgemeenschap;**
- **All-inclusive; exploitatie van de plint door een zorginstelling of hoteliers op basis van een integraal service arrangement.**

Het model 'Gezond en Gemakkelijk' is deels van toepassing op het bestaande gezondheidscentrum.

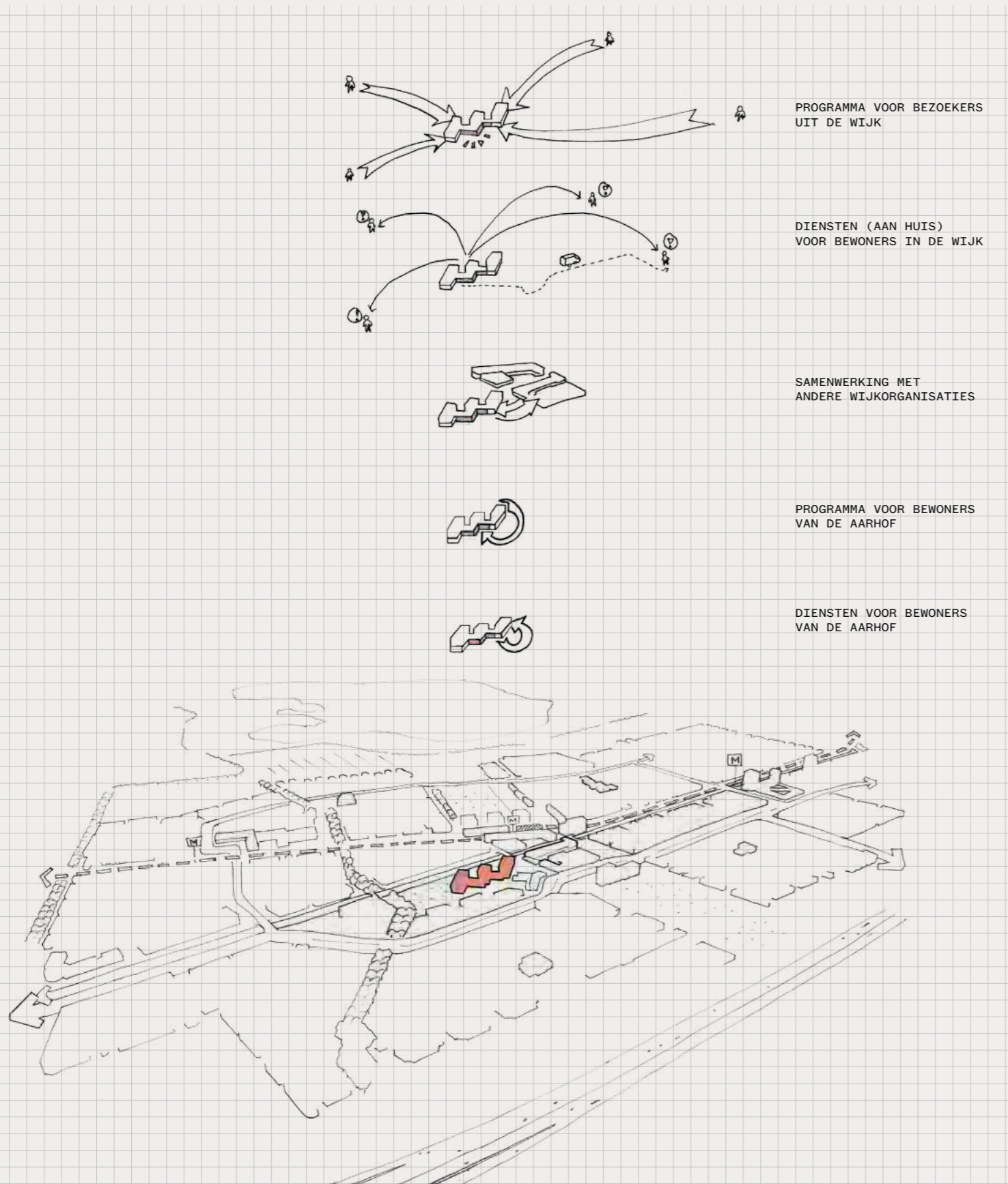
Het model 'Sociale onderneming' richt zich specifiek op werk voor mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt. De Aarhof biedt de mogelijkheid om een woonfunctie te combineren met

verschillende bedrijfsfuncties in de plint. Werkzaamheden vanuit het gebouw, eventueel in samenwerking met andere wijkorganisaties, dragen bij aan de sociale dynamiek in de wijk.

Het model 'Van en voor de buurt' is gericht op programmering voor de wijk geïnitieerd door bewoners en organisaties uit Zevenkamp. Belangrijke randvoorwaarde is een ruimtelijke transformatie van De Aarhof. Een gebouw met een openbare uitstraling en een nieuwe identiteit met aantrekkingskracht op meerdere doelgroepen uit de wijk.

Het model 'All-inclusive' is een hedendaagse variant van het verzorgingshuis met programma's en diensten voor bestaande en nieuwe bewoners van De Aarhof. Het versterken van de relatie met de buurt is minder vanzelfsprekend en de bijdrage aan de sociale infrastructuur van de wijk beperkt.

1 – Van Leent, M (De Wijkplaats), 2014, 'Vier bedrijfsmodellen voor de plint'

DE AARHOF ALS SOCIALE ONDERNEMING

Woningcorporatie WoonCompas stelt zich ten doel huisvesting te bieden aan ouderen en kwetsbare doelgroepen die daar niet zelfstandig in kunnen voorzien. Vanuit deze doelstelling zijn samen met Pameijer de mogelijkheden verkend om in De Aarhof woon- en werkruimtes te realiseren voor mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt.

Dit heeft als voordeel dat cliënten kunnen werken in een vertrouwde en stabiele omgeving dichtbij huis. Dit vergemakkelijkt de eerste stap op de arbeidsmarkt en voorkomt hoge vervoerskosten.

Voor de transformatie van De Aarhof is de mogelijkheid geschetst dat cliënten zelf mee kunnen werken aan de realisatie van de eigen woonunits en renovatie van de begane grond. Werkervaring die later ingezet kan worden wanneer ook diensten voor de buurt worden geleverd. Cliënten halen veel positieve energie uit werk dat een zichtbaar resultaat oplevert.

GEEN BUSINESSCASE VANUIT DE ZORG

Een combinatie van wonen en werken heeft een potentiële meerwaarde voor de cliënt én de locatie. Het is echter niet gelukt om met Pameijer een businesscase op te zetten voor De Aarhof. In het

licht van de transities in de zorg kiest de instelling ervoor zich te beperken tot haar kerntaak: de begeleiding van de cliënt op de arbeidsmarkt. De achterliggende gedachte is dat ondernemers beter in staat zijn een professionele en levensvatbare businesscase op te zetten. De verantwoordelijkheid om arbeidsplaatsen voor mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt te realiseren ligt daarmee bij het bedrijfsleven.

DE AARHOF VAN EN VOOR DE BUURT

Als onderdeel van de basisinfrastructuur welzijn ontwikkelt de gemeente Rotterdam in elke wijk minimaal één centrale plek als knooppunt voor het organiseren van sociaal maatschappelijke activiteiten. Dit wordt ook wel het Huis van de Wijk genoemd; een uitnodigende publieke ruimte in de wijk waar mensen elkaar ontmoeten en gezamenlijk initiatieven kunnen ontplooiën.¹ De gemeente verwacht dat het eigenaarschap en het beheer van deze Huizen van de Wijk door wijkbewoners wordt opgepakt. Met als resultaat meer sociale interactie en programmering afgestemd op de behoeften in de buurt. De verwachting is dat een efficiënte clustering leidt tot kostenreductie van de gemeentelijke huisvestingslasten. Alhoewel de Aarhof geen

gemeentelijk eigendom is, is de strategische ligging aanleiding een koppeling tussen het programma van het Huis van de Wijk en De Aarhof te onderzoeken. Aandachtspunt is dat hierbij voldoende ruimte blijft voor spontane organisatievormen vanuit de wijk en startende initiatieven.

KANSEN VOOR ZELF ORGANISATIE VANUIT DE WIJK

In aansluiting op het bestaande gezondheidscentrum en ontwikkelingen in de wijk is een exploitatie van De Aarhof door een combinatie van de vier bedrijfsmodellen kansrijk.

Zo wordt de afhankelijkheid van één doelgroep en geldstroom beperkt en ontstaat er ruimte voor het experiment en onverwachte samenwerkingsvormen. Een breed gedragen exploitatiemodel is noodzakelijk vanwege de beperkte investeringsmogelijkheden van WoonCompas door de wettelijk verplichte focus op haar kerntaak.

WoonCompas wil inzetten op zelforganisatie voor de transformatie van De Aarhof vanuit de gedachte dat dit leidt tot een duurzame ontwikkeling van het gebouw en de wijk. De transformatie van De Aarhof heeft de meeste kans van slagen als deze gebaseerd is op

behoefte in de wijk en wordt geïnitieerd door lokale actoren.

Aan de hand van Rotterdamse praktijkvoorbeelden (Leeszaal West, Hotspot Hutspot, Magis 010)² hebben we, vooruitlopend op een brede discussie met lokale belanghebbenden, een mogelijke toekomst voor De Aarhof verbeeld. Een laagdrempelige ontmoetingsplaats voor en door de wijk met een koffie- en spelkamer, een kookclub voor wijkbewoners, een dependance van een lokaal groeninitiatief of wijkwerkplaats. De Aarhof als wijkcoöperatie waarin verschillende partijen zijn gehuisvest die gezamenlijk bijdragen aan het versterken van de economische en sociaal-maatschappelijke structuur van de wijk.

Als vervolg op deze studie wil WoonCompas samen met de wijk middels een open oproep 'The Voice of Zevenkamp' initiatieven en ideeën selecteren. De gekozen initiatiefnemers krijgen in de beginperiode tegen minimale kosten de benodigde ruimte ter beschikking. In deze periode krijgen de initiatiefnemers niet alleen de tijd om het eigen idee uit te voeren, maar ook om gezamenlijk een passend exploitatiemodel te ontwikkelen voor de gehele Aarhof.

1 – A. van Egeraat, J. Clement (gemeente Rotterdam), juni 2015, 'Nieuw Rotterdams Welzijn 2016-2019' (Kadernotitie).

2 – Zie pagina 194 'Bijeenkomst De Aarhof'

RUIMTELIJKE MODELLEN

OPENEN NAAR DE BUURT

Voor De Aarhof zijn de ruimtelijke ingrepen verkend die noodzakelijk zijn voor de transformatie van het gebouw. De ingrepen hebben als uitgangspunt dat zij bijdragen aan de toegankelijkheid van het gebouw en de zichtbaarheid en herkenbaarheid van de nieuwe functies en gebruikers.

Twee modellen zijn uitgewerkt: een model waarbij het ruimtelijke casco zoveel mogelijk intact is gehouden en een model met meer ingrepen en een hoger investeringsniveau. In dit tweede model wordt een deel van de begane grond gesloopt om ruimte te maken voor een centraal plein waaraan de functies komen te liggen.

1 | MOGELIJKHEDEN UITGAANDE VAN HET BESTAANDE CASCO

Uit de ruimtelijke analyse van het gebouw is naar voren gekomen dat De Aarhof momenteel een sterk naar binnen gekeerd gebouw is. De interne corridor verbindt weliswaar alle ruimtes in het gebouw, maar tegelijkertijd is het hier

lastig oriënteren en wordt er een barrière gecreëerd tussen de noord- en zuidzijde van het gebouw. De corridor is smal en donker en de haakse, soms doodlopende routes bieden weinig overzicht voor de bezoeker. Een nieuwe bestemming met verschillende gebruikers vraagt om aanpassingen aan de corridor (lichter, ruimer, meer gebruikersvriendelijk). De transformatie van de oostvleugel ten behoeve van het Gezondheidscentrum vormt een goed voorbeeld.

Ondanks de centrale positie in de wijk ligt De Aarhof decentraal ten opzichte van het Ambachtsplein. Dit wordt met name veroorzaakt door de oriëntatie van de entree op het parkeerterrein, waardoor het gebouw met de achterzijde naar het winkelcentrum toe ligt. De langzaamverkeersroute langs de Ommoordse tocht, die een directe verbinding met het winkelcentrum biedt, is aanleiding om het gebouw een entree te geven aan deze achterzijde. Samen met het herinrichten van de tuin en deze toegankelijk te maken voor publiek krijgt De Aarhof een nieuwe oriëntatie op het winkelcentrum en wordt deze achterzijde een nieuwe voorzijde.

2 | MOGELIJKHEDEN UITGAANDE VAN EEN DOORBRAAK

In dit model wordt de verbinding tussen het winkelcentrum en De Aarhof verder versterkt door de gesloten plint te doorbreken. Dit is mogelijk door de sloop van de hoofdingang tussen de centrale en oostelijke gebouwvleugel. Hierdoor ontstaat er een nieuw centraal plein tussen beide vleugels als een nieuwe ontmoetingsplek voor de buurt. Het bestaande gezondheidscentrum en nieuwe programma's in de middenvleugel van het gebouw worden daarmee een vanzelfsprekend onderdeel van de openbare ruimte rondom het winkelcentrum.

De ruimtes in de plint kunnen door deze ingreep worden ontsloten vanaf het nieuwe plein. Het gesloten beeld van de plint krijgt een nieuwe transparante uitstraling door het toepassen van grote open puien in de gevel. Zelfstandige initiatieven krijgen niet alleen de mogelijkheid zich hier te vestigen maar kunnen zich hierdoor ook presenteren naar de wijk. Door de nieuwe functies te clusteren rondom het plein profiteren de initiatieven maximaal van elkaars aanwezigheid door samenwerking, uitwisseling en medegebruik.

PLEK VAN ONTMOETING

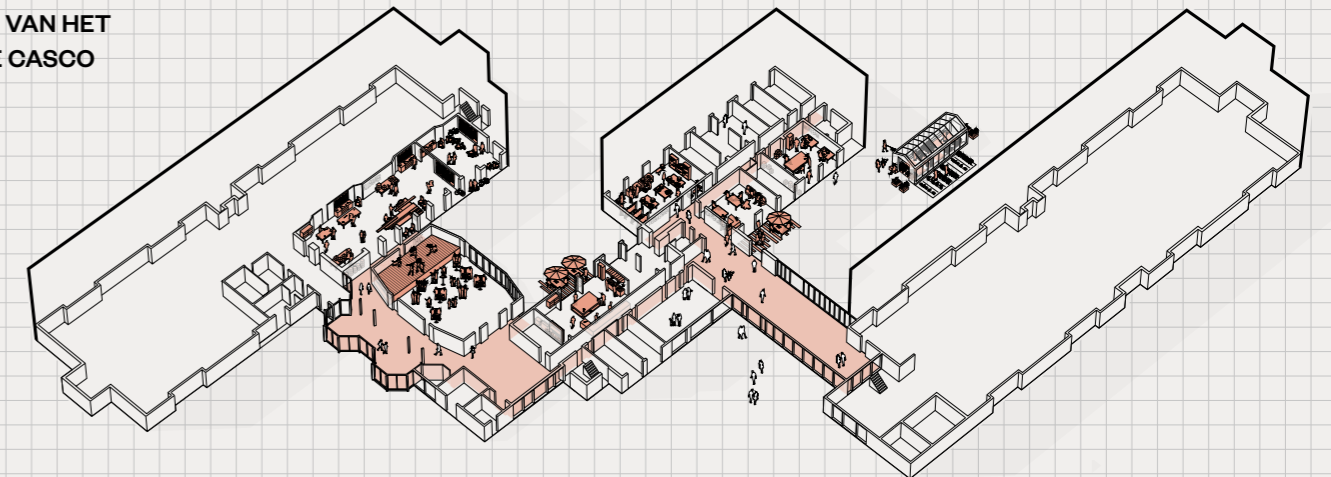
De voormalig besloten tuin kan door een

nieuwe inrichting en nieuwe programmatische invulling van de plint betekenis krijgen als ontmoetingsplek voor de wijk. Voor de twee ruimtelijke transformatiemodellen is de uitstraling van de plint samen met een mogelijke inrichting van de buitenruimte verbeeld.

In het eerste model heeft de besloten ruimte tussen de vleugels een meer semi-openbaar karakter. Een lokaal groeninitiatief als Wollefooppengroen kan hier een dependance krijgen waar groenten of kruiden worden verbouwd. Samenhangend met het groeninitiatief krijgt het gebouw een meer duurzame uitstraling. Bijvoorbeeld door te starten met het vergroenen van de kopgevels. De voormalige hoofdentree is heringericht als openbare ontmoetingsruimte met een terras in de tuin. Deze hoofdentree heeft aan beide zijden een glazen gevel om de voor- en achterzijde van het gebouw bij elkaar te betrekken.

In het tweede model heeft het nieuwe openbare plein een hoogwaardige bijpassende inrichting die aansluit op de buurtgerichte functies en representatieve uitstraling naar de wijk. Een eenduidige uitstraling van de gevel met een doorlopende luifel en hoogwaardige uitstraling van het nieuwe plein verbindt De Aarhof met het programma en het openbare karakter van het winkelcentrum en omliggende voorzieningen.

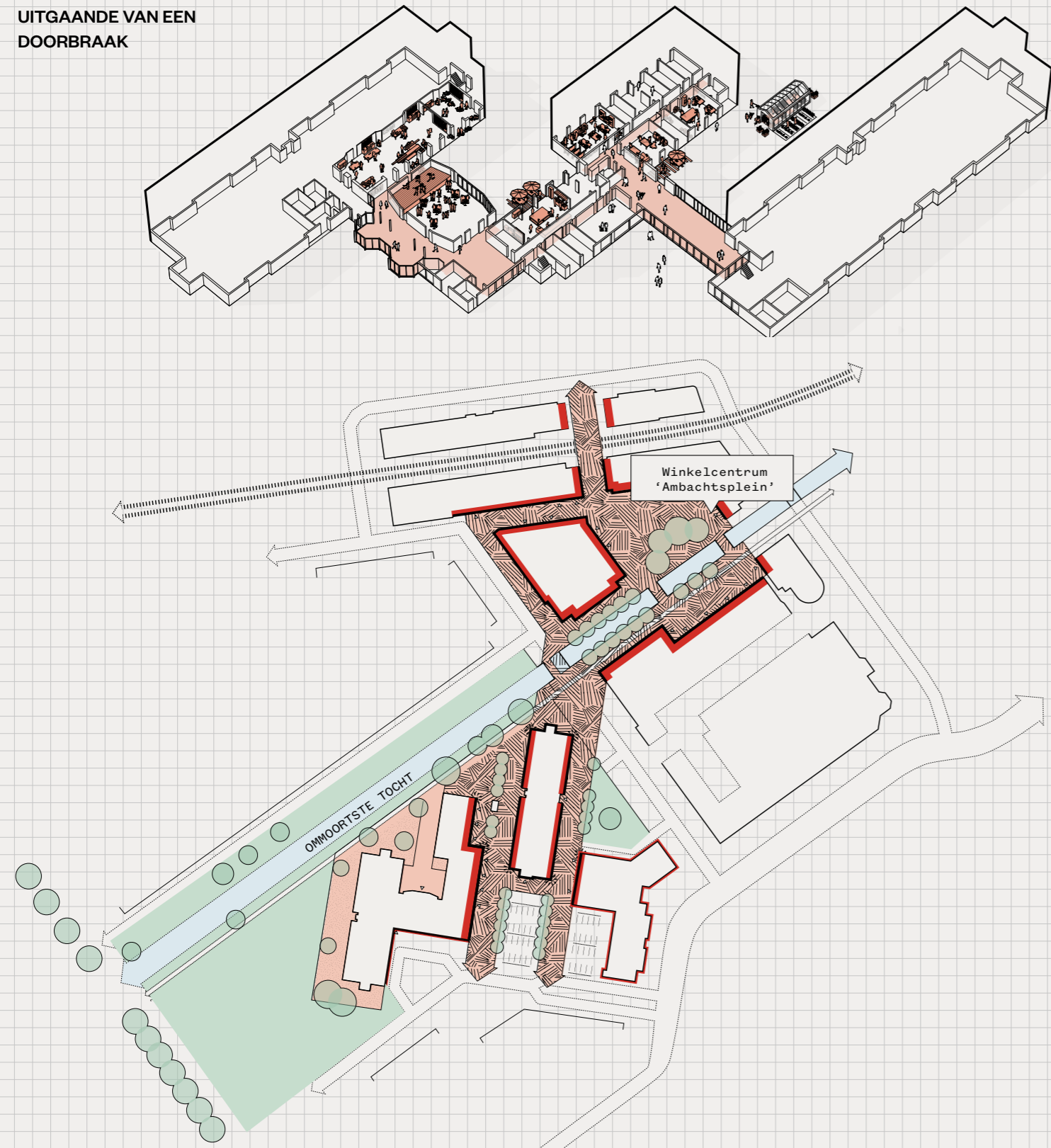
1 | MOGELIJKHEDEN UITGAANDE VAN HET BESTAANDE CASCO

BOVEN:
Nieuwe functies aan
vernieuwde corridor

ONDER:
Bestaande tuin samen met
nieuwe entree verbonden
met het winkelcentrum

2 | MOGELIJKHEDEN
UITGAANDE VAN EEN
DOORBRAAK

BOVEN:
Nieuwe functies geclusterd in de nieuwe plint

ONDER:
Centraal plein tussen de midden en oostelijke
vleugel verbonden met het winkelcentrum

PLEK VAN ONTMOETING

Bestaande situatie noordzijde gebouw met besloten tuin

1 | Gebruik van bestaande casco en openen van de besloten tuin

2 | Doorbraak en nieuw centraal plein

DE ZEVEN KAMERS

EEN NIEUWE IDENTITEIT VOOR DE AARHOF

Naast ruimtelijke ingrepen voor het gebouw is het concept De Zeven Kamers ontwikkeld. Een gezamenlijke identiteit als verbinding tussen de verschillende initiatieven en programma's die kunnen ontstaan vanuit een nieuwe wijkcoöperatie. Een nieuwe overkoepelende huisstijl voor initiatieven in De Aarhof, die bijdraagt aan de herkenbaarheid en bekendheid in de wijk en het openbare karakter van De Aarhof uitstraalt. Aantrekkelijk, uitnodigend en toegankelijk zijn hierbij de kernpunten. De Zeven Kamers niet alleen als nieuwe naam en identiteit, maar ook als een zichtbare uiting van de betrokkenheid bij de wijk.

Het concept van De Zeven Kamers sluit aan op een belangrijke les van Leeszaal West. Een duidelijke keuze in programmering en uitstraling is bepalend geweest voor het succes van de Leeszaal. Leeszaal West is een laagdrempelige ontmoetingsruimte in Rotterdam West met een breed programma op het gebied van taal, literatuur en cultuur. Wijkbewoners hebben hier vanuit een

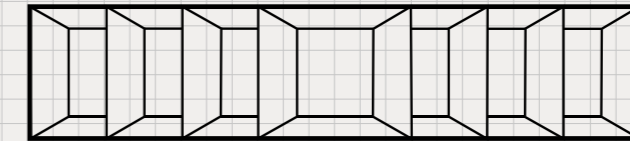
reeks vrijblijvende evenementen samen toegewerkt naar een permanente locatie voor de Leeszaal.

Geïnspireerd op bestaande praktijkvoorbeelden is de toepassing van een nieuwe huisstijl De Zeven Kamers voor verschillende initiatieven verbeeld.

DE KOFFIEKAMER Een ontmoetingsplek voor de buurt

De Koffiekamer, als plek van ontmoeting, is wellicht het meest sprekende voorbeeld waarbij branding een steeds prominentere rol is gaan spelen in het bedrijfsmodel van de ondernemer. Er zijn talloze handleidingen voor het succesvol opstarten van een koffiezaak; van het logo op het koffiekopje tot het interieur. Voor De Aarhof gaat het niet om het ontwikkelen van zo'n 'hippe' koffiezaak, maar om het nadenken over de uitstraling van De Zeven Kamers als plek voor ontmoeting van en voor de bewoners van wijk Zevenkamp.

DE KOFFIEKAMER

de Zeven Kamers

DE SPELKAMER

Activiteiten voor en door bewoners

Bestaande spel- en recreatieactiviteiten in De Aarhof zijn het startpunt voor de Spelkamer; een plek voor nieuwe ontmoetingen. Samen met de bestaande bewonersnetwerken kan een programmering ontwikkeld worden voor en door wijkbewoners vanuit De Zeven Kamers.

DE KLUSKAMER

Een samenwerkingsmodel voor wijkdiensten

De Kluskamer is een verzamelnaam voor klussen en diensten voor de wijk vanuit een leer-werkplaats binnen De Zeven Kamers. Te denken valt aan een maaltijddienst, bezorgservice, schoonmaakhulp of reparatieservice als onderdeel van een vitale sociale infrastructuur. De herkenbare identiteit verbindt de verschillende diensten in de wijk en vergroot onderlinge betrokkenheid tussen bewoners.

DE ZEVEN KAMERS TOOLBOX

Een product voor de buurt

De Toolbox is een bouwpakket speciaal gemaakt voor De Zeven Kamers. Dit bouwpakket is een innovatief product van de Rotterdamse Maakindustrie met typische Zevenkampse producten. De productie en assemblage is afgestemd op de vaardigheden van met mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt. De opgedane kennis is het startpunt voor deze doelgroep om als nieuwe bewoner van De Aarhof de verouderde woonruimtes zelf te transformeren. Om vorm te geven aan de gezamenlijke identiteit van de Zeven Kamers wordt de Toolbox ook aangeboden aan nieuwe initiatiefnemers die zich vestigen in de vernieuwde plint. Uiteindelijk kan de productie ook worden opgeschaald tot een product wat wordt verkocht in de wijk of elders in de stad.

DE SPELKAMER

DE KLUSKAMER

DE ZEVEN KAMER TOOLBOX

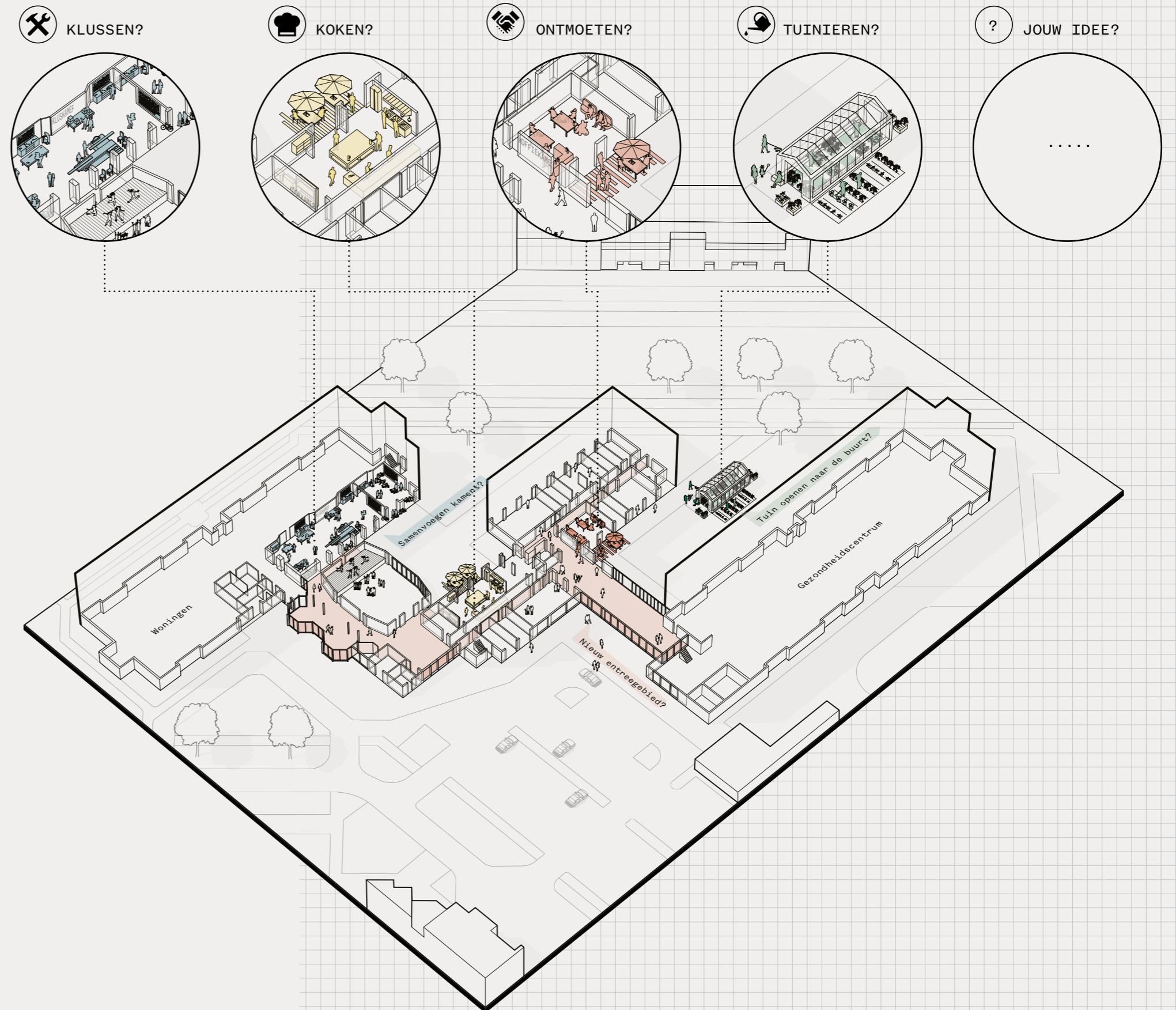

EEN OPROEP TOT NIEUWE INITIATIEVEN

EEN NIEUWE TOEKOMST VOOR DE AARHOF

Samen met WoonCompas is nagedacht op welke manier de wijk betrokken kan worden bij een nieuwe invulling van De Aarhof.

In gesprek met lokale ondernemers en bewoners heeft dit al tot de eerste ideeën geleid. Heeft u ook een idee voor een nieuwe toekomst voor De Aarhof? Laat het WoonCompas weten!

KANSEN VOOR WERKEN MET EEN BEPERKING

BEVINDINGEN

Een nieuwe identiteit voor De Aarhof met een mix van wonen, werken en leren maakt het mogelijk om woon- en werkplekken voor mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt op één locatie te organiseren. Zo kunnen zij ervaring op doen met werk binnen een vertrouwde omgeving en doorgroeien binnen het sociaal maatschappelijk netwerk van Zevenkamp.

De mogelijkheid om juist verschillende initiatieven onder één dak onder te brengen, met een bredere functie voor de wijk, maakt het mogelijk om vanuit een ondernemend oog te kijken naar alternatieve verdienmodellen. Gedacht kan worden aan een uitwisseling van reststromen bij een groenproject of een cursusaanbod voor wijkbewoners vanuit keuken of werkplaats.

Door zich terugtrekkende zorginstellingen en andere maatschappelijke instellingen staat de fysieke en sociale infrastructuur van de wijk Zevenkamp onder druk. Ondanks de inspanningen

van gemeente en belanghebbenden is het voortbestaan van het voorzieningen-centrum niet vanzelfsprekend. Ook het zorggebouw De Aarhof komt deels leeg te staan met het vertrek van zorgorganisatie Laurens.

Het ontwerpend onderzoek laat zien dat, de centrale positie van het gebouw De Aarhof in de wijk en de maatschappelijke doelstellingen van eigenaar WoonCompas, kansen biedt voor een nieuwe invulling door bewoners en ondernemers, op basis van nieuwe vormen van samenwerking en zelforganisatie binnen de wijk. Werk in de vorm van kleinschalige dienstverlening, reparaties of productie van en voor de buurt, aanvullend op het commerciële winkel aanbod, kunnen bijdragen aan het vitaal houden van de sociale infrastructuur in de wijk.

Een belangrijke randvoorwaarde voor het huisvesten van nieuwe functies in De Aarhof, is het openen van het gebouw naar de omgeving. De Aarhof heeft van oorsprong een sterk naar

binnen gekeerd karakter. De studie toont een aantal ruimtelijke ingrepen die het gebouw een openbaar karakter geeft en verbindingen mogelijk maakt met het aangrenzende winkelcentrum en de omliggende buurten.

Naast ruimtelijke ingrepen voor het gebouw is het concept De Zeven Kamers ontwikkeld. Een nieuwe identiteit die de verschillende initiatieven en programma's verbindt en de herkenbaarheid en betrokkenheid vanuit de wijk vergroot.

Onze bevindingen over De Aarhof zijn bevestigd in gesprek met belanghebbenden op een door ons georganiseerde bijeenkomst: De belangrijkste termen van de dag waren: transparantie, openbaarheid, het omkeren van het gebouw en het betrekken van de buurt. Van belang is dat partijen niet op elkaar wachten, maar dat er iets zichtbaars gebeurt. Dit genereert vervolgens nieuwe activiteiten.

SPECIFIEKE KANSEN VOOR WERKEN MET EEN BEPERKING

Een nieuwe identiteit voor De Aarhof met een mix van wonen, werken en leren maakt het mogelijk om woon- en werkplekken voor mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt op één locatie te

organiseren. Zo kunnen zij ervaring op doen met werk binnen een vertrouwde omgeving en doorgroeien binnen het sociaal maatschappelijk netwerk van Zevenkamp.

De mogelijkheid om juist verschillende initiatieven onder één dak onder te brengen, met een bredere functie voor de wijk, maakt het mogelijk om vanuit een ondernemend oog te kijken naar alternatieve verdienmodellen. Gedacht kan worden aan een uitwisseling van reststromen bij een groenproject of een cursusaanbod voor wijkbewoners vanuit keuken of werkplaats.

Foto essay

VAN ZORG NAAR WERK

Belangrijk voor de transitie van zorg naar werk is de werkplaats, niet alleen als plek van kennisoverdracht en opleiding, maar ook als zichtbare werklocatie in de stad. In Rotterdam zijn reeds een aantal van deze werkplaatsen gevestigd. Er wordt gewerkt aan uiteenlopende producten voor en door Rotterdammers. Fotograaf Geisje van der Linden ging op bezoek bij Bakker Vlinder aan de Nieuwe Binnenweg, Meneer van Houten, een houtwerkplaats aan de Mathenesserweg, Galerie Atelier Herenplaats in het Oude Westen en Onze Zaak, gevestigd op het bedrijventerrein Noord-West.

Grof volkoren

Witbrood

Middin

SPELT POMPOEN
€1.80

STEVIG BIO BROOD
€2.10

BIO BOERENBRUIN
€1.70

DESEM MAIS
€1.90

WALDKORNBUS
€1.60

WIT BROOD
€1.30

GROFVOLKOREN
€1.60

WALDKORNBUS
€1.60

BS 1638

abo

PEULEN
KSD 310

PEULEN
ROTTERDAM

Yellow cloth hanging on the wall.

Black T-square tool.

080N

Long wooden plank leaning against the wall.

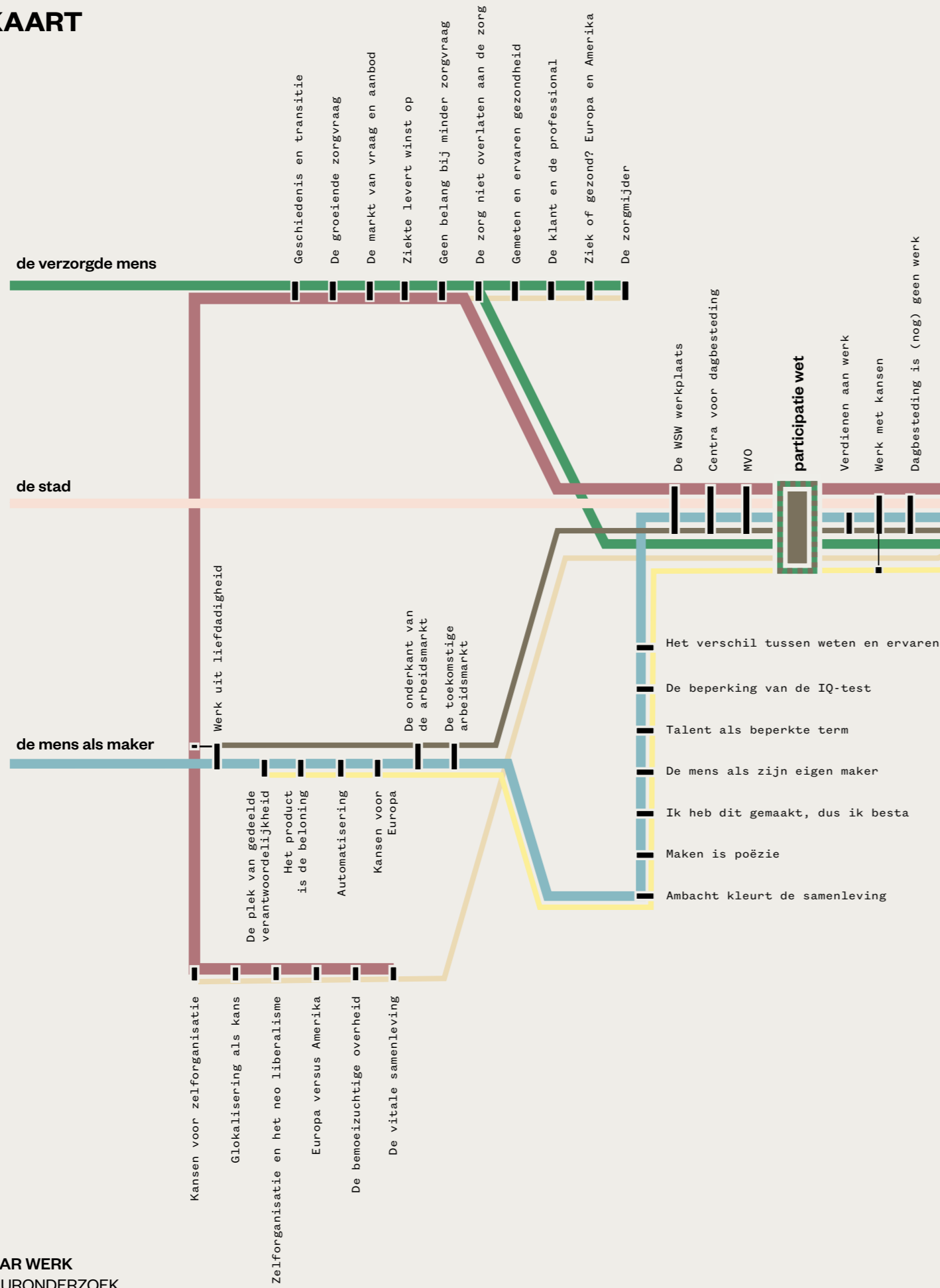
Stack of wooden planks in a white cabinet.

Blue tray containing small wooden objects.

LITERATUUR ONDERZOEK

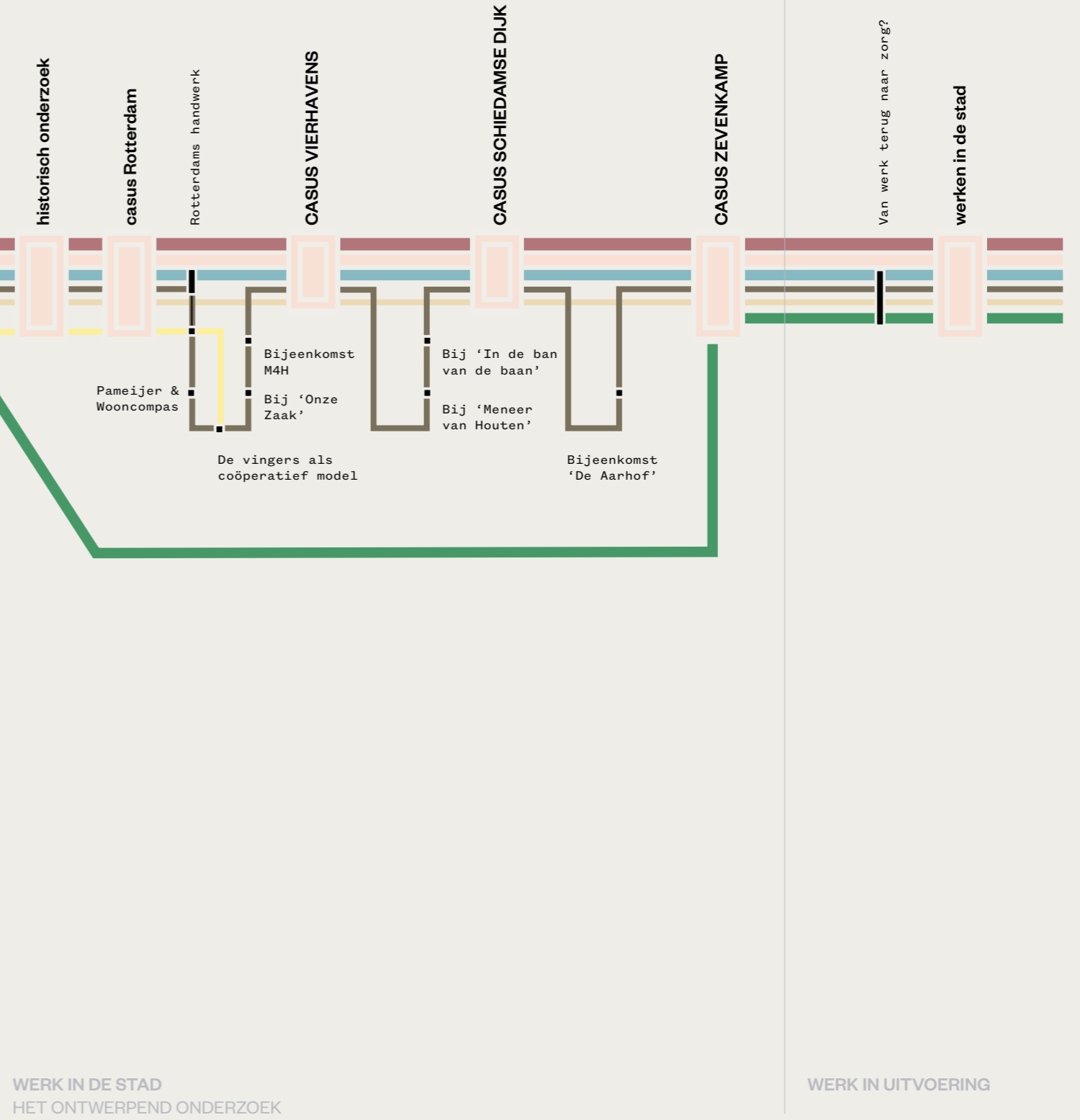
ROUTEKAART

DESIGN CARES

ROUTEKAART

- rol van de overheid
- de arbeidsmarkt
- de kracht van het ambacht
- zelforganisatie

Het aanbod scheidt de vraag. In principe is een onbeperkt aantal gezondheidsafwijkingen en klachten mogelijk, allemaal met de mogelijkheid van behandeling.

De verzorgde mens

In dit hoofdstuk is beschreven hoe de uitgangspunten van het nieuwe beleid (Participatiewet en Wmo) voortkomen uit een groeiende zorgvraag en waaruit deze toegenomen vraag is ontstaan en waarom deze vooralsnog blijft bestaan. Ook geeft het hoofdstuk aan hoe we op een andere manier kunnen kijken naar het begrip gezondheid.

GESCHIEDENIS EN TRANSITIE

IDEALISTISCH BEGIN

Tot aan het eind van de 18e eeuw was er nauwelijks sprake van enige overheidsbemoeienis op het gebied van volksgezondheid en welzijn. De zorg voor zieken en armen werd overgelaten aan het particulier initiatief. Rond 1800 ontstond armenzorg, en werd opgenomen in de grondwet. Ondanks dit bleef de overheidsbemoeienis beperkt.

Als gevolg van de opkomende industrialisatie ontstonden in de 2e helft van de 19e eeuw sociale wantoestanden. Het ministerie van Binnenlandse Zaken, vanaf 1801 verantwoordelijk voor de volksgezondheid en armenzorg, kwam met een aantal wetten om een einde aan epidemieën en kwakzalverij te maken.

In 1918 ontstond het departement van Arbeid met daarin Volksgezondheid verwant met arbeidsbelangen. Armenzorg bleef nog voornamelijk een zaak voor particuliere organisaties. Deze liefdadigheid, veelal georganiseerd vanuit verzuilde levensbeschouwing, bleef een belangrijke rol spelen in de maatschappelijke zorg, welzijn en dienstverlening tot in de

jaren zestig. Met de invoering van de Gezondheidswet (1956), de Ziekenfondswet (1964) en de Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten (1967) kwam een expliciete overheidsbemoeienis met de volksgezondheid op gang. Later werd die bemoeienis kwantitatief en kwalitatief intensiever, met de bijbehorende rijksuitgaven.

PARTICIPATIEWET

Met de Participatiewet die is ingegaan per 1 januari 2015 wil de overheid meer mensen met een arbeidsbeperking aan het werk krijgen. Gemeenten worden verantwoordelijk om mensen die kunnen werken ook aan een baan te helpen en degene die dat niet gemakkelijk kunnen te ondersteunen. De wet vervangt de Wet sociale werkvoorziening (wsw). Er kunnen vanaf dat moment geen nieuwe mensen meer instromen in de wsw. Mensen die tot dan in een beschutte omgeving werken houden hun rechten en plichten.

Per 1 januari geldt een aantal nieuwe regels voor iedereen die een bijstandsuitkering geniet. Iedereen valt dan onder de Participatiewet en heeft

met strengere eisen te maken. Voorbeelden hiervan zijn dat er sneller werk geaccepteerd moet worden, ook als er bijvoorbeeld langer gereisd of verhuisd zal moeten worden of als de baan niet aansluit bij opleiding en ervaring.

EXTRA BANEN

Werkgevers hebben met de overheid afgesproken extra banen te scheppen voor mensen met een arbeidsbeperking. Het gaat hier om totaal 125.000 banen inclusief 25.000 van de overheid. Dit naast de 30.000 banen in de zogenaamde beschutte setting. Zou het de werkgevers niet lukken dit te realiseren dan zal via de Quotumwet dit worden afgedwongen. Gemeenten worden verantwoordelijk voor werk voor mensen met een arbeidsbeperking. Gemeenten kunnen werkgevers aanmoedigen om banen voor die mensen te bieden in de vorm van bijvoorbeeld loonkostensubsidie. Een gemeente kan ook de aanpassing van de werkplek bekostigen, of met een zogenoemde no-risk polis het mogelijk risico voor de werkgever wegnemen.

In Rotterdam gaat het om 10.000 cliënten waarvan ruim 6000 die elk bijna 3 uur per 24 uur persoonlijke begeleiding nodig hebben, en 2700 met de behoefte aan 5.3 uur per dag groepsbegeleiding.

MEER WETEN

Gemeente Rotterdam - Notitie Inkoop & voortgang - Transitie AWBZ - Wmo - Notitie 2013 IDEALISTISCH BEGIN

DE GROEIENDE ZORGVRAAG

GOEDE ZORG- VOORZIENINGEN

De ruime beschikbaarheid van goede zorgvoorzieningen is bepalend voor de vraag. Een van die voorzieningen is het Persoonlijk Gebonden Budget. Van 1998 tot 2009 is het aantal mensen met een pgb opgelopen van 20.000 naar 160.000. Allemaal mensen die een pgb ontvingen op grond van de AWBZ of de Wet Maatschappelijke Ondersteuning. De grote populariteit van de pgb's komt door de ruimere criteria voor toegankelijkheid en de hoogte ervan. Het feit dat mantelzorgers het geen bezwaar vinden om beloond te worden voor de gegeven zorg speelt ook een rol. Een van de geïnterviewden uit het onderzoek:

'De gedachte was al snel: u bent wel gek als u geen pgb aanvraagt, u heeft er recht op want u heeft hêt of uw kind heeft hêt. Mensen die voordien geen zorg vroegen omdat zij er met elkaar of als gezin of als familie wel uitkwamen, die het daar wel mee redden, konden deze informele zorg opeens vergoed krijgen.'

Factoren die bepalend zijn voor de groeiende vraag naar zorg:

VERANDERDE EN COMPLEXE SAMENLEVING

Het oordeel en de norm van de samenleving en de zorgverlener speelt een grote rol. Eén van de criteria t.a.v. de zorg voor mensen met een verstandelijke beperking is dat zij een zo volwaardig mogelijk leven moeten kunnen leiden. Dat betekent dat ze zoveel mogelijk dienen te kunnen participeren in de samenleving.

Daarnaast is die samenleving steeds ingewikkelder geworden. Naast verwachtingen in werkrelaties is er een complexe regelgeving, grote mate van dagelijkse informatie en veel keuzemogelijkheden. Reizen met openbaar vervoer, in en uit checken, aanschaf mobiele telefoonabonnement en de keuze voor een zorgverzekering zijn ogenschijnlijk eenvoudige maar voor veel mensen ingewikkelde zaken die inzicht en vaardigheid vereisen. Wat als snel en gemakkelijk wordt voorgesteld is voor mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt vaak zeer ingewikkeld.

ZORG BEGINT JONG

Bij kinderen wordt vaker op jonge leeftijd de diagnose verstandelijk beperkt afgegeven. Vroeger 'druk of lastig', nu is er het label van de aandoening adhd, pdd-nos of een andere afwijking. Afwijkingen en aandoeningen die behandeling en speciale begeleiding behoeven en dus een appél doen op het zorgbudget. Met een grote toename van kinderen met rugzakjes en stijging van het aantal Wajong'ers ten gevolge. Het gevaar van vroeg diagnosticeren is groot en is duur; een leven lang gelabeld en de professionele dus onuitputtelijke wegen voor hernieuwde diagnoses en indicaties.

MINDER EENVOUDIG WERK

Door automatisering en outsourcing, en de overname door vrijwilligers is veel eenvoudig werk verdwenen. Wat kan betekenen dat meer mensen meer beroep moeten doen op de hulpverlening. Uit de gegevens van het CBS blijkt dat het aantal banen waarvoor niet meer dan basisonderwijs nodig is weliswaar niet is afgenomen, maar deze door het gebruik van moderne technieken toch ingewikkeld zijn geworden. Daarnaast is er sprake van een verhoogd tempo, denk daarbij aan schoonmaakwerk. De aard en de organisatie van veel werk verandert waardoor de kansen voor mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt. Een voorbeeld uit een van de voormalige werkcentra van Pameijer.

DE MARKT VAN VRAAG EN AABOD

“Drukkerijen waarmee we voorheen veel werkten hebben door andere vormen van mailing minder aanbod. Reclame die voorheen in papieren versie verscheen gaat nu als digitaal bestand naar de klant. Als we een dag niet voldoende werk hebben, doen we iets anders, maar de mensen willen toch niets liever dan gewoon werk leveren.”

ONDERWIJS BIEDT MINDER STRUCTUUR EN STELT HOGERE EISEN

Er ontbreekt een adequate vervolgscholing voor jongeren met beperkte verstandelijke handicaps. Het onderwijs op het vmbo sluit niet aan op hun behoeften, het MLK onderwijs, onderwijs voor moeilijk lerende kinderen, bestaat niet meer. Schaalvergroting en de hogere theoretische eisen in het VMBO maakt het voor deze categorie steeds moeilijker om hieraan deel te nemen, en zicht te krijgen op de voorbereiding van het arbeidsproces. Ook andere onderzoeken tonen aan dat de lat in de samenleving steeds hoger wordt gelegd. Met als gevolg een toenemende vraag naar zorg.

MEER WETEN

Woittiez e.a. - Zorg beter begrepen - Verklaringen voor de groeiende vraag naar zorg voor mensen met een verstandelijke beperking - Rapport Centraal Cultureel Planbureau 2014 www.scp.nl/dsresource?objectid=37877&type=org

DE DIAGNOSE

Een van de redenen van toename van de zorgvraag is het ‘claimgedrag’. De diagnosestelling is de basis van indicering en leidt tot een claim. De geïndiceerde zorg dient immers verzilverd te worden. Filosoof Hans Achterhuis spreekt van de parallel tussen het aantal gezondheidswerkers en het aantal cliënten: hoe meer van de eerste, hoe meer cliënten en hoe meer klachten. Het aanbod schept de vraag. In principe is een onbeperkt aantal gezondheidsafwijkingen en klachten mogelijk, allemaal met de mogelijkheid van behandeling. Het gaat weliswaar om een geobjectiverd gegeven, de diagnose, maar is het de definiëring met de daarop volgende reeks van protocollaire handelingen.

DE AFWIJ KING

Diagnoses op zichzelf zijn goed te begrijpen, het is echter de taal die de diagnose boven het reguliere begripsniveau tilt waardoor het belangrijk lijkt, maar dikwijls onbegrijpelijk wordt. Het is de kracht van het woord, uitgesproken binnen de context van de medische diagnostiek die op

zichzelf wel iets moet gaan betekenen, en vraagt om een vervolg, de behandeling. In de kern van de zaak gaat het over de norm, de afwijking van het gewone, die wordt gelabeld. In een interview met medicus Machteld Huber spreekt ze over afwijkingen van het normale, bij het grootste deel van de bevolking aanwezig. Vaak geen probleem, totdat dit door de cultuur waarbinnen het zich bevindt als probleem of ziekte wordt gezien. Vervolgens met de verplichting ook tot behandeling over te gaan. Ze pleit voor een andere definiëring van gezondheid, anders dan een ziekte die het gevolg is van een ‘opgerekte vraag’

DE BEHANDELING

De Zuid Amerikaans arts Ivan Illich laat zien hoe dit mechanisme in de preventieve zorg kan werken. Bij een onderzoek van 1000 kinderen New York, bleek dat bij 61% de amandelen geknipt waren. De overige 39% werden onderzocht door artsen die van 45% de diagnose stelde dat tonsillectomie nodig was. 55 % van deze kinderen werd opnieuw onderzocht door een andere groep artsen, die vervol-

gens de behandeling voor 46% aanbeval. Nadat de overgebleven kinderen voor de derde keer werd onderzocht werd opnieuw de helft het advies gegeven voor tonsillectomie. Na drie rondes van onderzoek bleven er nog slechts 65 kinderen over waarbij tonsillectomie nodig geacht werd maar geen urgentie had.

MEER WETEN

Hans Achterhuis - De markt van welzijn en geluk. 1988.

www.dbnl.org/tekst/acht007mark01_01

Woittiez e.a. - Zorg beter begrepen - Verklaringen voor de groeiende vraag naar zorg voor mensen met een verstandelijke beperking - Rapport Centraal Cultureel Planbureau 2014

www.scp.nl/dsresource?objectid=37877&type=org

Joost Visser - Het vermogen om zelf de regie te voeren - Medisch Contact - Interview met Machteld Huber, 2015.

www.revaliderenisleren.nl/publicatie/gezondheid/

‘ZIEKTE LEVERT WINST OP’

ZIEKTEWINST

Partijen maken dankbaar gebruik van de mogelijkheid geld te verdienen aan de uitdijende omvang van de zorg. Weliswaar is stigmatisering voor de cliënt vervelend, het levert voor de zorg wel degelijk iets op. Een van de geïnterviewden uit het onderzoek Zorg Beter Begrepen vat de perverse prikkels in het zorgstelsel aldus samen:

‘Diagnostiek levert zoals ik dat noem ziekte winst op, extra middelen die ingezet kunnen worden als iemand een etiket heeft. Als het kind een beetje lastig is ontvangt de school extra aandacht en ondersteuning die ze uit de eigen middelen moet bekostigen. Als datzelfde kind het stempeltje ‘beperkt’ kan krijgen, krijgt de school extra middelen. De school heeft daar ‘winst’ aan’.

ZIEKTE IS BUSINESS

Ook voor zorgaanbieders is ziekte lucratiever dan gezondheid. In een gesprek met een zorgmanager zegt ze blijkt dat zelfstandigheid van cliënten, ‘het loslaten van’ niet in het economisch belang is van de zorgaanbieder. Immers je taak zit erop en er valt

niets meer te verdienen. Ook wat betreft indicering valt er geld te verdienen, een hogere zzp schaal levert de zorginstelling meer inkomsten op. Uit het rapport ‘Zorg Beter Begrepen’ blijkt dat zorgaanbieders een groot belang hebben om mensen in een hogere zzp-code geplaatst te krijgen, omdat dat simpelweg meer geld oplevert. Uit onderzoek van het CIZ is gebleken dat bij 23% van de aanvragen sprake is van zogenaamde upcoding. Dat wil zeggen dat de persoon in kwestie op papier meer hulp wordt toegeschreven dan op dat moment nodig is.

ZORGINSTELLING BLIJFT LEADER

Ook bij de huidige verdeling van zorgkosten lijkt in sommige gevallen het zorgbedrijf aan het langste eind te trekken. De ‘dagbestedingskosten’ bedoeld om de kosten van de aanbieder te dekken, gaan niet zoals dat zou zijn te verwachten naar het bedrijf die werk aanbiedt maar naar de zorginstelling die deze cliënt stuurt. Een manager van een grote zorginstelling vindt het vreemd dat ze die kosten zo ruim blijven ontvangen. En het werk-

centrum die we bezochten zegt:

“als wij een kwart van deze gelden zouden ontvangen in plaats van de verwijzende zorginstelling, zouden we voldoende kunnen investeren in het bedrijf”.

MEER WETEN

Woittiez e.a. - Zorg beter begrepen - Verklaringen voor de groeiende vraag naar zorg voor mensen met een verstandelijke beperking - Rapport Centraal Cultureel Planbureau 2014

www.scp.nl/dsresource?objectid=37877&type=org

Dr. M. Schuring e.a. - Gezondheidsbeleving van werklozen: Wat is bekend en wat zijn witte vlekken?

http://www.astri.nl/media/uploads/files/Literatuurstudie_gezondheidsbeleving2.pdf

Joost Visser - Het vermogen om zelf de regie te voeren - Medisch Contact - Interview met Machteld Huber, 2015.

www.revaliderenisleren.nl/publicatie/gezondheid/

GEEN BELANG BIJ MINDER ZORGVRAAG

PRIKKEL TOT DOELMATIGHEID

Niemand behalve de overheid belang heeft er belang de zorgvraag af te remmen. Cliënt en zorgaanbieder hebben er belang bij dat deze blijft zoals die is. In een studie van het Centraal Planbureau zien we dezelfde conclusie. Daarin wordt vermeld dat geen van de partijen geprikkeld wordt om doelmatig met de zorg om te gaan. Het gaat hier om gegevens uit een onderzoek bij ouderen, maar deze gelden ook voor andere groepen in de zorg. Belang bij een financiële prikkel tot doelmatigheid, ontbreekt behalve bij de zorgvrager en de verlenende instelling, ook bij degene die de indicering vaststellen. In hun onafhankelijke positie is er geen reden om zuinig te zijn, evenmin voor de andere partijen. ‘De rekening voor de ingekochte zorg wordt altijd betaald’.

MEER WETEN

Marc Pomp, Esther Mot en Rudy Douven - Handle with care - CBP Document - Sturingsmodellen voor een doelmatige ouderenzorg - 2006

<http://www.cpb.nl/sites/default/files/publicaties/download/handle-care-sturingsmodellen-voor-een-doelmatige-ouderenzorg.pdf>

Hans Achterhuis - De markt van welzijn en geluk. 1988.

www.dbnl.org/tekst/acht007mark01_01/acht007mark01_01_0008.php

Woittiez e.a. - Zorg beter begrepen - Verklaringen voor de groeiende vraag naar zorg voor mensen met een verstandelijke beperking - Rapport Centraal Cultureel Planbureau 2014

www.scp.nl/dsresource?objectid=37877&type=org

Joost Visser - Het vermogen om zelf de regie te voeren - Medisch Contact - Interview met Machteld Huber, 2015

www.revaliderenisleren.nl/publicatie/gezondheid/

DE ZORG NIET OVERLATEN AAN DE ZORG

EXTERNE DESKUNDIGHEID

Op een symposium in Kortrijk met als onderwerp Healthcare & Design gaf Marco Steinberg, een Finse ontwerper en voormalig Harvard professor, een begees- terde lezing waarin hij duidelijk maakt dat de ontwikkeling van de gezondheidszorg niet aan de sector zelf kan worden overgelaten.

‘It became clear to me that real innovation was going to happen by challenging the current categories, not by working within them. I realized that our institutions are not equipped to tackle our most critical and fundamental issues. Healthcare is not a medical question, but a complex and systemic challenge- we need to frame it as a design challenge.’

- Marco Steinberg

den met statische en overgeregu- leerde organisatieschema's.

PIONIERS

Het zijn de pioniers in de voorma- lige industriegebieden, de wijken en de oude stadscentra. Mensen die al lang hebben afgerekend met benauwende protocollen en regelgeving. Architecten, stadslandbouwers en kunstenaars. Niet dat zij de oplossingen voor de grote problemen van de verzorgingsstaat hebben. Wel zijn zij het die de laboratoria vormen waar uit de praktijk geleerd kan worden, die flexibel zijn en ge- makkelijk en snel kunnen bijstu- ren. De klassieke zorginstellingen en overheden zijn niet langer de beste spelers; de oplossingen voor de problemen kan niet worden overgelaten aan degene die een grote rol hebben gehad in de ver- oorzaking ervan.

Een van de uitspraken van een zorgmanagers van een grote zorginstelling was dat zij niet in zee kan gaan met de ondernemer die nog te veel aan het innoveren is. ‘Wij willen zekerheid dat het in alle opzichten, ook financieel, goed zit.’ Juist de investering in innovatie van alle partijen is echter nu nodig om te leren hoe de komende jaren deze opgave te lijf te gaan. Stil blijven staan of weer een nieuw zorgproduct ont- wikkelen is geen optie. Wachten tot een andere partij de zekerheid verschaft evenmin.

MEER WETEN

www.hotspotspot.nl
www.uitjeeigenstad.nl

GEMETEN EN ERVAREN GEZONDHEID

ONGELIJKE VERDELING TUSSEN GEZOND EN ZIEK

Gezondheid is in Nederland ongelijk verdeeld. Bij mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt is slechte gezondheid vaak een obstakel op de weg naar werk.

De gezondheid van mensen met een lagere sociaaleconomische status is over het algemeen slechter dan die van mensen die behoren tot de hogere sociaaleconomische groepen. Veelal laagop-

geleid, een relatief ongezontere leefstijl en een levensverwachting die gemiddeld zeven jaar korter is dan hoger opgeleiden.

GEZONDHEIDS-BELEVING

Uit bovenstaande studie blijkt dat de niet-werkende Rotterdammer een slechtere ervaren gezondheid heeft dan de werkende Rotterdammer. De omvang van een matig tot slechte ervaren

‘Een werkloze wordt gevoelsmatig instabiel, onbruikbaar en overbodig. Hij raakt zijn zelfvertrouwen en zelfrespect kwijt en zijn levensvreugde neemt af. Hij wordt verbitterd maar voelt tegelijkertijd een persoonlijke schuld. Hij verliest het contact met zijn collega's en voelt zich geïsoleerd van de gemeenschap.’

- Merel Schuring

gezondheid is onder werklozen maar liefst drie keer zo hoog dan onder werkenden. Er is sprake van een aantal samenhangende factoren parallel aan een negatieve gezondheidsbeleving. Onvoldoende sociale structuur, geen regie over het eigen leven, financiële problemen, laag opleidingsniveau. De ervaren werkloosheid is van grote invloed en funest voor de ervaren gezondheid, en van veel meer betekenis dan de werkelijke aanwezige functionele beperkingen of chronische ziekten.

Verder is er een verband tussen werklozen met een slechte gezondheid en verminderde kans op betaald werk. Zodra iemand stopt met werken heeft dat een zichtbaar negatieve invloed op de gezondheid. Krijgt iemand werk dan is er sprake van een positieve omkering. Er is sprake van een vicieuze cirkel: een slechte gezondheid draagt bij aan het verlies van werk; gaat de gezondheid achteruit dan wordt het verkrijgen van werk moeilijker. Hieruit kan worden geconcludeerd dat het de ervaren gezondheid is die een grotere rol speelt bij het krijgen en behouden van werk dan de werkelijke gezondheid.

CARE EN CURE

In een uitgebreid onderzoek waarin behandelaars, patiënten, deskundigen en andere burgers aan meededen werden honderden indicatoren van gezondheid genoemd. Er bleek een significant verschil tussen professionals en anderen. De professionals noemden vooral de lichamelijke

functies, de anderen noemden met name aspecten die de onderzoeker schaarde onder ‘spirituele dimensie’ en het ‘sociaal-maatschappelijk participeren’. Te bedenken is hier het feit dat 96 % van het zorgbudget naar cure en care gaat en 4 % naar preventie. Dat laatste is het domein waarin de gezonde mens de regie in handen heeft. Huber pleit voor een cultuur waarin mensen leren hoe zij voor zichzelf moeten zorgen. De definiëring van gezondheid en wat daar voor nodig is zou wel eens een heel andere kunnen zijn dan nu het geval is. Niet wat je niet hebt of wat er mankeert maar hoe je het ervaart en wat er nodig is dit omdenken te ontwikkelen.

MEER WETEN

Merel Schuring - The Role of Health and Health Promotion in Labour Force Participation Proefschrift Erasmus University - 2010

repub.eur.nl/pub/20979/101014_Schuring,%20Merel.pdf

Dr. M. Schuring e.a. - Gezondheidsbeleving van werklozen: Wat is bekend en wat zijn witte vlekken?

http://www.astri.nl/media/uploads/files/Literatuurstudie_gezondheidsbeleving2.pdf

Joost Visser - Het vermogen om zelf de regie te voeren - Medisch Contact - Interview met Machteld Huber, 2015.

www.revaliderenisleren.nl/publicatie/gezondheid/

‘Gezondheid is een dynamisch begrip. Als je een slechte diagnose krijgt, ga je eerst onderuit en heb je zorg nodig. Maar wordt de aandoening chronisch, dan krabbel je vaak weer op. De vraag is dan: ga je je invalide voelen, of pas je je aan en leef je je leven verder zonder dat de ziekte overheerst? Dan blijkt er naast die ziekte nog een enorm potentieel aan gezondheid te zijn. Dat kun je versterken, waardoor je steeds minder last van die ziekte hebt.’

- Machteld Huber.

DE KLANT EN DE PROFESSIONAL

DE OBJECTIEVE PROFESSIONAL

De relatie van product naar 'klant' is een geobjectiverde relatie. In de opvatting van de filosoof Foucault is binnen de domeinen waar die productie plaatsvindt, dus ook de zorg, sprake van machtsuitoefening. Een beweging die zich al sinds de opkomst van het kapitalisme in de 18e eeuw ontwikkelt. De 'disciplines' huisden in vorige eeuwen vooral binnen de muren van de buitenwereld afgesloten gebouwen zoals ziekenhuizen, scholen en fabrieken. Tegenwoordig zijn ze opener en transparanter, maar bedienen zich van hetzelfde mechanisme van de macht van het aanbod. Foucault benadrukt de verstrengeling tussen commercie, dienstverlening en wetenschap.

Wetenschap en dienstverlening zijn niet belangeloos zoals misschien door velen gewenst, maar maken deel uit van hetzelfde model als elk ander kapitalistisch model. De machtsuitoefening die daarmee gepaard gaat wordt vaak als negatief omschreven, met termen als uitsluiting, monopolisme en onderdrukking. Kennis en zorg zou alleen maar tot wasdom komen in een

veld van een Kantiaanse belangeloosheid. Integendeel zegt Foucault; juist als producerende fenomenen scheppen ze 'kennis en waarheidsrituelen'. Het zijn de menswetenschappen die zich dankzij het disciplinair controle systeem ontwikkelen. De effectiviteit van deze professionele discipline kan betwist worden, als het bijvoorbeeld om hulpverlening gaat. Onderzoeken tonen aan dat cliënten voor een belangrijk deel helemaal niet die professie zoeken. Zij zoeken eerder warmte, vriendschap en erkenning bij hulpverleners. Brammer, die deze onderzoeken vermeldt, merkt hierover het volgende op.

'Mensen die in psychische nood zitten kun je niet helpen, alleen een kopje koffie geven. Kijk naar de resultaten van de GGZ. Die zijn nihil. Als een therapeut iets kan doen komt dat omdat hij a. de patiënt aardig vindt, b. geïnteresseerd is in hem, c. enige ervaring heeft.'
(...)

'Het ironisch is dat deze cliënten betalen voor de vriendschap die zij in de normale levensprocessen zouden moeten ervaren. Dat mensen vriendschap moeten kopen, houdt een hard oordeel over onze cultuur in.'

DE PROFESSIONAL ALS MONOPOLIST

Een professie scheidt en definieert de basisbehoefte aan medische zorg, onderwijs, vervoer en maatschappelijke dienstverlening. Ze bepaalt vervolgens dat deze behoefte alleen via haar diensten bevredigd kan worden. Uit onderzoek in de psychiatrische hulpverlening blijkt dat cliënten vaak een heldere mening hebben over de mate van deskundigheid en de hulp die ze krijgen. Zij trekken de pretentie van hulpverleners sterk in twijfel. Dat betekent niet dat er niet geholpen wordt, maar dat is op basis van algemeen menselijke kwaliteiten. De laatste, informele zorg tegenover professionele zorg, loopt parallel aan de begrippen autonome en heteronome zorg. Illich gebruikt ze om de tegenstelling van twee levenswijzen zichtbaar te maken. De heteronome samenleving maakt elk gemeenschappelijk menselijk belang los van de maatschappij en stelt die tegenover haar als een hoger en algemeen staatsbelang. In feite doet de maatschappij afstand van alle 'zelfbepaling' om vervolgens de wetten en regels van de overheid te volgen. Het is de heteronomie van de staat tegenover de autonomie van de individuele burger. Autonom optreden staat gelijk aan zelfbestuur, de mogelijkheid zelf te organiseren en te besturen. Daarin past ook het elkaar en zichzelf te helpen met onderwijs en gezondheidszorg. Dit staat lijnrecht tegenover de huidige samenleving waarin in de praktijk al die activiteiten zijn overgenomen door de professional en zijn organisatie.

MEER WETEN

Hans Achterhuis - De markt van welzijn en geluk. 1988.

www.dbnl.org/tekst/acht007mark01_01/acht007mark01_01_0008.php

Woittiez e.a. - Zorg beter begrepen - Verklaringen voor de groeiende vraag naar zorg voor mensen met een verstandelijke beperking - Rapport Centraal Cultureel Planbureau 2014 www.scp.nl/dsresource?objectid=37877&type=org

Joost Visser - Het vermogen om zelf de regie te voeren - Medisch Contact - Interview met Machteld Huber, 2015.

www.revaliderenisleren.nl/publicatie/gezondheid/

MEER WETEN

Albert Jan Kruijer - essay het kader van The New Forest Wunderbaum - Theatergroep Wunderbaum - 2013

<http://thenewforest.nl/2013/09/een-korte-geschiedenis-van-twee-uiteersten-essay-door-albert-jan-kruijer/>

Joost Visser - Het vermogen om zelf de regie te voeren - Medisch Contact - Interview met Machteld Huber, 2015.

www.revaliderenisleren.nl/publicatie/gezondheid/

EUROPA EN AMERIKA

'Een paar jaar geleden stond ik op een voetbalveld. Een paar dolenthousiaste dertigers die hun passie voor het spelletje niet konden rijmen met hun ongetrainde lichamen, waanden zich weer zestien. Binnen vijf minuten ging het mis. Twee lagen er kermend op de grond. Een van de weinige toeschouwers bracht ze naar de EHBO-post van een nabijgelegen ziekenhuis. Toch maar even checken. Je wist immers maar nooit. Het kwam in niemand op om tot de volgende ochtend te wachten, waarop ze naar hun respectievelijke huisartsen konden. In het ziekenhuis troffen ze een volle wachtkamer aan. Allemaal mensen die wachten op eersterangs academische gezondheidszorg. Veel duurder dan het gebruikelijke traject via huisarts en eventuele verwijzing. Niemand leek het te weten, dan wel te deren. Hiervoor zijn we toch verzekerd? Nou dan!

Een maandje later was ik op bezoek bij een collega die aan een Amerikaanse universiteit werkte. De Olympische Spelen waren aan de gang, wat ons op het idee bracht om "Netherlands" versus "Team America" te laten spelen op het volleybalveldje dat het omliggende groen van de campus sierde. Je bent een patriot of niet, natuurlijk. Stijve wetenschappers waanden zich olympiërs. En binnen vijf minuten ging het mis. Een van de Amerikanen zakte kermend door zijn enkel. Lopen kon hij niet meer. Wij Hollanders boden hem meteen aan om hem naar het ziekenhuis te brengen. Maar dat hoefde niet. Echt niet. Beteuterd ging hij op een bankje zitten en deed niet meer mee. Na afloop vertelde hij ons wat besmuikt dat hij geen health insurance had. Zijn collega's wisten dat niet. En dat wilde hij graag zo houden. Het zou met zijn enkel 'vanzelf' wel weer goed komen.'

- Albert Jan Kruijer

DE ZORGMIJDER

De burgemeester van Leeuwarden gebruikte het woord uit de losse pols, hij had er geen moeite mee, voor hem was het routine. Voor mij niet, ik kende het woord niet, nooit gelezen, nooit gehoord. Het ging om een man die een vrouw onverwacht op straat had doodgeslagen. Een uur tevoren was hij nog rustig geweest. Een zorgmijder, dat was het woord.

De taal is een stad, je woont er, je kent hem, maar je komt niet in alle straten en buurten. En de zorg is een humaan monster aan het worden. Je weet dat we allemaal door de zorg verzorgd worden, maar je denkt dat het eens zal afvlakken. Dat is niet zo, tot je verrassing merk je dat de zorg steeds zorgzamer wordt. Je vergelijkt de zorg met een hond, en omdat je weet dat je een slapende hond niet wakker moeten maken, houd je je gedeisd, je houdt je zelfs stil op het moment dat je wilt schreeuwen. Daar komt nog bij dat je een beetje dankbaar bent, je bent ook blij dat er zo goed voor je gezorgd wordt. Je bent blij dat de lantaarn licht geeft als je door de staag loopt, en dat je geld krijgt van de belastingdienst voor je kind dat naar de crèche gaat. Je weet eigenlijk niet hoe je je verhoudt tot de verzorgingsstaat.

De burgemeester van Leeuwarden had natuurlijk de bevoegdheid moeten hebben de zorgmijder bij de hand te nemen en de deur met een discrete klik achter hem te sluiten. Dan zou die vrouw nu nog leven. Maar met die bevoegdheid zou hij mij te zijner tijd ook uit mijn huis kunnen halen, omdat de burens hem zouden vertellen dat ik zulke vreemde opvattingen had over kleine, dagelijkse vrijheden.

Ik denk vaak aan de eenzame boer die op zijn 85e jaar voor zijn bestwil werd opgehaald door de zorg. Dat ging niet vlekkeloos, hij had zich met een geweer verschanst op de hooizolder, hij schoot op de zorg. Het was een doodstille zomerdag, de agenten stonden op honderd meter achter dikke bomen. Zelfs de knallen maakten een vredige, sprookjesachtige indruk.

- A.L. Snijders in VPRO gids van 1 november 2015

De mens als maker

Dit hoofdstuk verzamelt de inzichten omtrent verschillende werkvormen en locaties en benoemt de kansen en randvoorwaarden voor toetreding tot de reguliere arbeidsmarkt.

WERK UIT LIEFDADIGHEID

LIEFDADIGHEID

De basis van werk voor gehandicapten ligt bij de kerk en liefdadigheid. Ver voor 1900 was er sprake van kleinschalige werkplaatsen voor gehandicapten, initiatief van kerk en liefdadigheidsorganisaties. De eerste regeling was in 1950 toen het Rijk de “regelingen voor hand- en hoofdarbeid” trof.

Met in 1969 de Wet sociale werkvoorziening (Wsw) werd dit het voorlopig sluitstuk van de Nederlandse sociale zekerheid. Tot begin 1990 kregen de uitvoerende gemeenten voldoende financiële middelen van het Rijk.

Een grote modernisering vond plaats in de jaren '70 met nieuwe arbeidsvoorwaarden en het functieloon. Een ingrijpende aanpassing van de Wsw kwam in 1989 en vooral bedoeld om de lasten voor de Rijksoverheid beperkt te houden. Decentralisatie, deregulering en budgetfinanciering waren de items. Regelgeving vanuit het Rijk werd verminderd, maar daar stond tegenover dat gemeenten zelf de exploitatieverliezen moesten dragen.

NAAR HET BEDRIJFSLEVEN

Meer en andere vormen van samenwerking ontstonden toen gemeenten verantwoordelijk werden ook voor andere regelingen rondom gesubsidieerd werk. In 2014 komt aan deze groei definitief een einde door de instroom van nieuwe werknemers mogelijk en bestaande werknemers stromen zoveel mogelijk door naar het regulier bedrijfsleven.

MEER WETEN

Cedris - Agenda voor de toekomst deel 1

http://cedris.nl/fileadmin/contents/Publicaties/agenda_van_de_toekomst_deel_1_trendrapportage.pdf

Gem. Rotterdam- Inkoop & voortgang - Transitie AWBZ - Wmo 2013

AAN DE ONDERKANT VAN DE ARBEIDSMARKT

BELEID TEGENOVER PRAKTIJK

Het is goed om ons te realiseren hoe de kansen zijn van veel cliënten die voorheen werkzaam waren in de dagbesteding. De groep waar het hier over gaat behoort over het algemeen tot de onderkant van de arbeidsmarkt. Door de Beer in het Cedris rapport wordt ze als volgt gedefinieerd: ‘Personen zonder perspectief om naar een baan in een hoger arbeidsmarktsegment op te klimmen, en werklozen die alleen perspectief hebben om werkloos te blijven of een baan aan de onderkant te vinden.’

Het ontbreekt deze groep veelal aan voldoende startkwalificaties. Er is veel ondersteuning nodig bij het vinden van werk, vervolgens bij de handhaving daarvan. Een categorie die niet eenvoudig te bemiddelen is. Los van concrete baangeschiktheid behoren ze toe aan een groep die de maatschappelijke eisen van zelfstandigheid en eigen verantwoordelijkheid meestal nauwelijks kan waarmaken. De verwachtingen die er zijn, van werkgeverszijde en de prestaties die daadwerkelijk worden geleverd, sluiten dikwijls niet bij elkaar aan.

Uit het in 2015 verschenen rapport van het Sociaal en Cultureel Planbureau blijkt dat de groepen die nu nog weinig participeren geringe prioriteit hebben voor het bedrijfsleven. Het in dienst nemen van mensen met gezondheidsbeperkingen heeft slechts bij 9% van de bedrijven prioriteit. Dit ondanks het convenant van regering en bedrijfsleven om de komende jaren 125.00 mensen met afstand tot de arbeidsmarkt een baan te garanderen.

MEER WETEN

Agenda van de toekomst 2025 - Trendrapportage CEDRIS - 2011

<http://cedris.nl/publicaties/agenda-van-de-toekomst.html>

Patricia van Echtelt e.a. - Vraag naar Arbeid - Rapport Sociaal en Cultureel Planbureau - 2015

www.scp.nl/dsresource?objectid=38935&type=org

DE TOEKOMSTIGE ARBEIDSMARKT

MINDER MENSEN, MEER WERK

In 2008 concludeerde de Commissie Bakker in een onderzoeksrapport dat Nederland binnen enkele jaren te maken krijgt met minder mensen en meer werk. Een mogelijke toenemende krapte wil echter niet zeggen dat de kansen voor mensen met afstand tot de arbeidsmarkt hiervan zullen profiteren. In Europa is dit zeer waarschijnlijk niet het geval. De verwachting van het Europese onderzoeksbureau Cedefop dat het aantal banen voor hoogopgeleiden zal stijgen, terwijl dit voor lageropgeleiden zal dalen. Het totaal aantal ongeschoolde banen zal mogelijk kleiner worden, maar verandert vooral in de aard ervan. Minder in de industrie en landbouw, meer transport en dienstverlening, met name de zorg.

ONDERKANT VAN DE ARBEIDSMARKT

Het aantal banen aan de onderkant van de arbeidsmarkt is de laatste jaren niet groter geworden. Door globalisering en digitalisering moet concurrentie gezien worden op wereld-

schaal. De industriële sector is in Nederland de afgelopen 20 jaar met 4% afgenomen. In 1990 was nog 20% van de beroepsbevolking werkzaam in de industrie, in 2009 was dat gedaald naar 12%. De veranderingen op de arbeidsmarkt zeggen niets over een verandering van het aantal beschikbare banen aan de onderkant van de arbeidsmarkt, dit blijft steeds rond de 2,2 miljoen. De verwachting is dat in de komende decennia meer eenvoudig werk zal worden overgenomen door de inzet van robots. De ontwikkeling in Nederland gaat nog langzaam maar in landen om ons heen, en zeker in de V.S. is de productie van robots met steeds verfijndere mogelijkheden sterk toegenomen. Eenvoudig werk zoals inpakwerk, schoonmaak en magazijnwerk kunnen, zo is de verwachting steeds meer overgenomen worden.

FLEXIBILITEIT

Flexibiliteit is een terugkerende term als het gaat om de karakterisering van de toekomstige arbeidsmarkt. Dit zowel vanuit het perspectief van werknemer als werkgever. De vraag naar flexibele arbeid bij de werknemer doet

zich voor bij de hoogopgeleide professional. Er is minder behoefte aan standaard contracten; werk en privé lopen door elkaar. Daarnaast wisselen met name Nederlanders vaak van baan; de zgn. 'externe mobiliteit'. Ook hier geldt dat dit vooral goed is voor goed opgeleide professionals. Wat voor die categorie van waarde is is dit veelal niet voor de minder opgeleide werknemer. De beperkte bandbreedte van kwaliteiten en daarmee de inzet, met daarnaast de beperktere honorering, maakt de werknemer afhankelijker en zijn positie statischer.

MEER WETEN

Commissie Arbeidsparticipatie - Bakker e.a. - Naar een toekomst die werkt - 2008

http://docs.minszw.nl/pdf/129/2008/129_2008_3_11930.pdf

DE WSW WERKPLAATS

HET WERKPLAATS-MODEL

De werkplaats heeft in de praktijk bewezen een goed model te zijn voor mensen met afstand tot de arbeidsmarkt. De sociale werkplaatsen werden bedrijven waar met de nodige expertise gericht werd geproduceerd en waar zowel kwaliteit als commercie criteria waren. Juist deze voorziening wordt de komende jaren afgebouwd en verdwijnt vervolgens in die functie. Het proces van reorganisatie en/of ontmanteling is in volle gang. De bedrijven worden tot louter commerciële organisaties getransformeerd of geschikt gemaakt voor andere functies zoals de begeleiding van arbeidstrajecten bij langdurig werklozen.

MEER WETEN

Drs. L. Mallee - Gevolgen Participatiewet voor burgers - Regioplan www.regioplan.nl/

Cedris - Agenda voor de toekomst deel 1

http://cedris.nl/fileadmin/contents/Publicaties/agenda_van_de_toekomst_deel_1_trendrapportage.pdf

‘Geen speciaal gecreëerde voorzieningen of dagbestedingen, maar werk – ook voor mensen met een lage loonwaarde. Daar richt Pameijer zich op. Omdat er werk genoeg is, bijvoorbeeld in de groenverzorging, recycling, horeca en ICT. Werk is immers de beste zorg. Pameijer heeft jarenlange ervaring en heeft een speciaal ontzorgpakket voor bedrijven’.

- Pameijer

CENTRA VOOR DAGBESTEDING

De centra voor dagbesteding boden, en bieden in sommige gevallen nog steeds, mensen met een beperking de mogelijkheid te werken aan de productie van materiële goederen en dienstverlening.

De zorginstellingen in Rotterdam belast met extramurale zorg zoals Pameijer, Middin en Orion exploiteerden ze voor de diverse sectoren, zowel op het vlak van ambacht als maakindustrie en dienstverlening. Alle instellingen hebben te maken met de vanaf 2015 doorgevoerde bezuinigingen als gevolg van de transitie van AWBZ naar Wmo. Het cliëntenbestand in de verschillende instellingen is divers, zowel wat betreft mogelijkheden als beperkingen. De keuzes hoe om te gaan met de transitie is per instelling verschillend.

Pameijer kiest voor het concept Pameijer Werkt, hetgeen betekent dat cliënten waar mogelijk gedetacheerd worden naar het bedrijfsleven of andere externe werkgevers. De rol van de instelling is het verlenen van zorg die nodig is om de cliënt in zijn nieuwe rol als werknemer te laten functioneren. Dit 'ontzorgpakket' maakt het voor werkgevers aantrekkelijker cliënten in dienst te nemen. Bijkomend aspect van dit op participatie ge-

richt beleid is dat een groot deel van de huurcontracten en eigen vastgoed kan worden afgestoten en daarmee de bezuinigingen worden opvangen.

Pameijer investeert hiermee niet langer in gebouwen en werk maar in datgene wat ze rekent tot haar core business: het verlenen van zorg. De instelling geeft de regie en verantwoordelijkheid die ze heeft opgebouwd rondom werk, uit handen. Dit in de verwachting dat marktpartijen dit overnemen. Het uitgangspunt werk is de beste zorg tracht de instelling te realiseren in een detacherende constructie waarbij aspecten zoals vakkennis, vakmatige vaardigheden en loopbaanontwikkeling vallen onder verantwoordelijkheid van de nieuwe werkgever.

Middin biedt zorg aan ruim 4000 cliënten en doet dat met 2600 medewerkers. De instelling heeft een uitgebreid dienstenpakket en ondersteunt op maat. Dat betekent dat ze een groot aantal centra voor dagbesteding actief wil blijven inzetten als instrument om mensen zoveel mogelijk op eigen kracht verder te kunnen ontwikkelen. Tegelijkertijd wordt een proces van professionalisering ingezet om te komen tot de productie

van producten voor de markt. Behalve het aanbieden van zinnig werk wordt daar waar mogelijk gezocht naar externe partijen. Echter de beschermende en veilige omgeving van de dagcentra blijven gehandhaafd.

Orion is een zorginstelling voor mensen met een verstandelijke beperking, met als inspiratie de antroposofie. In de ruim 15 werkplaatsen worden verkoopbare, kwalitatief duurzame producten gemaakt, zoals handgeschept papier, kaarsen, viltproducten en keramiek. Er zijn ook service gerichte werkplaatsen, waarbij mensen samenwerken in bijvoorbeeld tuin en park, gemeenteprojecten, een winkel die biologische producten bezorgt en er wordt samengewerkt met een manege.

Over werk zegt de instelling het volgende:

'Onze ervaring is als je een bijdrage kan leveren aan de maatschappij je als mens groeit door het werk dat je doet. In onze werkplaatsen streven we ernaar iedereen de mogelijkheid te geven een vak te leren. Dit gebeurt in een veilige omgeving met vakmensen die zowel in het ambacht als in de zorg geschoold zijn. Naast de ambachten zijn er ook werkplaatsen die diensten en productie leveren. De diensten leveren een nuttige bijdrage aan de samenleving, kleinschalig, winst maken is niet het belangrijkste. In de werkplaatsen staat het 'leren werken' centraal.'

- Orion

SW-VOORZIENING OF DAGBESTEDING

Voor de gemeente Rotterdam is door onderzoeksbureau Panteia de decentralisatie van de AWBZ in kaart gebracht. Daarin komt naar voren dat voor wat betreft de werkvoorziening aan de onderkant van de arbeidsmarkt hier lange tijd vanuit twee systemen (de AWBZ d.m.v. arbeidsmatige dagbesteding en de Wsw d.m.v. de sociale werkvoorziening) invulling aan is gegeven. De 'onderkant' van de Participatiewet kent hiermee nu een grote overlap met de 'bovenkant' van de doelgroep in arbeidsmatige dagbesteding:

OVERLAP IN DOELSTELLING

'De vormen van arbeidsmatige dagbesteding zijn deels te vergelijken met die van een SW-bedrijf. Zo is beschut werken te vergelijken met de niet-vrijblijvende arbeidsmatige dagbesteding; er worden aan de te leveren diensten of producten (beperkte) kwalitatieve en kwantitatieve productie-eisen gesteld. De derde vorm van arbeidsmatige dagbesteding heeft toeleiding naar (reguliere) arbeid tot doel en is te vergelijken met de activiteiten waarbij de werknemers van SW-bedrijven, op basis van detachering of onder begeleid

werken, op de reguliere arbeidsmarkt werkzaam zijn.'

OVERLAP IN ACTIVITEITEN

'Daarnaast is er ook een grote overlap in de type activiteiten die plaatsvinden. Zo hebben de locaties vanuit de beide regelingen bijvoorbeeld vaak een 'houtwerkplaats' of een afdeling 'groen' en zijn er in veel gemeenten bedrijfjes, bijvoorbeeld fietsenwerkplaatsen, waar mensen maatschappelijk nuttig werk verrichten. Deze bedrijfjes zijn opgezet vanuit een AWBZ-instelling of SW-bedrijf en steeds vaker in onderlinge samenwerking.'

OVERLAP IN DOELGROEP

'Dat er overlap is in de doelgroep van de arbeidsmatige dagbesteding en het SW-bedrijf, terwijl het toch om verschillende regelingen/voorzieningen gaat, is als volgt te verklaren. Ten eerste hebben beide voorzieningen een eigen indicatieproces en is er een mate van 'toeval' welk indicatieproces er wordt doorlopen. Wanneer iemand met een psychiatrische aandoening bijvoorbeeld het speciaal onderwijs volgt, wordt

hij eerder gewezen op een Wajong-uitkering, glijdt hij makkelijker het 'zorgtraject' in en uiteindelijk in de dagbesteding. Als dezelfde persoon echter een aantal jaren heeft gewerkt op de reguliere arbeidsmarkt en langdurig in de bijstand komt, zit hij in het 'werk- en inkomentraject'. Wanneer hij vervolgens moeilijk bemiddelbaar is, wordt hij al snel aangemeld voor een Wsw-indicatie. Een tweede verklaring voor de overlap in doelgroep is dat de Wsw-indicatie vanaf 1998 aangescherpt is en er wachtlijsten ontstonden voor de sociale werkvoorzieningen. Hierdoor kwamen er steeds meer mensen in de arbeidsmatige dagbesteding die anders in een SW-bedrijf werkzaam zouden zijn.'

Eind 2012 was het profiel van de personen met een dienstbetrekking binnen een SW-bedrijf als volgt: Bijna een derde (31%) heeft een lichamelijke beperking, iets meer dan een derde heeft een verstandelijke beperking (35%) en bijna een derde een psychische beperking (31%). Ongeveer één op de zeven mensen (14%) heeft een ernstige arbeidshandicap.'

NA DE TRANSITIE: TOENAME IN OVERLAP

Voorafgaand aan de transities zijn door Panteia de kansen omschreven met betrekking tot een verdere overlap van beide doelgroepen:

De instroom in de sociale werkvoorziening in zijn huidige vorm stopt met ingang van 1 januari 2014. De sociale werkvoorziening is vanaf dat moment alleen

VERDIENEN AAN WERK

DETACHEREN

Het Cedris rapport 'Optimaliseren Verdienvermogen' van Robert Kapel geeft aan dat de bedrijfsvoering erop gericht moet worden om mensen buiten het bedrijf te plaatsen, te detacheren. Dat levert een grotere kans op een gunstige verdienfactor. In het onderzoek gaat het om mensen die hoog op de 'werkladder' staan waarin sprake is van intensieve werkbegeleidingstrajecten zoals vakopleiding, startkwalificatie en arbeidsvaardigheden. Het wijst verder uit dat de mogelijkheden om te verdienen in een werkomgeving, zoals een bedrijf of Wsw werkplaats, groter is dan in een zorgomgeving. De verdiensten liggen hoger, de kosten zijn lager.

Mensen binnen de 'beschutte werkomgeving' veelal geassocieerd met lage loonwaardes, eisen een optimale verhouding tussen zorg en werk. Het is evident dat in alle gevallen werkrelaties in combinatie met zorg intensieve begeleiding vereisen. Dit gaat zowel om de individuele ontwikkeling van de werknemer als het marktconforme gerichtheid van de arbeid en de productiviteit. Ervaringen van succes en meeropbrengsten bestaan

uit een mix van opleiding en begeleiding. Verder is de juiste werksoort van belang gebaseerd op ervaring en wensen van de werknemer zelf.

Het rapport Werken Loont geeft in een aantal gevallen de mogelijke opbrengsten voor de werkgever en samenleving. Enkele opties uit het rapport:

LOONKOSTEN SUBSIDIE MET EEN INDIVIDUEEL DIENSTVERBAND.

Het succes is afhankelijk van de ervaren maatschappelijke verantwoordelijkheid en sociale meerwaarde voor de werkgever, maar het financieel tekort bij de werkgever dient beperkt te blijven. De werknemer dient gemakkelijk inpasbaar te zijn en begeleiding en opleiding is noodzakelijk.

WERKEN MET BEHOUD VAN UITKERING

De werkgever heeft geen loonkosten, er is een beperkt positief exploitatiesaldo mogelijk. De netto toegevoegde waarde van de werknemer is voldoende om de bedrijfskosten te betalen. Wettelijk een moeilijke vorm, wel aan te bieden als stage, proefplaatsing of opleidingsplek.

DIENSTVERBANDEN MET LAGE LOONWAARDES.
Beneden een loonwaarde van 30% is er geen verdienperspectief voor de werkgever. De bedrijfskosten zullen zeker even hoog zijn als de netto toegevoegde waarde. Daarnaast zullen de te betalen loonkosten niet worden terugverdiend. Plaatsing is alleen mogelijk als er een substantiële compensatie is van de exploitatietekorten van elders met tegelijkertijd een grote maatschappelijke betrokkenheid. Beschut werk met een loonwaarde 10-30% kost altijd meer dan het oplevert. Vanuit financieel perspectief opzicht zijn deze plekken aan te duiden met 'voorziening', Meer zorg dan werk en dus niet geschikt voor de reguliere werkgever.

DIENSTVERBANDEN MET HOGE LOONWAARDES.

Bij een dienstverband van 80% of hoger is er een beperkt exploitatietekort bij de werkgever. Hier is het een maatschappelijke opgave om de werknemer de laatste stap te laten zetten naar volledige financieel onafhankelijkheid.

De grafiek op de volgende pagina's 194/195 geeft de verschillende gradaties van 'de verzorgde mens' naar 'de mens als maker' weer en vergelijkt de verschillende zorg- en werkvoorzieningen vóór en na de Participatiewet. Uit de grafiek blijkt dat het theoretisch model van loonkostensubsidie een positieve effect heeft op de integratie in het bedrijfsleven van een grote groep mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt. Zichtbaar is het kantelpunt bij

40% waarop de werknemer zo weinig loonwaarde heeft dat het goedkoper is hem een uitkering te geven.

MEER WETEN

Robert Kapel - Optimaliseren van het verdienvermogen - in opdracht van CEDRIS - 2013

www.cedris.nl/uploads/media/optimaliseren_verdienvermogen.pdf

Robert Kapel - Werken Loont - in opdracht van CEDRIS - 2013

www.cedris.nl/fileadmin/user_upload/Werken_Loont.pdf

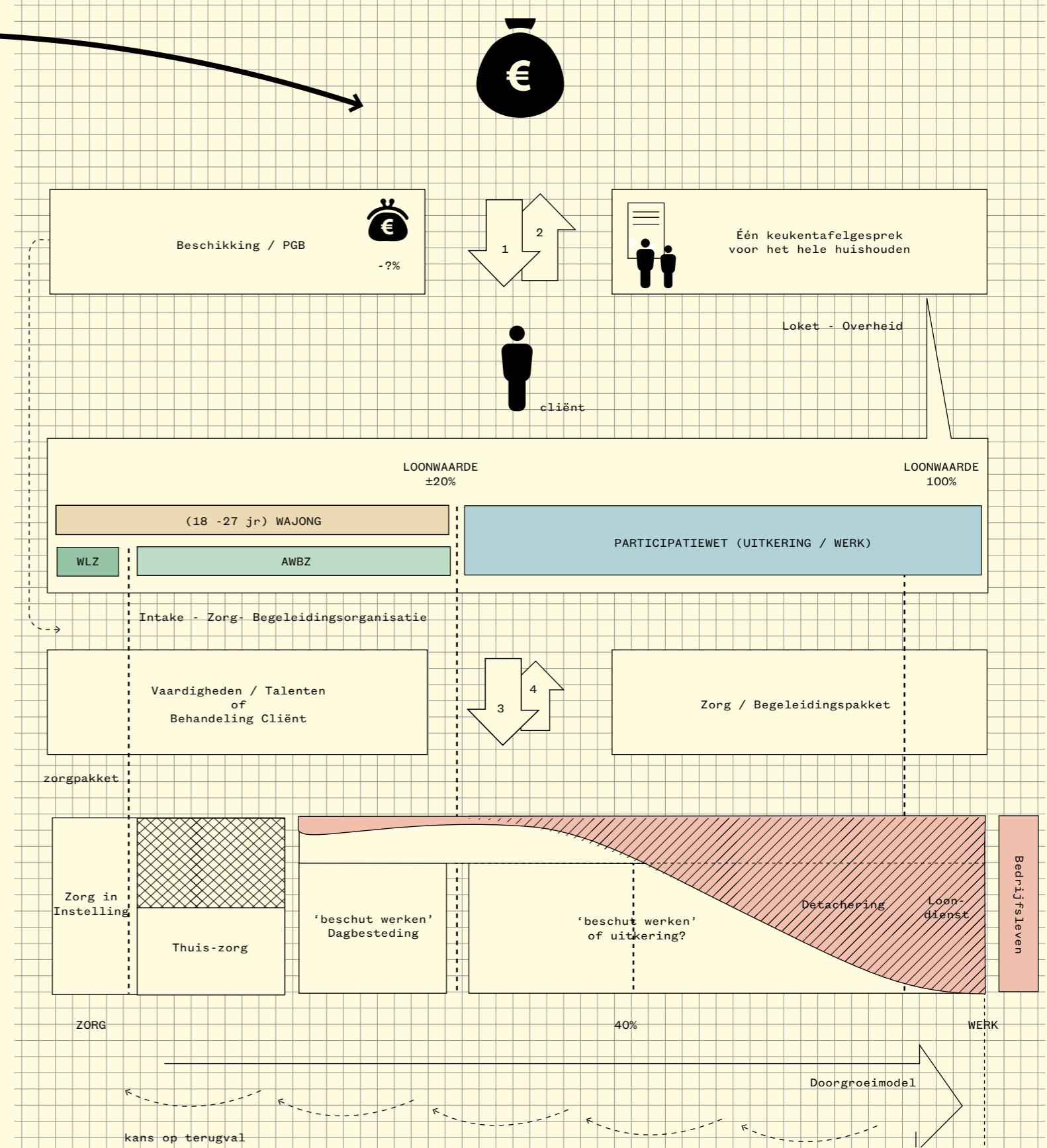
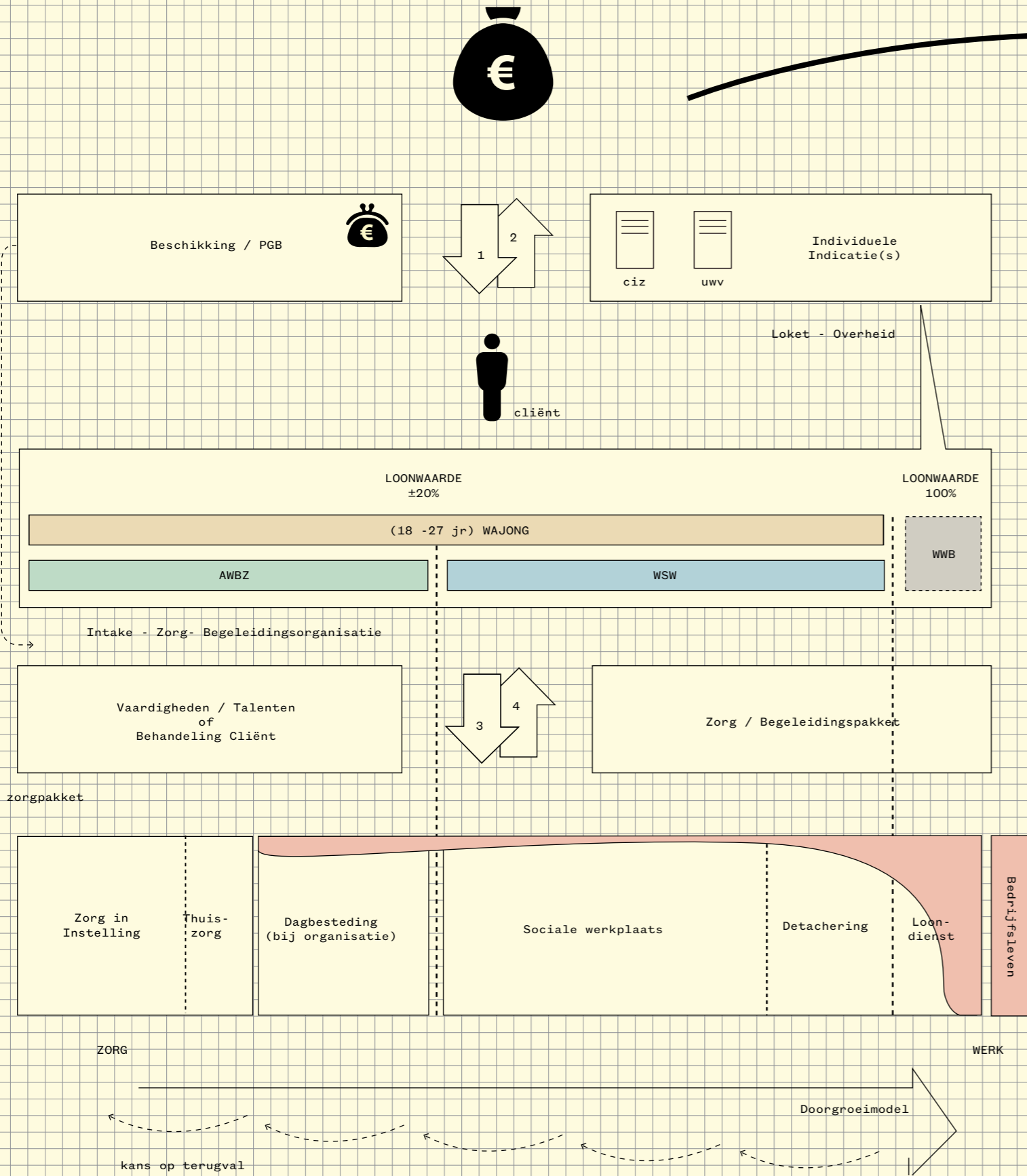
beschikbaar voor de 'onderkant van de Wsw', waardoor alleen het deel beschut werken blijft bestaan. Deze beschut werkers verschillen weinig van de mensen in de arbeidsmatige dagbesteding. De scheiding tussen deze doelgroepen wordt met de nieuwe plannen nog diffuser. De decentralisatie van de AWBZ- begeleiding en de samenwerking met de Participatiewet biedt daarom kansen de infrastructuur efficiënter te organiseren. Dit kan vanaf twee kanten. Enerzijds door het samenvoegen van (het nieuwe) beschut werken en arbeidsmatige dagbesteding door dezelfde type activiteiten en bedrijfjes te combineren en locaties en bedrijven open te stellen voor elkaars doelgroepen. Anderzijds door de expertise en kennis van de reïntegratieactiviteiten bij SW-bedrijven samen te voegen met de re-integratiepoot die veel AWBZ-instellingen in de afgelopen jaren hebben opgericht en op deze manier de 'bovenkant' van de arbeidsmatige dagbesteding en de Wsw-ers die niet meer onder het beschut werken vallen, gezamenlijk naar arbeid geleid te begeleiden. Daarbij kunnen beide indicatieprocessen straks, met de invoering van de Participatiewet, gebruik maken van hetzelfde instrument, namelijk loonwaarde bepaling, om in te schatten wat het verdienvermogen van deze klanten is!

MEER WETEN

Panteia, Decentralisatie AWBZ Rotterdam, 27 september 2013

VÓÓR 2015
AWBZ & WSW:
RIJKSOVERHEID

NA 2015:
WMO & PARTICIPATIEWET
GEMEENTEN

WERK MET KANSEN

KANSEN

In de Sociale Werkvoorziening zijn de afgelopen jaren het aantal werksoorten terug gebracht, o.a. vanwege commerciële risico's, continuïteit en beschikbare deskundigheid. Sommige werkzaamheden zijn in de afgelopen jaren afgestoten omdat de werkzaamheden niet goed meer kunnen worden uitgevoerd door beperktere mogelijkheden van de werknemer. Een eigen opleidingsinfrastructuur waar verschillende mensen met afstand tot de arbeidsmarkt aan deel kunnen nemen is een oplossing om toch aan een bepaalde vraag te kunnen voldoen. Een andere benadering is productinnovatie als motor om in eigen beheer nieuwe werksoorten te ontwikkelen, en als pilot verder uit te bouwen.

Volgens het rapport Kansen op de Arbeidsmarkt zijn er devolgende kansrijke sectoren:

- Thuiszorg
- Groenvoorziening
- Post
- Distributie en logistiek,
- Archivering /administratie
- Digitalisering,
- Techniek
- Supermarkten.

Met als aard van de werkzaamheden:

- Dienstverlening
- Repeterende werkzaamheden
- Faciliterende werkzaamheden
- Assemblage.

In de dienstverbanden:

- Flexibele en tijdelijk dienstverbanden,
- Deeltijdwerk,
- Detachering
- Overeenkomsten per uur / dienst.

Met als organisatievorm:

- Joint venture,
- Leer-werkbedrijf,
- Social firm
- Uitzendbureau.

TOP VIER

De top vijf van de meest kansrijke sectoren in rangorde zijn:

- Groenvoorziening
- Schoonmaak/ zorg,
- Afval/reiniging en recycling
- Productie/techniek/ industrie.

Werkzaamheden op het secundaire niveau worden als meest

kansrijk gezien. Waar het bijvoorbeeld gaat over de zorg gaat dan gaat het over assistentie, gaat het over industrie dan betreft dit bijvoorbeeld assemblage en om- en inpakwerkzaamheden. De motieven van de werkgevers variëren van 'leuk' tot 'medeverantwoordelijk' willen zijn. De werkgever verbindt er wel de voorwaarde aan dat ze wordt ontzorgd en dat er weinig administratie mee is gemoeid.

Een extra prikkel kan een financiële compensatie zijn. Hoewel men veel hobbels ziet, verwacht meer dan de helft van de werkgevers dat de doelgroep mensen met een beperking in 2017 binnen het bedrijf aan het werk is. Daarbij is de non-profit sector positiever is dan de profit sector.

MEER WETEN

Commissie Arbeidsparticipatie - Bakker e.a. - Naar een toekomst die werkt - 2008

http://docs.minszw.nl/pdf/129/2008/129_2008_3_11930.pdf

Newcom Research Consultancy - Kansen op de arbeidsmarkt - in opdracht van CEDRIS - 2012

www.cedris.nl/publicaties.html

Vraag naar Arbeid - Sociaal Cultureel Planbureau

www.scp.nl/dsresource?objectId=38935&type=org

DAGBESTEDING IS (NOG) GEEN WERK

DAGBESTEDING

Uit de rapporten van de Wsw koepelorganisatie Cedris blijkt dat een buitengewone inspanning nodig is om mensen met afstand tot de arbeidsmarkt aan werk te helpen. Een loonwaarde van 80% betekent nog steeds dat een van de partijen geld zal moeten toeleggen. Is het voor de Wsw werknemers al moeilijk, voor de cliënt van de dagbesteding, met een veel lagere loonwaarde, is het bijna onmogelijk een commercieel verantwoorde positie te realiseren. De zorginstellingen met zeer uiteenlopende vormen van dagbesteding zijn nooit gestimuleerd in te zetten op een toekomst waarin betaalde arbeid voor de cliënt gangbaar zou worden.

ONTBREKEN VAN PROFESSIE

Opvallend tijdens ons onderzoek is dat relevante literatuur rondom dagbesteding ontbreekt. Doelen en methoden, alsmede effecten van werk in dagbesteding en werkcentra zijn maar maar sporadisch te vinden. Dit los van incidentele projecten, anekdotische situatie en succesverhalen.

Er zijn natuurlijk, ook commercieel gezien goede voorbeelden. Bijvoorbeeld over productie van straatmeubilair, Social Sofa, horeca en hoogwaardige replica's. Er ontbreken echter publicaties, noch breed uitgezet debat of studie naar dit fenomeen waar 125.00 mensen zich in bevinden. Het niveau zowel betreft het product, management en commerciële bedrijfsvoering lijkt altijd afhankelijk van die ene vakkracht die toevallig over de juiste inzichten en skills bezit.

Anders dan de Wsw voorzieningen die regelmatig onderzoek doen naar feiten en kansen, hebben de zorginstellingen, die mogelijkheid om te leren van elkaar, vakdeskundigheid aan te scherpen niet opgepakt.

WERK IS DE BESTE ZORG

Werk mag dan 'de beste zorg' zijn, ook voor mensen in de dagbesteding, maar dit wordt op weinig plaatsen op professioneel niveau ontwikkeld. Opleiding, vaardigheidstraining en het opdoen van vakgerichte werkervaring zijn instrumenten om mensen geschikt te maken voor werk, en ze te leren zin te krijgen

in werk. Levenslang leren geldt ook voor deze groep.

MEER WETEN

www.socialsofa.nl
www.browniesanddownies.nl
www.ateliersmtw.nl
www.pameijer.nl

MVO

SOLIDARITEIT

Sociale werkplaatsen en andere werkcentra voor mensen met afstand tot de arbeidsmarkt zijn ooit opgericht vanuit solidariteit met mensen met een handicap. De maatschappij vond het van belang dat mensen die niet mee konden komen in het reguliere bedrijfsleven, een beschermde werkplek kregen. Door een aantal factoren, waaronder een terugtrekkende overheid, komen op dit moment veel voorzieningen onder druk te staan.

Daartegenover is een trend van maatschappelijk verantwoord ondernemen (MVO) die zorgt voor een zeker tegenwicht voor deze ontwikkeling, waarin bedrijven iets terug doen voor de maatschappij, onder meer door het bieden van werk. Je zou kunnen spreken van een beweging waarin de aparte beschermde werkvoorziening over gaat in het ondernemen op maatschappelijk verantwoorde wijze.

MVO NEDERLAND

Door het opzetten van MVO Nederland verspreidt de overheid kennis en ervaring aan bedrijven, en heeft zich daarmee

een belangrijke rol toegemeten. Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen is een integrale visie op ondernemerschap, waarbij het bedrijf waarde creëert op de drie P's: Profit, Planet en People. Uit onderzoek van MVO PwC Nederland uit 2011 bij 200 grote bedrijven is gebleken dat er ondanks de jaren van crisis veel wordt geïnvesteerd in duurzaam ondernemen (PwC, 2010 en Gombault & Willems, 2009). Het is te verwachten dat deze ontwikkeling zich doorzet, ook naar de twee andere P's: People en Profit. Het MVO reikt ook de mogelijkheden aan in te zetten voor de factor arbeid, op welke wijze hoe, en door wie wordt het product gemaakt.

MEER WETEN

Cedris - Agenda voor de toekomst deel 1

http://cedris.nl/fileadmin/contents/Publicaties/agenda_van_de_toekomst_deel_1_trendrapportage.pdf

PwC, 2010 en Gombault & Willems, 2009.

ROTTERDAMS HANDWERK

KANSEN VOOR MAKER EN PRODUCT

De maakindustrie is een van de sectoren waar mensen met een beperking zich goed in kunnen ontwikkelen. Het maken van visueel-tactiele producten met een gebruiksfunctie doet appél op tastzin en handvaardigheid en biedt de mogelijkheid tot het ontwikkelen van een specifieke deskundigheid. Het ontwikkelen van latente handvaardige en organisatorische kwaliteiten, gekoppeld aan het werken in teamverband kan zowel vaardigheden op het technisch vlak als op het vlak van sociale vaardigheden versterken.

Sinds enkele jaren doet Rotterdams Handwerk, een sociaal merklable van Pameijer, ervaring op met designproducten. Deze worden ontwikkeld en vervaardigd bij zowel bestaande werklocaties van Pameijer als een aantal andere bedrijven met een sociale context. MVO ondernemingen zoals SCO-diensten, Wijkatelier op Zuid, Onze Zaak, Krachtvrouwen en Stichting DIT-IS-HET.

Onlangs is het initiatief genomen voor een proces van verzelfstandiging waarin Rotterdams Handwerk als zelf-

standig bedrijf of stichting wil opereren door:

- Het bieden van zingevend werk aan mensen met afstand tot de arbeidsmarkt.
- Het in de markt zetten van een kwalitatief en herkebaar merkproduct.
- De afzet op middellange termijn van een breed assortiment producten.

VAKMANSCHAP EN KENNISOVERDRACHT

Het bedrijf wil functioneren als opdrachtgever, productontwikkelaar en in- en verkoopfirma. De samenwerking met MVO ondernemingen en verschillende doelgroepen zal worden uitgebreid.

Er is een groeiende vraag naar ambachtelijke producten terwijl kennis en vaardigheid daaromtrent schaars aan het worden is. Om mensen met afstand tot de arbeidsmarkt te kunnen inzetten dient aan de eisen van de markt te worden voldaan. Kennis, vaardigheden en de juiste attitude zijn eerste vereisten om hierin te kunnen slagen. Waar nodig en mogelijk

zal Rotterdams Handwerk bijdragen aan scholing en training.

MEER WETEN

www.pameijer.nl | www.rotterdamshandmerk.nl | www.scodiensten.nl | www.dit-is-het.nl

www.wijkatelieropzuid.nl | www.onze-zaak.org | <https://nl-nl.facebook.com/krachtvrouwen>

VAN WERK TERUG NAAR ZORG

DAGBESTEDING

Alle zorginstellingen hebben direct te maken met de noodzaak de centra te rationaliseren. Dat betekent bedrijfsmatigheid en de productie voor een gerichte markt. Tegelijkertijd is er de noodzaak de zorg te reorganiseren te midden van een grote doelgroep en minder professionals. Met een gemeentelijke overheid die nog maar aan het begin staat van haar verantwoordelijke opgave dit te sturen en te financieren. Innovatie van de zorg die toegang biedt aan een breed publiek is een van de activiteiten die de zorginstellingen onderneemt. Zo zijn er buurtcirkels, zorgapps en mantelzorgbureau's. Nieuwe zorgproducten onder regie van de professional die de vraag bedient of stimuleert.

HET NIEUWE ZORGEN

Een van de zorginstellingen die zich manifesteert met nieuwe zorgproducten is Pameijer. Met de arrangeurstool ontwikkelde de instelling een nieuw zorgproduct.

'Sinds de transitie in de zorg per 1 januari 2015 is er veel veranderd.

De gemeente is verantwoordelijk geworden voor de uitvoering van de Jeugdwet, Wmo en Participatiewet en de Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten gaat over in de Wet langdurige zorg. Sinds deze transitie wordt van zorgaanbieders verwacht dat ze resultaten behalen in plaats van uren besteden. Gemeenten kopen ondersteuning en hulp in op resultaatgebieden met het doel participatie en zelfredzaamheid van cliënten te bevorderen.

Voor ons was de uitdaging om de ondersteuningsbehoefte van de cliënt, de resultaatgebieden van de gemeenten en de eigen producten en diensten bij elkaar te brengen in de vorm van arrangementen; Een arrangement is het aanbod van zorg en diensten, afgestemd op de vraag en behoefte van de cliënt'. Nu bestaan er verschillen tussen de dienstverlening die vanuit de beschikking geleverd mag worden, de manier waarop gemeenten de zorg hebben ingekocht en wat wij mogen leveren'.

Een modern zorgproduct; eigentijds en innovatief. Toch kan de vraag worden gesteld of dit het eerste antwoord is op de opgave om op de zorg te bezuinigen. Maar belangrijker de vraag of het verstandig is de focus te verplaatsen naar nieuwe vormen van

zorg. Dit in plaats van te werken aan de attitude en vaardigheden die de cliënt in staat stelt om zingeving in werk te vinden, en zo het zorgaanbod links kan laten liggen. Ook de arrangeurstool is gericht op de verzorgde mens, hoe hedendaags het ook is.

MEER WETEN

Over de arrangeurstool:
www.goedopgelost.overheid.nl
www.pameijer.nl

De kracht van het ambacht

In dit hoofdstuk zijn de inzichten geordend vanuit de sociale en geesteswetenschappen betreffende het begrip ambacht en de vaardigheden die nodig zijn om aan het werk te kunnen.

DE PLEK VAN GEDEELDE VERANTWOORDELIJKHEID

DE WERKPLAATS

In de werkplaats worden ongelijke vaardigheden en ervaring persoonlijke kwesties. De succesvolle werkplaats bevestigt de legitime autoriteit in persoon, niet in schriftelijk vastgelegde rechten en plichten. In de middeleeuwen was de werkplaats een plek waar arbeid samenging met het dagelijks bestaan van slapen, eten en opvoeden. De werkplaats maakte deel uit van een gildesysteem waarin de overdracht van kennis gedurende generaties in zekere zin autonoom werden.

Werkplaatsen toen en nu hebben mensen verbonden door middel van werkrituelen, of het nu om een gemeenschappelijke theepauze gaat, mentorschap of uitwisseling van informatie of scholing. De werkplaats als sociale ruimte. De geschiedenis van de werkplaats laat zien dat het een goed recept is om mensen te binden. Een plek waar vakwerk wordt uitgeoefend door mensen met uiteenlopende kwaliteiten. De huidige werkplaats kan verschillende organisatievormen aannemen; in het coöperatief model komen partijen fysiek en visueel in elkaars nabijheid, vanuit de gedachte van gedeelde verantwoordelijkheden.

MEER WETEN

Wouter Beekers en Robert van Putten
<https://wi.christenunie.nl/1/library/download/657778>

<https://wi.christenunie.nl/1/library/download/657778>

CEDRIS - Branche informatie Sociale Werkplaatsen en Arbeidsintegratie

http://cedris.nl/fileadmin/contents/user_upload/Brancheinformatie_2014.pdf

HET PRODUCT IS DE BELONING

DIALOOG

Als een dialoog tussen natuur en cultuur maakt de vakman gebruik van 'ingebakken' vaardigheden: reflexen van het lichaam zelf, zoals de grijpreflex en de complexiteit van weerstand en materiaal. Kern van vakwerk is de trots op hetgeen is gemaakt; beloning voor inspanning en kunnen. Trots op iets wat gaandeweg beter wordt, dus genoeg in de ontwikkeling zelf.

ARBEIDSDELING

Vakwerk biedt zingeving juist omdat het veel zeggenschap vereist, ook als het gaat over slechts een klein onderdeel van het product. Hoog gekwalificeerde producten kunnen door efficiënte arbeidsdeling tot overzichtelijke en handelbare productie leiden. De fysiek-tactiele werkzaamheden lossen niet op in abstractie maar zijn blijvend aanwijsbaar. Dat geldt bijvoorbeeld ook voor inpakwerk of allerlei vormen van assemblage, waarin elke individuele bijdrage een onmisbare schakel is binnen de reeks van handelingen. De plek waar dat gebeurde was de sociale werkplaats, waar met de nodige

expertise gericht werd geproduceerd en waar kwaliteit en commercie criteria waren. Er zullen andere vormen en organisaties gevonden moeten worden waar dit opnieuw in praktijk gebracht kan worden.

MEER WETEN

Richard Sennett - De Ambachtsman - De mens als maker - Meulenhof - 2008

Wouter Beekers en Robert van Putten
<https://wi.christenunie.nl/1/library/download/657778>

<https://wi.christenunie.nl/1/library/download/657778>

CEDRIS - Branche informatie Sociale Werkplaatsen en Arbeidsintegratie

www.cedris.nl/fileadmin/contents/.../cedris_brancheinformatie_2012.pdf

AUTOMATISERING

MENS EN MACHINE

Diderot (1713 - 1784) Frans schrijver, filosoof en kunstcriticus onderzocht in de 18e eeuw de relatie van mens tot machine, zich baserend op wat hij zag aan de kant van degene die als verliezers kunnen worden aangeduid. Degene die niet kunnen presteren wat de machine in principe kan. Volgens Diderot winnen de verliezers er toch ook bij. De verlichte manier om een machine te gebruiken is de mogelijkheden ervan te beoordelen en de toepassingen aan te passen in het licht van onze eigen beperkingen. De mens leert van de machine. Bij de inzet van mensen binnen de context van machine is het zaak te kijken wat er kan. Het niet getalenteerd zijn is op zich niet de reden het werk niet te doen maar de inzet aan te passen, anders te organiseren of op te delen. Arbeidsdeling, de opsplitsing van het werk in kleine onderdelen is een goede methode om ook specialistische eindproducten toch te kunnen maken.

Discussie is er echter altijd geweest over de wijze hoe de machinale productie tot stand werd gebracht. Arbeidsomstandigheden, eento-

nigheid van het werk, gebrek aan betrokkenheid bij de productie werden items, en zijn dat nu nog, al zijn ze verplaatst naar Azië. Daarnaast werd men zich bewust van de consequentie van de machine als instrument die veel handwerk overbodig en te duur maakte. Door systematisering, zoals het vastleggen van fasering van werkwijze en methode, werd de werkplaats meer een 'tussenstation' naar de fabriek.

EERLIJK HANDWERK

Volgens Richard Sennett hebben wij cultureel gezien nog steeds grote moeite met de door de machine ingezette verandering van de arbeidscultuur. Verzet tegen de machine gaat, ook nu, dikwijls gepaard met verzet tegen het kapitalisme. Wij worstelen nog steeds, met wat hij noemt antitechnologie. En wat is de betekenis van het huidige 'eerlijk handwerk'?

MEER WETEN

Richard Sennett - De Ambachtsman - De mens als maker - Meulenhof - 2008

Cedris - Agenda voor de toekomst deel 1

KANSEN VOOR EUROPA

NIEUWE WAARDEN

Volgens politicoloog en schrijver Jonathan Holslag is een van de grootste tekortkomingen het onvermogen van een samenleving om de juiste waarde te hechten aan wat ze koopt. De consument binnen het mechanisme van de markt faalt. Het zicht op de consequenties voor de toekomst van de onbeperkt lijkende keuzes ontbreekt. Hij is zich niet bewust van de invloed die zijn koopgedrag heeft op de hele samenleving. Eeuwenlang heeft Europa de economische vooruitgang gestuwd en het zou nu voldoende sterk moeten zijn om zichzelf opnieuw uit te vinden. Voorwaarde daarvoor is te erkennen dat massaproductie niet meer de voorbode is van de vooruitgang. Massaproductie heeft ons als consument ongekend veel keuzemogelijkheden geboden, maar genereert niet voldoende banen en inkomsten afgezet tegen de hoge kosten van milieuschade en subsidies. Werk in de bancaire sector, detailhandel en de vastgoedsector hebben niet veel bijgedragen aan een dynamische en weerbare samenleving; het heeft geleid tot schulden en grote tekorten. Europa kan maar op één manier aan deze baisse

ontsnappen, namelijk door hogere consumentenstandaarden te ambiëren. Ook dan zullen ondernemers moeten strijden om efficiency, maar nu door het begrip 'waarde' anders te definiëren en meer te koppelen aan kwaliteit, welzijn, duurzaamheid en creativiteit.

DUURZAAMEN CREATIEF

Wereldwijd is er een tendens in de richting van duurzame en creatieve economie. Wil dit echter gewicht in de schaal leggen dat is er een veel grotere markt nodig. Europa zal die keuze in z'n geheel dienen te maken wil ze niet het onderspit delven in het gevecht om de macht en de wereldwijde markt. Met de komst van een sterk Europa zijn er kansen voor een identiteit die gekenmerkt wordt door innovatie en rizomatische kruisbestuiving. Een bottom up beweging die dit werelddeel op een plan brengt van een 'exclusieve identiteit'. Een samenleving waarin het individu meer invloed heeft om zijn eigen leven vorm te geven. Met inzet van iedereen en een productieve attitude; initiatief, ondernemen en risico's

nemen. Trots op hetgeen je maakt, je waardig voelen met de regie in eigen handen.

SCHOLING

Een samenleving volgens Holslag waarin iedereen zowel weldoener als begunstigde is. Bouwen aan een samenleving die zich juist bevrijd van een aantal normen waar ze last van heeft. Onszelf tot inspiratiebron worden die we voor een groot deel van de wereld lange tijd waren. Daarbij is niet de competitie tussen individuen en groepen in de samenleving primair, maar de uitwisseling en concurrentie van vaardigheden, kennis en vindingrijkheid. Dit begint op school in het basisonderwijs. Cognitieve kennis wordt ondersteund door praktische kennis zoals koken en werken met materialen. Het bevordert op een natuurlijke wijze het werken met weerstand en de regie op het dagelijks leven. Investing in kennis en vaardigheid zou zowel in het academisch onderwijs moeten plaatsvinden als in het beroepsonderwijs.

MEER WETEN

Jonathan Holslag - De kracht van het paradijs - 2018 - De Bezige Bij

GillesDeLeuze - Rizoom - Uitgeverij Spreeuw - 1976

AMBACHT KLEURT DE SAMENLEVING

Ambachten kleuren de maatschappij en maken de dingen om ons heen zichtbaar en aanraakbaar. Producten met een ambachtelijke connotatie, van bestrating tot metselwerk, tuinaanleg en warme broodjes bij de bakker; dit alles verbindt mensen op een zintuiglijke manier met de 'dagelijksheid' en

voegt ervaring toe. Het maakt de productieprocessen zichtbaar, van grondstof naar consumentenproduct'.

MEER WETEN

Nicole Uniquole (redactie) - Dit is Meesterlijk - Traditioneel vakwerk als inspiratie voor hedendaagse vormgevers - 2013

MAKEN IS POËZIE

Praktische activiteiten zijn in de geschiedenis vaak geminacht en gescheiden van die activiteiten met hogere doelen. In de tijd van Homerus werd de ambachtsman bezongen als een man van de gemeenschap. In de klassieke oudheid stond deze lager op de ladder. Aristoteles schrijft in de Metafysica dat architecten in elk beroep achtenswaardiger zijn dan handwerkslieden omdat zij

de kennis bezaten van datgene dat gedaan moet worden. Het oude woord voor vakman demioergos wordt ingeruild voor cheirotechnon, wat handwerker betekent.

Plato daartegenover herleidde het woord vaardigheid tot 'maken', poiein; met poëzie als afgeleide. De dichter als vakman. Altijd is vakmanschap door kwa-

liteit gedreven werk; Plato formuleerde dit als areté, de maatstaf voor voortreffelijkheid die in elke handeling besloten ligt.

MEER WETEN

Richard Sennett - De Ambachtsman - De mens als maker - Meulenhof - 2008

IK HEB DIT GEMAAKT, DUS IK BESTA

Met Richard Sennett stellen we ons de vraag wat een zelfgemaakt voorwerp interessant maakt. Het is vooral het feit dat we dingen kunnen veranderen, er invloed op hebben. Deze invloed toont zich in drie begrippen: metamorfose, aanwezigheid en antropomorfose. De metamorfose geeft de maker de indruk dat het materieel permanent kan worden verandert, het geeft hem het gevoel maximaal grip te hebben. De aanwezigheid zegt iets over de concreetheid, en is als het ware een tag of merkteken. Ik heb dit gemaakt, dus ik besta.

Oude steenstempels droegen deze boodschap, het voorwerp is een werk van details en fijne gebaren, wat bijvoorbeeld de baksteen tot een 'antimonumentaal' element van architectuur maakt. Antropomorfose is de literaire beschrijving door het voorwerp en het materiaal niet de feitelijke kenmerken toe te schrijven maar bijvoorbeeld dierlijke eigenschappen toe te kennen. Het geeft het voorwerp een gezicht zoals eerlijk en bescheiden. Termen die gebaseerd zijn op de fysieke kwaliteiten die aangeven waar het onderscheid zit tussen materieel gerelateerde betrokkenheid en andere, zoals de productie van digitale data.

MEER WETEN

Richard Sennett - De Ambachtsman - De mens als maker - Meulenhof - 2008

DE MENS ALS ZIJN EIGEN MAKER

Volgens schrijver en filosoof Richard Sennett omvat het scheppingsproces het denken en voelen tegelijkertijd. Dit in tegenstelling tot de gedachtegang van filosoof Hanna Arendt die stelt dat het denken juist na het maken komt.

De ambachtsman voert discussies en gesprekken met materialen in plaats van met andere mensen. De mens als homo faber; de mens als zijn eigen maker. Door de dingen te maken zeggen ze iets over zichzelf; een directe verwijzing naar een materiële cultuur.

Vakmanschap staat voor een duurzame basale menselijke drijfveer; het gaat erom het werk goed uit te voeren, omwille van het werk zelf. Daarbij gaat het eerder om motivatie dan om talent; de motivatie het te willen maken zorgt ervoor dat je in gesprek komt met het voorwerp. Door onze beperking en die van het materiaal zullen we het object zelf moeten erkennen als waardevol in al z'n onvolmaaktheid. De innige relatie die er bestaat tussen voorwerp en maker, maakt het ambacht zo avontuurlijk en zingevend.

MEER WETEN

Richard Sennett - De Ambachtsman -
De mens als maker - Meulenhof - 2008

Vakmanschap staat voor een duurzame basale menselijke drijfveer.

TALENT ALS BEPERKTE TERM

SPEELERVARING

Intelligent vakmanschap heeft te maken met specifiek denken en maakt gebruik van de speelervaring uit de jeugd, niet met het juiste antwoord in een IQ test of een toelatingstest. En bijna ieder kind kan goed spelen. Huidige toetsen binnen bedrijven benadrukken de breedte, de flexibiliteit en het probleemoplossend vermogen van de persoon. Het talent van de vakman om diep te graven en routine te ontwikkelen is precies het tegenovergestelde en vraagt om ander onderwijs.

TALENT

Diderot 1713 – 1784, Frans schrijver en filosoof tijdens de Verlichting, gaat uit van het beginsel van de gemeenschappelijke talenten, met tegelijkertijd aandacht voor het praktische detail. Vakmanschap put uit datgene wat kinderen leren bij de dialoog met fysieke materialen.

Volgens Calvin, 1509 – 1564 is talent evenwel aangeboren. Het protestantisme is er debet aan geweest dat sociale ongelijkheid tussen talent en geen talent

in stand werd gehouden. De eugenetica beweging van William Graham Sumner, in dezelfde tijd ontstaan als het Calvinisme, baseerde zich op de overtuiging dat geen middelen aan individuen verspild moeten worden die het aangeboren talent missen om ze te benutten. Het etiket talent werkt als een diagnose, en werkt eerder remmend dan stimulerend.

VERMOGEN

Beter bruikbaar is het begrip vermogen van de Amerikaanse filosoof Matha Nussbaum (1947). Elk vermogen wordt geactiveerd, of juist onderdrukt door de cultuur. De ongelijkheid van de verschillende onderdelen zoals de twee handen en de tien vingers van Sennett is juist een uitdaging deze met elkaar te laten werken. Door het verschil tussen de onderdelen ontstaat een noodzakelijke dialoog die de productiviteit activeert.

MEER WETEN

Richard Sennett - De Ambachtsman -
De mens als maker - Meulenhof - 2008

DE BEPERKING VAN DE IQ TEST

Alfred Binet en Theodore Simon maakten in 1905 de eerste IQ test. In de loop van de jaren ge-perfectioneerd maar in de basis nog dezelfde: Intelligentie wordt gemeten aan de hand van juiste antwoorden op vragen; de antwoorden verdelen groepen mensen in een klokvormige curve, de grootste groep in het midden, de dommen en de intelligenten aan begin en het eind.

De IQ test schenkt relatief weinig aandacht aan het midden; de uitersten zijn van belang, het midden wordt op een hoop gegooid. Het gemiddelde wordt al gauw middelmatigheid, en legitimeert verwaarlozing. Volgens Sennett is dat een van de redenen dat in Groot Brittannië aanzienlijk meer overheidsfinanciën gaan naar de elitescholen dan naar technisch onderwijs. De tests zeggen niets over iemands biologische mogelijkheden, noch over de culturele vorming noch over de dialoog met materialen. Een IQ is geen onveranderlijke en goed te bepalen grootheid die een persoon blijvend kan karakteriseren. Het IQ is slechts met matige betrouwbaarheid vast te stellen.

MEER WETEN

Isolde Woittiez e.a. - Zorg beter begrepen - Sociaal Cultureel Planbureau. Verklaringen voor de groeiende vraag naar zorg voor mensen met een verstandelijke beperking. 2014

www.scp.nl/dsresource?objectid=37877&type=org

Richard Sennett - De Ambachtsman - De mens als maker - Meulenhoff - 2008

HET VERSCHIL TUSSEN WETEN EN ERVAREN

WITTGENSTEIN EN LOOS

Niet gehinderd door beperkende budgetten bouwde de filosoof Ludwig Wittgenstein in 1927 – 1929 een huis voor zijn zuster. Hij bouwde weliswaar ‘het fundament van alle denkbare gebouwen’ maar moest later tot het oordeel komen dat hij een zielloos gebouw had neergezet. De strenge ontwerpregels en berekeningen werden hem noodlottig. Het in dezelfde periode gebouwde huis van architect Adolf Loos kwam echter voort uit de ervaring en kennis van het materiaal. Hij leerde van fouten en hindernissen. Door de ervaring in te zetten werd zijn gevoel voor een passende vormoplossing gestimuleerd.

ROGER SCRUTON

Dit komt overeen met wat de conservatieve filosoof Roger Scruton zegt over het ambachtelijk maken: leren behelst het verwerven en verliezen van overtuigingen. Iets maken, het lichaam gebruiken als instrumentarium impliceert leren door te kijken, te ervaren en daarnaar te handelen. Dat is de wijze waarop een

ambacht zich ontwikkelt. In het maken van ambachtelijke producten is het streven niet de lineaire weg van perfectie te volgen, maar de weg van de ambiguïteit naar de overdraagbare kwaliteit van het product.

MEER WETEN

Richard Sennett - De Ambachtsman - De mens als maker - Meulenhoff - 2008

DE VINGERS ALS COÖPERATIEF MODEL

DE VINGERS

Richard Sennett legt een verband tussen onderdelen van de samenwerkende coöperatie en die van de handen en de tien vingers. De handen en de vingers zijn ongelijk en ongelijk vaardig qua kracht en flexibiliteit. De compensatie van de vingers, als het aankomt op handvaardigheden van een hoger niveau leidt ertoe dat ze met elkaar iets doen wat ze afzonderlijk niet kunnen. Hier heet het coördinatie, binnen werkverbanden is het de coöperatie als samenwerkend geheel van ongelijke leden. De handcoördinatie zegt veel over de vraag hoe mensen zich ontwikkelen. De technische beheersing wordt niet gevormd door eerst de onderdelen te perfectioneren en die vervolgens samen te voegen. Coördinatie werkt juist beter als de verschillende onderdelen, de twee handen en de tien verschillende vingers, in hun onderscheidendheid samenwerken.

DE SAMENLEVING

Ervan uitgaande dat de samenleving bestaat uit ongelijke maar gelijkwaardige partners, is het een logische stap dat van

de leden verwacht wordt dat ze participeren en daar op in zetten. Wat geldt voor individuen binnen een organisatie, geldt ook voor de organisaties binnen de samenleving als geheel. Elke organisatie vanuit een verschillend perspectief en verantwoordelijkheid waarin het gaat om wederzijdse afhankelijkheid en belangen. Dit op basis van het soevereiniteitsbeginsel waarin iedere organisatie en individu zijn eigen bestemming heeft.

MEER WETEN

Richard Sennett - De Ambachtsman - De mens als maker - Meulenhof - 2008

Wouter Beekers en Robert van Putten
<https://www.wetenschappelijkinstituutvandechriстенunie.nl/>

<https://wi.christenunie.nl/1/library/download/657778>

Zelf-organisatie

Er is een duidelijke trend waarin de relatie tussen burger, bedrijfsleven en overheid aan verandering onderhevig is. In dit hoofdstuk zijn inzichten verzameld met betrekking tot deze zelforganisatie in de samenleving.

KANSEN VOOR ZELFORGANISATIE

KANSEN

Kansen voor zelforganisatie zijn gelegen in de erkenning dat niet alles oplosbaar is en zeker niet onmiddellijk. De overheid wenst zichzelf op grotere afstand van de burger maar bemoeit zich door regelgeving intensief met die burger. Zelforganisatie, voor zover mogelijk en wenselijk, kost tijd. Wat biedt de zelforganisatie de zorg? Zijn de huidige zorginstellingen voldoende geëquipeerd om het domein van de zelforganisatie met de juiste intenties te betreden. Het gaat hier immers om de kunst van het loslaten; het andere te doen of zelfs niet te doen. De huidige zorginstellingen, en laten we ons hier beperken tot de extramurale zorg, zijn over het algemeen grote instellingen geworden waarin men niet ontkomt aan veel aandacht voor het beheer van de organisatie zelf. Vaste huur- en hypotheek lasten, arbeidsvoorwaarden en gecompliceerde geldstromen maken het log en moeilijk wendbaar. Zeker in tijden van transitie, waar de dreiging van verlies van banen bang en conservatief maakt.

ZELFORGANISATIE ALS MENSELIJKE MAAT

Op veel terreinen die voorheen als primaat van de overheid golden, o.a. de gezondheidszorg, zien we een beleid dat zich richt op minder overheidsbemoeienis en meer markt en verantwoordelijkheid voor de burger. Feit is in heel Europa dat inwoners geconfronteerd worden met enerzijds een terugtrekkende overheid, anderszins met een grotere vraag naar zorg. Daarnaast speelt als reactie op globalisering, institutionalisering en bureaucratisering een groeiende behoefte om het heft in eigen handen te nemen en de menselijke maat te hervinden. Het gebruik van social media geeft de burger het gevoel het zelf te kunnen organiseren. Een zelforganiserende holistische benadering waarin wonen, werk en zorg een geïntegreerd en overzichtelijk karakter krijgen behoort nu tot de mogelijkheden. Van belang is waar de zorg, en met name de zorg verlenende instelling, hierin staat en waar ze eventueel nieuwe rollen kan vervullen.

MEER WETEN

Wouter Beekers en Robert van Putten
<https://wi.christenunie.nl/1/library/download/657778>

<https://wi.christenunie.nl/1/library/download/657778>

GLOKALISERING ALS KANS

WERELD BEWEGINGEN

Er is sprake van een beweging in twee richtingen. Een wereldmarkt waarin iedereen participeert en waarvan veel mensen profiteren. Met daarnaast, of juist als reactie, een beweging die zich kenmerkt door de economie en de kwaliteiten van het lokale. Ontwikkelingen op wereld – en Europees niveau zijn van enorme invloed op de landelijke verzorgingsstaat. De lokale oriëntatie betekent een verschuiving van hiërarchisch bestuur, naar een horizontaal georganiseerd model van het rizoom. Zonder centrale aansturing zoals bij de boom en de wortel is het rizoom voortdurend bezig zich te vertakken. Flexibel en dynamisch, en op veel terreinen in praktijk gebracht waar de deelnemers, tijdelijk of permanent en afhankelijk van de situatie, verschillende rollen kunnen innemen.

LOKALE BEWEGINGEN

Er is een groei van maatschappelijke initiatieven, in het licht van een lokale samenleving. Zo zijn er buurtpreventieteams, liefdadigheidsacties en stadsland-

bouw. De samenleving claimt ruimte in het publieke domein, en er ontstaan nieuwe vormen van sociaal ondernemerschap.

De rol van de overheid en instituten is dat ze mee beweegt met initiatieven op deze schaal. Daarbij wordt steeds meer gedacht vanuit een commercieel verdienmodel, zonder support van de overheid. Veel van deze initiatieven zijn gefocust op het inzetten van verandering zonder het klassieke beeld van protest. De initiatieven kunnen echter wel degelijk worden gezien als daad van anti establishment maar nu met de daadkracht de samenleving zelf in te richten en vorm te geven.

MEER WETEN

Lammers en Hanekroot -
 Hoe zelforganisatie voor kwetsbaren concreet wordt - 2014

<http://www.socialelvraagstukken.nl/ho-zelforganisatie-voor-kwetsbaren-concreet-wordt/>

Raad voor de leefomgeving en infrastructuur (RLI) i.s.m. met de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) - Advies 'Langer zelfstandig; een gedeelde opgave van wonen, welzijn en zorg', 15-1-2014

www.wrr.nl/actueel/nieuwsbericht/article/rli-advies-zelfstandig-wonen/

Van Putten en Beekers -
 Coöperatiemaatschappij - Solidariteit organiseren in de eenentwintigste eeuw - Christelijk-sociaal 2030 - Deel 3 - Wetenschappelijk Instituut ChristenUnie.

<https://wi.christenunie.nl/1/library/download/657778>

ZELFORGANISATIE EN HET NEO LIBERALISME

REPRESSIEF LIBERALISME

Kritisch over de neo liberale zelforganisatie is Pacal Gielen in zijn boek *Repressief Liberalisme*. Het gaat hier met name over het kunst- en cultuurdomein, maar is moeiteloos over te zetten naar andere voormalige overheidssterreinen. Reeds in 1990 schuift ons land op in de richting van de vrije markt; tijdens de paarse kabinetten vindt er al een omvorming plaats van het Rijnlandse model naar het Angelsakisch model. Het eerste, met zijn zorgvoorzieningen maakt plaats voor een markteconomie. De vrije marktwerking wordt als gegeven beschouwd, en het poldermodel doet zijn intrede. In plaats van principiële partijdiscussies vindt overleg tussen partijen plaats, treden er diverse regels in werking, en wordt het kunst domein overspoeld met semi-ambtelijke bemiddelaars, technocraten en fondsen. Hier ontstaat weliswaar de ruimte voor het cultureel ondernemerschap maar wel met controle van ambtenaren en diensten. Een gevolg is dat een steeds groter deel van de budgetten naar de 'afgeleide' controlediensten gaat. Met als gevolg een steeds duurder dienst.

Voor de cultuursector zijn geen betrouwbare cijfers voorhanden, wel zijn die er met betrekking tot de zorg. Op 1 januari 2006 werd met de Zorgwet de zorg geprivatiseerd en een direct gevolg daarvan was er een stijging van kosten van 7,8% van het Bruto Nationaal Product naar 13,2%. Voor andere sectoren die de markt op gingen zoals het openbaar vervoer en de post bedroegen deze vergelijkbare percentages.

MANAGEMENT OF DISTRUST

Op de werkvloer levert bovenstaande steeds meer controle op, de zogenaamde management of distrust. Management in plaats van inhoud, protocol in plaats van vertrouwen. Alle focus is gericht hoe iets te doen, minder aandacht voor de inhoud. Dit geldt feitelijk voor veel sectoren, zoals zorg, cultuur en onderwijs. Het leidt tot een buitenproportionele overhead, waar de maker in de kunsten, de verzorger in de zorg en de docent in het onderwijs maar weinig invloed op heeft. Ter illustratie: in het HBO onderwijs kunnen de niet direct aan onderwijs gerelateerde

kosten oplopen tot wel 70%. De inkoopnotitie van de Gemeente Rotterdam spreekt van een acceptabel overhead van 20% bij de zorginstellingen waar ze na de transitie AWBZ - Wmo bereid is mee te werken. Wensdenken of onjuiste inschatting, realistisch lijkt het in elk geval niet.

MEER WETEN

Pascal Gielen (red.) - *Repressief Liberalisme* - Valiz - 2014

www.valiz.nl/RepressiefLiberalisme

Prof. W. van der Donk - ROB lezing 2014
www.rob-rfv.nl/documenten/rob-lezing2014

Jan Willem Duyvedak - *De Staat dwingt iedereen om zich thuis te voelen* - NRC 06.12.2014

<http://www.nrc.nl/nieuws/2014/12/06/de-staat-dwingt-iedereen-om-zich-thuis-te-voelen-1444407-a74710>

Evelien Tonkes - *Socrateslezing* - 02.12.2014

<http://www.uvh.nl/actueel/oktober-2014/socrateslezing-door-evelien-tonkens-de-participatiesamenleving-inhumaan>

EUROPA VERSUS AMERIKA

EUROPA VERSUS AMERIKA

'Toen de Pilgrim Fathers in de V.S. aankwamen, was er nog geen staat, geen overheid, geen wetboek. Ze moesten het samen zien te rooien. Geleidelijk is daar een democratische overheid uit gegroeid. In Frankrijk (en andere West-Europese landen) ging dat anders. Staten, overheden, wetten en regels waren er al. Vervolgens hebben die staten, na dat ze min of meer democratisch werden omdat koningen en alleenheerser werden verjaagd, geprobeerd een democratische samenleving te ontwikkelen. Door onderwijs te bieden, en zorg. Door sociale zekerheid te organiseren en arbeidsomstandigheden te verbeteren. Daarom zullen Amerikanen eerst naar burens kijken, of vrienden, of straat- of wijk- of stadsgenoten, alvorens ze naar een overheid stappen. Bij Europeanen is dat precies andersom. Als ze iets overkomt, verwachten ze dat de overheid dat oplost.'

- Albert Jan Kruijer

in essay het kader van The New Forest van theatergroep Wunderbaum.

TOCQUEVILLE

In Tocqueville's Amerika was er nauwelijks sprake van een overheid. Er was sprake van een vergaande vorm van liberalisme waarin de overheid de ruimte gaf aan de individuele burger. Daartegenover staat de 19 eeuwse Bonapartistische staat met de dominantie van de staat tegenover haar burgers, vanuit de gedachte van de revisie van de oude Franse bovenklasse die de betekenis van de Franse revolutie onderuit haalde. Het huidige Europees bestel is van een verdergaande liberalisering zonder dat de staat het allemaal uit handen geeft. Een mix van beide.

'Wij zijn een beetje als de halfverdoofden die Tocqueville omschrijft als toekomstige burgers die leven onder 'een mild democratisch despotisme'. Geen despotisme dat tiranniek of agressief is, maar juist vriendelijk en verzorgend. En dat maakt burgers afwachtend en verwend. Heel comfortabel, maar funest voor de onafhankelijkheid. Daaruit gewekt worden, voelt als een koude douche. Wij zijn gewend aan een overheid die ons overal bijstaat, en nu moeten we het ineens zelf doen. Dat idee vinden we mischien best aardig, maar als we zelf

in actie moeten komen, staan we niet te juichen.'

- Ankersmit in Trouw

Het ideaal, de burger lost het op.

IVAN ILLICH

Volgens Ivan Illich worden inwoners van een geïndustrialiseerde samenleving geconditioneerd om op elk gebied dingen te ontvangen, in plaats van ze te produceren.

'Mensen leren slechts te waarden wat gekocht en geconsumeerd kan worden, niet wat ze zelf kunnen scheppen. Ze wensen geleerd te worden, verplaatst te worden, behandeld of geleid te worden, in plaats van te leren, te genezen, of hun eigen weg te zoeken.'

Instituties, ook zorginstellingen, dringen net als commerciële bedrijven de mensen ruilwaarden op. Niet de mens als zelfstandig denkend en werkend wezen waar op wordt gefocust, maar de consument van producten waarmee hij zijn behoeften bevredigt. Een proces van de generatie die mensen steeds afhankelijker maakt en minder in staat tot zelfregie.

MEER WETEN

Richard Sennett - *De Ambachtsman - De mens als maker* - Meulenhof - 2008

<http://thenewforest.nl/2013/09/een-korte-geschiedenis-van-twee-uitersten-essay-door-albert-jan-kruijer/>

Marc van Dijk - *Trouw - het ideaal: De burger lost het op* - 07.11.2014

<http://www.trouw.nl/tr/nl/5009/Archief/article/detail/3784602/2014/11/07/Het-ideaal-de-burger-lost-het-op.dhtml>

DE BEMOEIZUCHTIGE OVERHEID

MEER RUIMTE VOOR DE BURGER

In de participatiesamenleving zou de overheid ruimte moeten geven aan de initiatieven en 'bereid moeten zijn de tweede viool te spelen'. Er zijn veel aanwijzingen dat de overheid die rol slecht speelt. Integendeel, de overheid blijkt nog steeds de regie in handen te houden, maar nu via de achterdeur. In een essay schetst Jan Willen Duyvendak de onwenselijkheid van de verstatelijking van de huiskamer.

“Waar de decentralisatie dus steeds meer verantwoordelijkheid legt bij de burgers om voor elkaar te zorgen, betekent dit geenszins dat de overheid terugtreedt. Integendeel, zij legt burgers op om meer informele hulp te verrichten. En ze komt aan de keukentafel om dat af te dwingen. Natuurlijk, dat heet lief een 'maatwerk' gesprek, maar het zal altijd moeten leiden tot minder hulp, nooit meer. In die zin leidt de grote nadruk op 'thuis' tot een vergaande politisering, zelfs tot een zekere verstatelijking van 'thuis': de overheid komt letterlijk bij u thuis. Zij meldt u dan hoe geweldig u het daar heeft en dat uw huisgenoten nog meer dan in het verleden voor u gaan zorgen”.

OVER GEZONDHEIDSZORG

Prof. dr. W.B.H.J. van de Donk benadrukt in de ROB lezing van 2014 met als titel Centralisatie in openbaar besturen het bestuurlijk onvermogen de burger de ruimte te geven.

‘Het gaat om een domein waarin net als in de rest van de samenleving voortdurend sociale en technologische innovaties aan de orde zijn. En die innovaties vragen om een cultuur van ruimte en vertrouwen. Ze worden verlamd of blijven zelfs geheel uit in een cultuur die wordt gedomineerd door regels, contracten en protocollen.

Het gaat om een domein dat de laatste decennia wordt geteisterd door de goede bedoelingen van de marktwerking die echter vaak zijn verworpen tot vormen van markt bureaucraties. We kennen allemaal de soms absurde vormen aannemende, elke onzekerheid uitsluitende, kwaliteitscontroles. Controles die doorgaans vooral de vorm van kwantiteitscontrole hebben aangenomen. Om een domein waarin de in kengetallen en 'zorgminuten' uitgedrukte prestaties allengs belangrijker leken te zijn dan liefdevolle (en professionele) 'presentie'. Om een domein dat

gedijt door 'aanvonken', maar dat wordt gefrustreerd door een cultuur van 'afvinken'.

De context van de huidige transitie in de zorg is complex. Zo ziet de traditionele ambtenaar van achter zijn bureau dit als hiërarchisch probleem en lineaire opgave. Van der Donk spreekt over een arena die zich kenmerkt door ongelijksoortige doelstellingen, asymmetrisch verdeelde hulpbronnen en uiteenlopende speltypen. Er is de complexiteit van overdracht van bevoegdheden, andere verwachtingspatronen en de nieuwe dynamiek van de netwerksamenleving. Bedoelingen en strategie zijn vaak onduidelijk, zowel voor overheid als burgers. Er is bij alle partijen meer onbekend dan bekend. Dat maakt het voor alle partijen moeilijk te opereren, en met risico's het initiatief te nemen.

MEER WETEN

Evelien Tonkes - Socrateslezing - 02.12.2014

<http://www.uvh.nl/actueel/oktober-2014/socrateslezing-door-evelien-tonkens-de-participatiesamenleving-inhumaan>

Jan Willem Duyvendak - De staat dwingt iedereen om zich thuis te voelen - NRC - 6 december 2014.

<http://www.nrc.nl/nieuws/2014/12/06/de-staat-dwingt-iedereen-om-zich-thuis-te-voelen-1444407-a74710>

Prof. W. van de Donk - De centralisatie in openbaar besturen - Over dunne denkramen, pertinente pragmatiek en ambivalente ambities - 11e ROB lezing - 12 november 2014

www.rob-rfv.nl/documenten/rob-lezing2014.pdf

DE VITALE SAMENLEVING – DE KWETSBAARE MENS

ZELFONTPLOOIING ALS OBSESSIE

Het idee dat mensen zelfstandig en zelfredzaam zijn lijkt het grote ideaal in de samenleving. Zelfontplooiing is een obsessie en tegelijkertijd morele eis. De maatschappij heeft iets onbegrensd en hyperactief gekregen, met onze 24/7 economie, consumptie- en informatie stromen. De globalisering zet druk op de maatschappij en de werkenden, de flexibiliteit van de arbeidsmarkt verhoogt de druk om te presteren. Richard Sennett spreekt over 'het spook van overbodigheid': De vrees om vervangen te worden door een ander en het risico dat werkgelegenheid verplaatst wordt naar een ander werelddeel. Het benadrukken van authenticiteit, zelfontplooiing en emancipatie versterkt deze ontwikkeling. Zelfontplooiing en actief zijn is het enige dat er toe doet. De Canadese filosoof Charles Taylor noemt dit het tijdperk van de authenticiteit; met de individuele vrijheid als centrum. De social media brengen dit goed in beeld. Ze zijn niet de veroorzakers maar een logisch gevolg. Gemeenschappen krijgen iets lichts of vloeibaars wat de Poolse

socioloog Zygmunt Bauman zegt; vrijblijvend, tijdelijk en flexibel.

KWANTIFICEERBARE DOELSTELLINGEN

De samenleving gebaseerd op maatschappelijke verbanden van kerk en vereniging is al tientallen jaren aan het verdwijnen. De samenleving heeft zich meer bewogen in de richting van efficiency en denkt in termen van doel en middelen. Met bureaucraties als resultaat. Dat geldt ook voor alle instituties van de verzorgingsstaat gebaseerd op een groot liberaal vertrouwen in de marktwerking. Dit uit zich in meten en tellen: kwantificeerbare doelstellingen en instrumenten met bonussen als honorering. Voor maatschappelijk gerichte initiatieven zijn andere waarden nodig zoals bezieling, vertrouwen en intrinsieke motivatie. Omdat in het bureaucratische proces hiervoor onvoldoende ruimte is zijn veel mensen de verbinding met de samenleving kwijt geraakt.

Niemand kan omgaan met de tragedie van het leven, zo betoogt Frissen:

‘Dat de wereld fundamentele tekortkomingen kent, lijken we steeds minder te aanvaarden. Zelfs al kunnen we tenminste vermoeden dat deze tekortkomingen gevolg zijn van ons eigen handelen verdragen we ze niet. Alle leed, pech en risico moeten worden uitgebannen. Veiligheid is een nationale obsessie. We zijn geobsedeerd door maakbaarheid en kunnen niet omgaan met tragische gebeurtenissen. We kunnen moeilijk accepteren dat er in het leven en in de samenleving altijd tekortkomingen, problemen en gevaren zullen blijven. Tragedie behoort tot de menselijke conditie en we moeten leren omgaan met de onvolmaaktheid van de wereld'.

MEER WETEN

Marc van Dijk - Het ideaal, de burger lost het op - Trouw - 07.11.2014

www.trouw.nl/tr/nl/5009/.../11/.../Het-ideaal-de-burger-lost-het-op.dhtml

Van Putten en Beekers - Coöperatiemaatschappij - Solidariteit organiseren in de eenentwintigste eeuw - Christelijk-sociaal 2030 - Deel 3 - Wetenschappelijk Instituut ChristenUnie

<https://wi.christenunie.nl/1/library/download/657778>

Iedereen is het erover eens dat thuis blijven en niets doen geen optie is. 'daar wordt je rimpelig van en een wrak'.

De arbeidsmarkt

In dit hoofdstuk zijn de bevindingen uit de werkbijeenkomsten en gesprekken met belanghebbenden uit de praktijk verzameld.

PAMEIJER & WOONCOMPAS

Op basis van de open oproep 'Zelforganisatie in de Zorg' hebben STUDIO STIX en MA.AN een team gevormd, waarbij bewust samenwerking is gezocht met zorginstelling Stichting Pameijer en woningcorporatie WoonCompas vanwege hun specifieke expertise in werk en wonen. De geschetste problematiek in het onderzoeksvoorstel is gezamenlijk uitgewerkt in de onderzoeksopgave. De intenties van beide partijen bij aanvang van het onderzoek is hier opgenomen:

INTENTIE PAMEIJER

Pameijer ondersteunt kwetsbare mensen bij het versterken van hun eigen kracht en het omgaan met belemmeringen. Hierbij betrekken we hun naasten, vrijwilligers en de lokale omgeving. We stimuleren dat mensen zich inzetten voor anderen, zodra zij dat kunnen. Zo dragen we bij aan een samenleving waar iedereen ertoe doet. Hiervoor ontwikkelen we continu vernieuwende vormen van ondersteuning, die aansluiten bij de ontwikkelingen in het sociale domein.

Pameijer wil samen zoeken naar nieuwe, innovatieve mogelijkheden op het gebied van

wonen en werken. Waarmee zij een bijdrage kan leveren aan de zoektocht naar voorwaarden waarbinnen burgers aan de rand van de samenleving en met een afstand tot de arbeidsmarkt prettig en veilig kunnen wonen en werken. Dit is voor hen van groot belang bij het verwerven van een sociaal en maatschappelijk gewaardeerde rol binnen onze samenleving.

INTENTIE WOONCOMPAS

Naar verwachting zullen in totaal meer dan driehonderd gebouwen in Rotterdam leeg komen. WoonCompas wil met deze pilot de betekenis onderzoeken van haar eigendom, zowel de ruimtelijke - en economische waarde als de mogelijkheid van transformatie en dan met name in relatie tot de bewoners, de sociaal-maatschappelijke structuur van de wijk en de woningen van andere woningcorporaties. Daarnaast is het onderzoek 'Werken met een Beperking' van belang om:

- Andere vormen te onderzoeken voor wonen en werken met gebruik van de bestaande woningvoorraad en zorggebouwen;

- Expertise op te bouwen en te delen over de transformatie van leegkomende zorggebouwen;
- Inzicht te krijgen in de sociaal-maatschappelijke betekenis van de transformatie van een traditioneel zorggebouw naar een Woon-Werk-Hotel in een kwetsbare woonwijk;
- De sociaal-maatschappelijke betekenis van werk te onderkennen voor 'nieuwe werknemers' in relatie tot de ontwikkelingen in stad, wijk en woonomgeving;
- Invulling te kunnen geven aan samenwerkingsverbanden tussen woningcorporaties en zorginstellingen in de stad;
- Samen met Pameijer een pilot te kunnen opzetten als bijdrage aan de verbetering van de woon- en leefomstandigheden van bewoners in de Aarhof en mogelijk Zevenkamp.

BIJ 'ONZE ZAAK'

We brengen een bezoek aan Onze Zaak een sociaal bedrijf voor grafische nabewerking en inpakwerkzaamheden. Hier werken 25 mensen, met een verstandelijke beperking. Het zijn bijna allemaal cliënten van Pameijer. Daarnaast werken er altijd tijdelijk ongeveer 10 mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt uit de voormalige sociale werkplaats, de vroegere Melkertbanen.

VAN GRAFISCHE AFWERKING TOT LOGISTIEKE AFHANDELING

De doelgroep ervaart het werk dat wordt aangeboden als erg positief. Het is een beschermde werkplek waar ze de mogelijkheid krijgen om zich te kunnen ontplooien en zich te specialiseren in het werk waar ze goed in zijn. De opdrachten komen uit het bedrijfsleven en bestaan uit vouwwerk, in- en omvullen, dichtnieten, stickeren en inpakken. Het is bijna altijd maatwerk. Er wordt kwaliteit geleverd binnen afgesproken deadlines voor scherpe prijzen.

INKOMSTEN UIT CLIËNTEN

Naast de inkomsten uit de reguliere opdrachten zijn er ook inkomsten van de cliënten.

Ze dragen zelf bij met een vergoeding die wettelijk voor dagdelen dagbesteding is vastgelegd en afhankelijk is van de indicatie. Ook heeft Onze Zaak contact met de wijkteams, voor eventuele aanmelding van nieuwe cliënten. De meeste cliënten komen uit deelgemeente Delfshaven omdat ze gebonden zijn aan reiskostenvergoeding t.o.v. reisafstand. (werken in zekere straal van het wonen).

NIEUWE LOCATIE

Sinds september 2015 heeft Onze Zaak zich gevestigd in een bedrijfsruimte aan de Cairostraat 65 in Rotterdam. Het pand bevindt zich op het Bedrijvenpark Rotterdam Noord-West. Een mooie locatie met een professionele uitstraling.

BIJ 'MENEER VAN HOUTEN'

We brengen een bezoek aan Meneer van Houten, Centrum voor Dagbesteding van Pameijer. Een centrum gevestigd in de wijk Delfshaven waar 20 cliënten werken. In het centrum wordt voornamelijk gewerkt aan de fabricage van houtproducten.

WERK - PRODUCT

Het is vooral de afwisseling in het werk die genoemd wordt als positief onderdeel. Iets maken en dan kunnen verkopen is en extra bekroning van de inspanning. Iedereen noemt als belangrijkste doel het 'iets willen leren', zoals met machines werken en sociale vaardigheden. Het zijn 'nieuwe uitdagingen' die ze graag ter hand willen nemen. En ze zijn trots als er iets bijzonders is gemaakt.

WERK - LOCATIE

De cliënten zijn tevreden over de locatie, al vind bijna iedereen het wat aan de kleine kant en stoffig. Er is licht en ruimte en met elkaar is de sfeer goed. Echter, door de beperkte ruimte zitten ze elkaar nu soms in de weg. Een betere scheiding tussen de

verschillende functies, zoals kantoor en werkplaats zou beter zijn. De huidige locatie ten opzichte van de straat en de wijk is erg belangrijk; 'Hier zie je iets en wordt je gezien'.

WERK - TOEKOMST

De een zou 'terug willen in de maatschappij', de ander is bang niet te kunnen voldoen aan maatschappelijke eisen. Iedereen is het erover eens dat thuis blijven en niets doen geen optie is. 'daar wordt je rimpelig van en een wrak'.

MEER WETEN

www.meneervanhouten.nl

Zorginstelling Pameijer
www.pameijer.nl/

CEDRIS - Agenda van de toekomst deel 2

http://cedris.nl/fileadmin/contents/Publicaties/agenda_van_de_toekomst_deel_2_In_

BIJEENKOMST 'M4H'

Werkconferentie bij Made in Vierhavens- M4H. Partijen: Ontwerpers, Zorg en Gemeente Rotterdam. Onderzoek naar kansen voor mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt, voor de locatie Vierhavens.

BEVINDINGEN RONDETAfelGESPREK

VANUIT DE ZORG:

- De Participatiewet is een kans, die ervoor zorgt dat meer mensen uit een beschermde omgeving in het reguliere bedrijfsleven geplaatst worden.
- Als het gaat om de transitie in de zorg is Pameijer een eind op weg om cliënten in het reguliere bedrijfsleven onder te brengen.
- Een realistische inschatting van de loonwaardes is nodig om geen onjuiste verwachtingen te wekken bij de bedrijven.
- Het succes komt overwegend van non-profit organisaties; zij nemen cliënten aan vanuit hun bedrijfsvisie m.b.t. maatschappelijk ondernemen.

- Zorginstellingen hebben onvoldoende ondernemerskwaliteiten. Het is een goede zaak als ze zicht beperkt tot de zorg.
- Op dit moment vinden veel cliënten een plek in het reguliere bedrijfsleven via 'detachering' vanuit de dagbesteding.
- De kostenbesparingen die het Rijk met de transitie in de zorg voor ogen heeft, wordt niet gerealiseerd door de opbrengsten van cliënten in het bedrijfsleven, maar door het afstoten van kostenposten binnen de zorgorganisaties zoals vastgoed en personeel.
- Veel bedrijven nemen vooral cliënten aan vanuit het goede hart en een stukje 'social-return on investment'.
- De vakinhoudelijke scholingsverantwoordelijkheid ligt vooral bij bedrijven zelf. De zorginstelling doet de begeleiding, maar geeft ook lessen m.b.t. arbeidsethos en attitude.

VANUIT DE ONDERNEMER/ MAAKINDUSTRIE:

- Met name voor arbeidsplaatsen in de maakindustrie is er vanuit de zorg veel vraag; assemblagelijnen lenen zich goed vanwege het vaak repetitieve werk.
 - Verschillende ondernemers hebben interesse, of maken al gebruik van cliënten in hun onderneming.
 - Belangrijk is om te kijken naar welke handelingen er nodig zijn in de productie, ook wel 'Reversed Engineering' genoemd.
 - Op deze manier kun je cliënten een betekenisvolle plek maar ook toegevoegde waarde in een onderneming geven.
- ### VANUIT M4H COÖPERATIE:
- Made in 4Havens is er voor beginnende ondernemers, die begeleiding krijgen en hun productieopdrachten kunnen uitvoeren en opschalen in het Keilepand.
 - Kan Pameijer in deze transitiefase iets betekenen voor startende ondernemers?

BIJEENKOMST 'DE AARHOF'

- Er zijn kansen voor verschillende vormen van samenwerking, maar zorgorganisaties zijn geen investeringsmaatschappij. Het gaat om het bij elkaar brengen van publiek en privaat geld.

SAMENWERKENDE PARTIJEN:

- De gemeente wordt vooral nog gezien als een logge organisatie waarmee het moeilijk is afspraken te maken.
- De transitie van AWBZ naar Wmo betekent nog niet minder bureaucratie.
- Er wordt aandacht gevraagd voor eenvoudigere procedures voor bedrijven om mensen in dienst te kunnen nemen.
- Alle aanwezig partijen benadrukken dat het een gezamenlijke opgave betreft.

Werkconferentie bij De Aarhof Zevenkamp in samenwerking met WoonCompas, woningcorporatie.

Partijen: Zorginstellingen, Ondernemers, Pioniers, culturele- en welzijnsorganisaties. Onderzoek naar kansen voor mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt, voor de locatie De Aarhof.

Door het terugtrekken van zorgorganisatie Laurens uit een van de woonvleugels van het woonzorgcomplex De Aarhof ligt, een opgave om een nieuwe functie te geven aan de plint

van het gebouw. Doel van de werkconferentie is om te komen tot een uitwisseling van ideeën over kansen voor de toekomstige programmering van de plint van De Aarhof.

LESSEN VOOR DE AARHOF – INSPIRATIELEZINGEN

Als inspiratie voor een mogelijke aanpak voor De Aarhof geven drie ondernemende Rotterdammers een presentatie van hun initiatief. Met de centrale thema's: zelforganisatie,

verdienmodellen en het belang van de locatie en binding met de wijk.

Een belangrijk item is daarnaast de rol van de professional én de vrijwilliger binnen het initiatief.

HOTSPOT HUTSPOT

Bob Richters van Hotspot Hutspot benut braakliggende terreinen voor stadslandbouw en leegstaande ruimtes als restaurants. Hier worden gezonde en duurzame maaltijden bereid door jongeren uit de wijk. De jongeren worden daarin begeleid door enkele professionals en voorbeeldfiguren uit de wijk. Dit concept is uitgegroeid tot vier locaties in Rotterdam en heeft een positieve werking op de sociale binding binnen de verschillende wijken.

MAGIS 010

Huibert de Leede van Magis 010 vertelt over de totstandkoming van het concept Uit je eigen

Stad. Hier wordt twee hectare grond benut voor het verbouwen van producten die, aangevuld met andere producten uit de omgeving, verwerkt worden in een eigen restaurant. Magis 010 werkt veelal met mensen uit de voormalige SW-bedrijven. Om werknemers toe te leiden naar betaald werk worden allianties gezocht met het bedrijfsleven. Omdat de productie van voedsel geen geld oplevert zoekt Magis 010 naar andere verdienmodellen, zoals de uitwisseling van reststromen. Ook kunnen bewoners uit de wijk tegen een vergoeding cursussen volgen m.b.t. stadslandbouw.

LEESZAAL WEST

Joke van der Zwaard benadrukt het belang van fysieke plekken waar het sociale netwerk van een wijk samenkomt. Na het sluiten van de wijkbibliotheek in Het Oude Westen heeft zij samen met Maurice Specht en met de hulp van 50 vrijwilligers actie ondernomen door het opzetten van een 5-daags Leeszaal-Festival. Het enthousiasme van alle betrokken heeft geleid tot een permanente leeszaal welke volledige wordt gerund door vrijwilligers. Diversiteit is de sleutel om een grote groep mensen te kunnen bereiken. Dit betekent op veel initiatieven ja zeggen. Vrijwilligers met goede ideeën worden gefaciliteerd en doen tegelijkertijd iets terug voor de leeszaal. Een groot misverstand is dat vrijwilligerswerk, kwaliteit en vakmanschap elkaar zouden uitsluiten. Sterker nog het is een randvoorwaarde tot succes.

DE AARHOF, EEN UITNODIGING TOT ZELFORGANISATIE - VRAAGSTELLING RONDETAFL- GESPREKKEN

Aan alle aanwezigen is gevraagd welke kansen zij zien als vrijuit gebrainstormd mag worden over het gebouw. Aan de hand van een 10-tal vragen is in groepen gesproken over een mogelijke programmering. Ruimtelijke ingrepen, relaties met de wijk, een passende identiteit en de potentiële trekkers zijn daarbij items.

BEVINDINGEN RONDETAFL- GESPREKKEN

Groep 1: De programmering zou zich moeten richten verschillende leeftijdsgroepen. Een aantal concrete initiatieven: repetitieruimte voor de toneelvereniging, taallessen of het aantrekken van verenigingen die voorheen in het LCC waren gehuisvest en terug willen naar Zevenkamp. Er bestaat onduidelijkheid in hoeverre het programma zichzelf moet bedruipen en wie de initiatiefnemer: de begeleiding door een professional een voorwaarde. Het gebouw moet toegankelijk zijn en een openbaar karakter hebben, maar het wonen moet daar geen overlast van ondervinden.

Groep 2: De Aarhof moet zich als gebouw 'openen' om zo zichtbaar te maken dat de plint ruimte biedt voor initiatieven. Hierbij kan gedacht worden aan: een

**Een groot misverstand is dat
vrijwilligerswerk, kwaliteit en
vakmanschap elkaar zouden
uitsluiten.**

eetclub, het vrouwencafé of het buurthuis. De verandering moet door de wijk gedragen worden. Laat een ondernemer het voortouw nemen als trekker van deze ontwikkeling.

Groep 3: Deze groep richt zich op De Aarhof als polyvalente ruimte waarin programma uit de buurt zich kan vestigen. Voorbeelden die zij noemen zijn: Back to the Sixties, Surinaamse feesten, kerkdiensten en een biologische markt. Ook is er het voorstel om de bestaande wasse-rette openbaar te maken. Om het gebouw geschikt te maken voor deze openbare functies is er een duidelijke hoofdentree, routing en ontvangstruimte nodig. De bestaande corridor naar het gezondheidscentrum moet voor de bestaande bewoners blijven.

Groep 4: Deze groep ziet De Aarhof als potentieel centrale plek in de wijk; als nieuwe ontmoetingsplek die ruimte biedt voor initiatieven. Partijen die hierbij betrokken kunnen worden moet gedacht worden aan Dock, de Klusclub, Even Buurten en alternatieve markten. Het gebouw vraagt om transparantie en oriëntatie naar het winkelcentrum. De twee gezichten van het dag- en het nachtleven blijven. Er moet een mogelijkheid zijn om relatief goedkoop een initiatief te starten. Denk aan de wisselwerking met het centrum, selfsupporting en de flexibiliteit t.o.v. verschillende programma's. Begin met professionals, later dragen bewoners het.

Groep 5: Deze tafel laat de begeleidende vragen los. Een brainstorm levert het idee op van een nieuwe ontmoetingsplek voor de wijk, een soort mini markthal met verschillende 'micro ondernemingen'. Hier kunnen jongeren zich ontwikkelen door hier te starten en vervolgens door te stromen naar een andere locatie als professional: een leer/werktraject. Ook zou er een werkpakket beschikbaar moeten worden gesteld voor startende ondernemers.

ALGEMENE CONCLUSIES UIT DE BIJEENKOMST

De belangrijkste termen van de dag zijn: transparantie, openbaarheid, het omkeren van het gebouw en het betrekken van de buurt. Om initiatieven tot stand te laten komen moet het gebouw een transparante uitstraling hebben naar de wijk om duidelijk te maken dat er ruimte is voor initiatieven. Om van De Aarhof een ontmoetingsplek te maken moet het een openbare voorziening worden. Om de relatie met het centrum te versterken moet de oriëntatie van het gebouw naar het centrum gericht worden in plaats van naar de parkeerplaats. Het is van belang om de bewoners van de wijk en De Aarhof erbij te betrekken waardoor de initiatieven door de wijk gedragen worden. Van belang is dat partijen niet op elkaar wachten maar dat er iets zichtbaars gebeurt, dit genereert vervolgens nieuwe activiteiten.

VERVOLGSTAPPEN

In navolging op de werkbijeenkomst hebben we op 22 september 2015 jl. het MVO festival bezocht. Het festival is een opmaat om ook andere partijen, zoals met ondernemers en bewoners, te betrekken bij de ontwikkelingen in De Aarhof. Deze partijen zijn op het festival uitgenodigd om met een ondernemingsplan of initiatief te komen voor in de plint van De Aarhof. Als er een overeenstemming kan worden gevonden met de (toekomstige) huurder van de zorgwoningen, dan zal wooncompas een selectie maken uit de verschillende initiatieven. De uitkomsten uit de werkbijeenkomst zijn door Wooncompas meegenomen in het samenstellen van de randvoorwaarden hiervoor.

MEER WETEN

www.hotspothutspot.nl
www.leeszaalrotterdamwest.nl
www.magis.nu

BEELDVERANTWOORDING

INLEIDING

Pag. 2

Bron: Nationaal Archief
Geraadpleegd van: www5.picturepush.com/photo/a/12342148/1024/Diversen-Trucks/container1.jpg

Pag. 11

Illustratie van: Coen Ringeling

ONTWERPEND
ONDERZOEK**Pag. 37**

Bron: Nationaal Archief
Geraadpleegd van: www5.picturepush.com/photo/a/12342148/1024/Diversen-Trucks/container1.jpg

HISTORISCHE
ONTWIKKELING
WERK IN DE STAD**Pag. 40**

Auteur: Pieter de Keysere, Gent (1511)
Geraadpleegd van: www.collectie.boijmans.nl/nl/object/30791/Wapens-van-Gentse-gilden/

Pag. 42

Auteur: M.J.A BRON: Van Staden & Co.
'Knappe jongens groot en klein! Kiest g'een ambacht, kiest dan 't mijn' (1864-1870)
Geraadpleegd van: www.geheugenvannederland.nl/nl/geheugen/vie-w?coll=ngvn&identifier=KONB14%3A-Borms0945

Pag. 43

Auteurs: J.M. Droogendijk, J.S. Verburg,
'Langs Rotte, Maas en Schie, Schetsen uit de geschiedenis van Rotterdam' (1911)

Pag. 44

Auteur: Robert Benard, nach G. R. Lucolle., 1765, bron: Erika Herzfeld: Preußische Manufakturen. Verlag der Nation 1994. ISBN 3-373-00119-6.
Geraadpleegd van: <https://commons.wikimedia.org/wiki/>

File:Blumenmanufaktur_Werkstatt.jpg
Bron: Historienet
Geraadpleegd van: www.broekbakema.nl/alleprojecten/van-nellefabriek/

Pag. 47

Geraadpleegd van: <http://historienet.dk/teknik/industrie/en-ny-ford-hver-3-sekund>

Pag. 49

Bron: Nationaal Archief
Geraadpleegd van: www5.picturepush.com/photo/a/12342148/1024/Diversen-Trucks/container1.jpg

Pag. 50

Auteur: C. Van Traa, Het Basisplan, 'Kaart met een globaal overzicht van de bestemmingen der ruimten op de begane grond in de nieuwe binnenstad van Rotterdam' (1946),
Bron: Stadsarchief Rotterdam
Geraadpleegd van: www.wederopbouwrotterdam.nl/nl/tijdlijn/basisplan-van-traa/

CASUS VIERHAVENS

Pag. 59

Bron: Collectie Hanny Struik-BoS, 1956
Geraadpleegd van: <https://bedrijvenkdr.wordpress.com/muller-thomsen/#jp-carousel-262>

Pag. 73

Auteur: Grijseels, J., jr. Rotterdam (1947-1948)
Bron: 47-00159 (affiche), 150 jaar Nederlandse reclame, ReclameArsenaal+
Geraadpleegd van: www.geheugenvannederland.nl/?/nl/items/RA01:30051001475042

Pag. 74

Geraadpleegd van: https://issuu.com/stadsontwikkeling/docs/gebiedsonderzoek_bospoldertussendijken_website_02-

Pag. 74

Geraadpleegd van: https://issuu.com/stadsontwikkeling/docs/gebiedsonderzoek_bospoldertussendijken_website_02-

Pag. 74

Geraadpleegd van: www.kombuispraat.com/viewtopic.php?t=66&start=3856

Pag. 74

Geraadpleegd van: www.havenopleidingen.nl/page/historie-stuk-goed-op-en-overslag

Pag. 75

Bron: Informatiefolder Thomsen's Havenbedrijf uit ca. 1930 (GAR SVZ); Nijhoff1997
Geraadpleegd van: http://www.vertrekhaloranjelij.nl/content/bb/i_001/20110306_Scriptie_definitief_klein.pdf

Pag. 75

Bron: foto Bouwkundig Weekblad Architectura, 20 mei 1933
Geraadpleegd van: <http://rijnboutt.nl/articles/615>

Pag. 75

Geraadpleegd van: www.havenopleidingen.nl/page/historie-stuk-goed-op-en-overslag

Pag. 75

Bron: Collectie Hanny Struik-BoS, 1956
Geraadpleegd van: <https://bedrijvenkdr.wordpress.com/muller-thomsen/#jp-carousel-262>

Pag. 76

Bron: Collectie Henk Jonkers, 1965
Geraadpleegd van: <http://www.feijenoordsemeesters.nl/RMO.htm>

Pag. 76

Auteur: G.V.D.Werff, 1967
Bron: ANP Photot
Geraadpleegd van: www.anp-archief.nl/page/243987/nl

Pag. 76

Geraadpleegd van: [Http://s192.photo-bucket.com/user/Alargule/media/plat-tegronden_ssc/rotterdam_metro_oor-spr.jpg.html](http://s192.photo-bucket.com/user/Alargule/media/plat-tegronden_ssc/rotterdam_metro_oor-spr.jpg.html)

Pag. 76

Geraadpleegd van: <http://www.rovm-digitaal.nl/diverse-verzamelingen/prentbriefkaarten/afbeeldingen-marconiplein/>

Pag. 77

Geraadpleegd van: www.portnavigator.nl/images/scaled/uploads/14960/foto_1.jpg

Pag. 77

Geraadpleegd van: <http://tippelzones.info/detail.php?id=206&cat=tippelzones&c=21>

Pag. 77

Bron: Collectie Vertrekhal Oranjelij
Geraadpleegd van: www.vertrekhaloranjelij.nl/content/bb/i_001/20110306_Scriptie_definitief_klein.pdf

Pag. 77

Auteur: Lydia Schouten, 2002
Geraadpleegd van: http://www.lydia-schouten.com/img/comm/03_co02_tippelz.html

Pag. 78

Geraadpleegd van: www.hkcmp.org/socially_yours/artwork/joep_van_lieshout/avl_ville_favela.jpg
Overige beelden: bron onbekend.

Pag. 79

Geraadpleegd van: www.readme.nl/portfolio-bewegwijzering/bigshops/

Pag. 79

Geraadpleegd van: www.nederland-wordtanders.nl/projecten/dakpark-rotterdam/

CASUS SCHIEDAMSEDIJK

Pag. 91

Geraadpleegd van: <http://www.engelfriet.net/Alie/Hans/huizen1.htm>

Pag. 92

Auteur: Johannes de Vou
Geraadpleegd van: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Rotterdam_-_De_Vou%2B_De_Hooghe,_1694.jpg

Pag. 93

Bron: Digitup
Geraadpleegd van: www.indebanvandebeaan.nl/#!beeldbank

Pag. 93

Auteur: foto Spaarnestad,
Bron: Van der Laar, Hage
Geraadpleegd van: <http://www.rotterdam.nl/Stadsontwikkeling/Document/Binnenstad/CV%20Baankwartier.pdf>

Pag. 93

Bron: Digitup
<http://www.indebanvandebeaan.nl/>

Pag. 94

Geraadpleegd van: www.perssupport.nl/persbericht/59753/maritiem-museum-rotterdam-25-jaar-aan-de-leuvehaven

Pag. 94

Auteur: C. Van Traa, Het Basisplan, 'Kaart met een globaal overzicht van de bestemmingen der ruimten op de begane grond in de nieuwe binnenstad van Rotterdam' (1946),
Bron: Stadsarchief Rotterdam
Geraadpleegd van: www.wederopbouwrotterdam.nl/nl/tijdlijn/basisplan-van-traa/

Pag. 95

Bron: Digitup
Geraadpleegd van: www.indebanvandebeaan.nl/#!beeldbank

Pag. 95

Bron: Digitup
Geraadpleegd van: www.indebanvandebeaan.nl/#!beeldbank

CASUS ZEVENKAMP

Pag. 118

Auteur: Aeroview/Dick Sellenraad
Bron: Anne-Mie Devolder, De Alexanderpolder. Waar de stad verder gaat. Uitgave AIR-Alexander, 1993.
Geraadpleegd van: www.flickr.com/photos/hvpa/3285370415

Pag. 118

Auteur: Rob van der Bijl
Bron: Light Rail Atlas
Geraadpleegd van: https://rajvdb.home.xs4all.nl/lra/n_index.html?n_hm/n_kt_rdam.htm~main

COLOFON

Onderzoeksteam

Buro MA.AN, STUDIO STIX

Betrokken onderzoekspartnersStichting WoonCompas
Stichting Pameijer
Gemeente Rotterdam**Auteurs**Buro MA.AN
STUDIO STIX
Jetske van Oosten**Beeldredactie**Buro MA.AN
STUDIO STIX**Correctie**

Stimuleringsfonds Creatieve Industrie

Vormgeving

Studio de Ronners

Fotoessay

Geisje van der Linden

Druk

Art Libro / Drukkerij Roelofs B.V.

Uitgever

Stimuleringsfonds Creatieve Industrie

Het Stimuleringsfonds Creatieve Industrie is een van de zes landelijke cultuurfondsen in Nederland. Het fonds verstrekt subsidies aan ontwerpers en makers binnen de creatieve industrie – architectuur, stedenbouw, vormgeving, e-cultuur, games, videoclips en alle mogelijke crossovers – om experiment, innovatie en multidisciplinair werken te bevorderen en ondernemerschap te professionaliseren. Jaarlijks ondersteunt het fonds een groot aantal (inter)nationaal bijzondere en vernieuwende culturele projecten, die betrekking hebben op het ontwerp in brede zin.

Design Cares wordt uitgegeven binnen het programma Zorghuisvesting, dat het fonds uitvoert in opdracht van het ministerie van OCW. Dit programma is onderdeel van de Actieagenda Architectuur en Ruimtelijk Ontwerp. Doel is om door inzet van ontwerpers de kwaliteit van de omgeving waarin zorg wordt aangeboden te verbeteren. Het vergroten en delen van de kennis over de rol van het ontwerp is een aanvullend oogmerk.

© 2016 Stimuleringsfonds
Creatieve Industrie

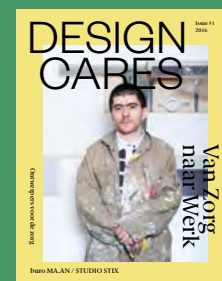
De redactie heeft getracht haar wettelijke verplichtingen jegens auteursrechthebbenden van illustraties na te komen. Degenen die desondanks menen rechten te kunnen doen gelden, worden verzocht contact op te nemen met Stimuleringsfonds Creatieve Industrie, Postbus 29066, 3001 GB Rotterdam, info@stimuleringsfonds.nl

www.stimuleringsfonds.nl/zorg

buro MA.AN
Prins Hendrikkade 12G
3071 KB Rotterdam
010 - 413 30 25
info@buromaan.nl
www.buromaan.nl

STUDIO STIX
Lloydstraat 13C
3024 EA Rotterdam
06 – 10746999
studio@studiostix.com
www.studiostix.com

Design Cares 2016
Issue no. 01
Van Zorg naar Werk

Cover beeld: Hakan Yildirim
Fotograaf: Geisje van der Linden
Locatie: Meneer van Houten